

CELS

KATALOGS

Pirmā sējuma saturs

1945. gads

D z e j a

		Lpp.
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Latvijas maize	10
	Divas lūgšanas	33
	Pie eglītes trimdā	65
	Latviešu cimdi	68
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Korālis	15
	Dzejniekam	15
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Sadegšana	57
	Taisnība	33
<i>Mežezers, Valdis</i>	Vizija	33
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Dzimtenē, Gājējs, Saules vārdi, Burvība, No saknes zieds, Ap- sedziet rozēs, Mežā, Es labprāt ēnā sēdu, Tas nekur nede- rīgs, Pieminēšana, Klusuma meldijas, Mūžība	1
	<i>Strēlerte, Veronika</i>	Sapnis
<i>Švābe, Arveds</i>	Dēlam	12
	Sakšu gārša	12
<i>Toma, Velta</i>	Ziemassvētki	65
<i>Veselis, Jānis</i>	Vaicājums	69
	Nakts un diena	96

P r o z a

<i>Blaumanis, Rūdolfs</i>	Nāves ēnā, novele	96
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Novelējums, stāsts	13
<i>Johansons, Andrejs</i>	Krucifiks, novele	70
<i>Salnais, Ģirts</i>	Nolādētais līcis, stāsts	16 un 73
<i>Skalbe, Kārlis</i>	Milzis, pasaka	5
	Jūras vārava, pasaka	7
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Mūžīgā Majestāte, meditācija	66

A p c e r ē j u m i

<i>Kadilis, Jānis</i>	Klusuma ceļš, impresijas par K. Skalbi	52
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	R. Blaumaņa pasaules uzskats	108
<i>Siliņš, Jānis</i>	Mākslas pasaule	40
<i>Zicāns, Eduārd</i>	Numinozie elementi senlatviešu Dieva tēlā	34

C h r o n i k a

Sākumam (J. Kadilis) 58, Ar Skalbi (Ang. Gailīte) 58, Miris prof. Dr. theol. E. Rumba (V. Mežezers) 59, Divi aizgājušie (P. Ērmanis) 60, B. Ozoliņas piemiņai (P. Sakss) 61, Francis Verfels (P. Ērmanis) 62, Latviešu teātris (Ģ. Salnais) 63, Angļu mūzikas dzīve (Vilsons) 63, Pardomu brīdī (V. Mežezers) 112, Daugava (J. Kadilis) 113, Latviešu mākslas skate Virsburgā (E. Andersons) 115, J. Mišņa mūžs un darbs (P. Ērmanis) 117, Plašajā pasaulē, par G. Mistrāli, T. Dreizeri, A. Malrō (J. Kadilis) 118.
Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1—2. burtn. K. Skalbes ģimietne un K. Zāles Važu rāvēji, 3. burtn. K. Zāles Mirstošais jātnieks.

1946. gads

D z e j a

		Lpp.	
<i>Abele, Kārlis</i>	Pēdējais plāvums, balāde	110	
	Vēlais viesis, balāde	155	
	Divi dabas, balāde	157	
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pravietis	55	
	Auļotājs	56	
<i>Brigadere, Anna</i>	Latvijas sirds, Tautas dziesma	43	
	Mājup	122	
<i>Dāle, Karola</i>	Pēcgala	122	
	Cik ilgi?	176	
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Bēglu mācītājs	177	
	Šodien	81	
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Saules riets	101	
	Kas cilvēks ir bez dzimtenes	101	
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sapnis par laimi	22	
	Smagais laiks	152	
<i>Kadilis, Jānis</i>	Sub pondere	160	
	Sakušana	5	
<i>Mežezers, Valdis</i>	Vakars noietnē	28	
	Akmens	81	
<i>Niedra, Aīda</i>	Pretstati	177	
	Jānim Misiņam	122	
<i>Poruks, Jānis</i>	Dievs, Ticība, No baznīcas braucot, Biķeris miroņu salā, Draugam, Pie tava augstā baltā logā, Sāpju spītes, Dēla bilde, Es zinu, Rakstnieks	97	
	<i>Rainis, Jānis</i>	Augstumā, Mazie darbi, Runas un darbs, Pats vadītājs, Pats palīgs, Pats zinātājs, Pats žēlotājs, Pats vērotājs, Mani draugi, Gara vilņos, Nenīcība, Bēglis, Cerība, Sāpju jūra, Sāpes un cerības, Jaunajam draugam, Zemnieks, Divkāršs pienākums, Kad nakts, Es grūtā brīdī . . . , Tu esi siltums manā dvēselē, Es šurpu turpu dzīts . . . , Uz tavām krūtīm atdusēt, Uguns puķe, Jūs dzimtenei un dzīvei simbols esat, Viss dzīves daiļums nāk no sievietes	145
<i>Strēlerte, Veronika</i>		Dieva kalpa vakars, Varavīksna, Viesis, Zemgales klajumā, Glāsts, Atvēršanās, Miera avots	1
		Dziesma	5
<i>Toma, Velta</i>		Sapnis	177
	Nakts Daugavas krastā	65	
<i>Zāle, Klāra</i>	Aizliedz sev	84	
	Ziedu gaismā	126	

P r o z a

<i>Brigadere, Anna</i>	Aizmuža ļaudis, tēlojums	24
<i>Eglītis, Anšlāvs</i>	Uguns pilsēta, stāsts	102
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Vēstules, atmiņas un pārdomas	113
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Nabadziņa Janks, tēlojums	3
	Saimnieks un saimiece, tēlojums	158

	Lpp.
<i>Kadilis, Jānis</i>	Vīrs kalna galā, tēlojums 153
<i>Lesiņš, Kņuts</i>	Brauciens snieggputeni, novele 49
<i>Mauriņa, Zenta</i>	Dzimtenes kalns, leģenda 161
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Jaunā māja, stāsts 6
<i>Poruks, Jānis</i>	Kukažiņa, stāsts 100

D r ā m a

<i>Rainis, Jānis</i>	Jāzepts un viņa brāļi (fragments) 149
----------------------	---

A p c e r ē j u m i

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Tautas dzeja — tautas gudrība 57
<i>Blese, Ernests</i>	Dzimtās valodas nozīme 178
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	J. Rainis un viņa dzeja 162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Atmiņas par Annu Brigaderi 29
	Jānis Poruks 127
<i>Grīnbergs, Teodors</i>	A. Šveicera domas par Eiropas kultūru 123
<i>Kadilis, Jānis</i>	Kalnā kāpējs, improviz. par Raiņa temu 169
<i>Sala, Irvalds</i>	Viena diena kopā ar Blaumani 82
<i>Siliņš, Jānis</i>	Vilhelms Purvītis 67

C h r o n i k a

Tālie apvāršņi (E. Aistars) 44, Pirmā dzejas grāmata trimdā, V. Strēlertes Mēness upe (J. Kadilis) 46, Skola svešumā (J. Čermaks) 47, Latviešu un franču gara saskare (J. Bičolis) 85, Dažas tagadnes tehnikas problēmas (Br. Jirģensons) 88, Pōls Valerī (J. Kadilis) 89, Tomass Manns (P. Ērmanis) 91, Škats Ž. Diamela pasaulē (G. Kaire) 92, Amerikāņu jaunākā literātūra (H. Linde) 135, Romēns Rolāns (J. Kadilis) 138, M. Luters pēc 400 gadiem (V. Mežezers) 140, Viļa Vasariņa piemiņai (J. Siliņš) 141, Ilustrēts evaņģēlija izdevums (V. Mežezers) 142, Latviešu teātris Eslingenā (I. Liepsala) 143, Dzejas baudīšana un dzejas baudītāji (E. Raisters) 187, Par balādes uzbūvi (K. Ābele) 190, Latviešu teātris angļu zonā (V. Štāls) 195.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 1. burtn. A. Brigaderes ģimetne, 2. burtn. V. Purviša *Rīga*, 3. burtn. T. Zaļkalna J. Poruka kapa piemineklis, 4. burtn. J. Raiņa ģimetne.

OTRĀ SĒJUMA SATURS

1946. gads

Dzeja

	Lpp.
<i>Ābele, Kārlis</i>	Korālis 333
<i>Aigars, Pēteris</i>	• Aklās acis, balāde 389
<i>Bārda, Fricis</i>	Rīgas degšana 257
<i>Bērziņš, Ludis</i>	Dzīvības kokam, Es, Skaidu spilvens, Krēslā, Bērzi, Gais- ma, Rudens 1915. g., Sauciens tālē 197
	Trimdā, korālis 219
	126. psalms 282
	Svētku dziesma, korālis 333
	Aspažiju pieminot 376
	Tēvu zemei 475
	Latvijas universitātei 475
	Ziemassvētkos 531
<i>Dāle, Karola</i>	Nemirstība 330
	Vēja šalkās 351
	Mākoņa dziesma 426
	Gaidītāja 426
<i>Dziesma, Fricis</i>	Zvejnieku svētais vakarēdiens (fragments) 331
	Trimdinieks 442
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Man gribas 386
	Ko gaidīt vēl? 386
<i>Eglītis, Andrējs</i>	Jaunajiem 375
	Latgalē 376
	Uz vairoga, dzejoli 476
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Želums 209
	Otrais es 229
	Dīvas māšas 420
	Mātes minējumi 442
	Bezdelīgas un vijole 493
	Kādai mātei 541
	Dāvana 585
<i>Kaugars, Arturs</i>	Miglā 548
	Elējija 548
<i>Ķezbere, Elza</i>	Izmisumā 258
	Bez Tevis 450
	Draugam 493
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Dīvainais 223
	Vējš un asmens 330
	Cilvēks 339
	Pūtēja 386

		Lpp.
<i>Mežezers, Valdis</i>	Dzejnieks	229
	Kulta dziesma	333
	Ziemassvētku naktī, sonets	531
<i>Miesnieks, Jonass</i>	Ingolštates katedrāle	426
	<i>Toma, Velta</i>	
	Zeme	233
	Angelus	258
	Kurzemes sieva	531
<i>Virza, Edvarts</i>	Doma baznīcas balāde, Lai savā izturībā lieli esam, Sējēja diesma	293
<i>Zāle, Klāra</i>	Cauri trūdiem	233
	Neatsaucas	419
	No dziļumiem	477
	Nenostāj	570
	Tur atsmaida	585
<i>Zicāns, Eduards</i>	Spieķis	223
	Psalms 90, Mūžības priekšā (tulk.)	201

Prōza

<i>Aigars, Pēteris</i>	Pažobebe, stāsts	210
	Zelmeņa vairogs, stāsts	421
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Dārgā sēkla, romāna fragments	369
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Pokāls un pīpe, novele	542
<i>Gulbis, Osvalds</i>	Māte Latvija, leģenda	387
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Sudmalu jaukāajā salā, tēlojums	295
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Noslēgums, stāsts	532
<i>Kalējs, Oskars</i>	Bada krogus, stāsts	427
<i>Klāns, Pāvils</i>	Dūda, novele	478
<i>Klidzējs, Jānis</i>	Galvenie raksti, stāsts	259 un 297
<i>Liepsala, Irma</i>	Tik-tak, novele	202
	Svētlaimīgo sala, stāsts	302
	Laimīgākais cilvēks pasaulē, novele	487
<i>Malcs (Maltz), Alberts</i>		
<i>Miesnieks, Jōnass</i>	Neuzklausītā lūgšana, novele	377
<i>Niedra, Aida</i>	Puna Vipulis, stāsts	245
<i>Vītols, Jāzeps</i>	Tas bij tik sen, atmiņas	267

Apcerējumi

<i>Bērziņš, Ludis</i>	Daugava dzīvē un dzejā	230
	Skolas dzīve vecās atmiņās un jaunā pieredzē	443
	Stils dzejas mākslā	494 un 549
<i>Bičolis, Jānis</i>	Dzejnieks un zinātnieks L. Bērziņš	270
<i>Biezais, Haralds</i>	Ētiskās vērtības un to nesēji	278
<i>Blese, Ernests</i>	Valoda kā tautas gara un rakstura paudēja	451
<i>Celms, Teodors</i>	Cilvēka dzīve un tās apkārtne	226
<i>Dravnieks, Arvids</i>	Edvarts Virza	334

	Lpp.
<i>Jurevičs, Pauls</i>	509 un 571
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	220
<i>Ķikauka, Pēteris</i>	392
<i>Treus, Feliks</i>	224
<i>Zicāns, Eduards</i>	340
Platons	509 un 571
Manas atmiņas par Frici Bārdi	220
Grieķu drāma (1. Traģēdija)	392
Prof. Dr. theol. Eduards Zicāns	224
Piezīmes literatūras-teorijas metodoloģijā	340

Chronika

Par dzīves vērtību (K. Kārkliņš) 234, Anna Brigadere un 10. janvāris (P. Jēger-Freimane) 236, Mārtiņa Ziverta jaunā drāma (J. Rudzītis) 237, Jauns vērtīgs mēnešraksts (I. Skroderē) 239, J. Ezeriņa — Izmeklētas noveles (P. Ērmanis) 239, Gaišā gaita, Valdis Mežezers, kulta dziesmas (P. Ērmanis) 240, Divas vārdnīcas (H. Briņģis) 241, Vidbergs (J. Siliņš) 242, Noskaņas (E. Aistars) 283, Daži momenti jaunākajā angļu grāmatu pasaulē (J. Zanders) 284, Gerhards Hauptmanis (P. Ērmanis) 286, Zelta lāpa, K. Skalbes pēdējo darbu izlase J. Rudziša sakārtojumā (J. Kadilis) 288, Dzimtene liesmās, Latvju dzejos antoloģija K. Džillejas sakārtojumā (V. Mežezers) 290, Režisors V. Pūce un viņa teātris Blombergā (E. Ķezbere) 290, V. Jansona Koklētājs (A. Treibergs) 291, Gars (Osv. Gulbis) 352, Zvejnieku svētais vakarēdiens un tā autors (A. Johansons) 353, Par baltu tautām un valodām (L. Bērziņš) 354, Grāmata no vajadzīgo virknes (J. Bičolis) 355, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 359, Divas jaunas grāmatas (V. Mežezers) 360, Divas angļu valodas mācības grāmatas (J. Kalnbērzs) 361, Piezīmes par Džeku Londonu (E. Andersons) 364, Franku novada latviešu dziesmu diena (K. Lesiņš) 365, Izstāde Mercfeldas noietnē dziesmu dienu laikā (F. Viksne) 367, K. Zemdega — Brīvības piemineklis Rūjienā (V. Jansons) 368, Dārzs bez žoga (L. Bērziņš) 405, Andrejs Eglītis (A. Dravnieks) 406, Aspazijas mūža izskaņa (P. Jēger-Freimane) 408, Divu latviešu teologu mūža darbs salīdzinājumā (doc. F. Treus) 410, Piezīmes par Ivanu Buņinu (I. Sala) 411, Kazanovas mētelis, Anšl. Eglīša novele (V. Baltiņa-Bērziņa) 412, Trīs Raiņa grāmatas (V. Mežezers un I. Skroderē) 413, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 415, J. Rozentāla altārglezna — Kristus svētī bērnus (prof. A. Annuss) 416, Ceļa viens gads (V. Mežezers) 417, Lielgabali rozēs (Jēk. Poruks) 468, Trimdas bērnu literatūra (Fr. Jansons) 470, Angļu valodas mācības grāmata (J. Kalnbērzs) 471, Šervūds Andersons (E. Andersons) 472, 18. novembris (archibīsk. prof. T. Grinbergs) 521, Pretstati (E. Aistars) 521, Uz vairoga, Andreja Eglīša dzejas (P. Ērmanis) 524, Dažas piezīmes (Andr. Sils) 525, H. G. Uelss (V. Ozolnieks) 527, K. Zāle — Brāļu kapu vārti (V. Jansons) 527, P. Ērmaņa jubilejas grāmata (V. Mežezers) 582, Jauns romāns, Z. Mauriņas Trīs brāļi (P. Ērmanis) 582, Hermanis Hese (P. Ērmanis) 584, S. Vidbergs — Pie eglītes (V. Jansons) 585.

Pielikumā attēli uz atsevišķām krīta papīra lapām: 5. burtn. S. Vidberga Ceļš, 6. burtn. V. Jansona Koklētājs, 7./8. burtn. K. Zemdega Brīvības piemineklis Rūjienā un A. Annusa Kristus pie strādniekiem, 9. burtn. J. Rozentāla Kristus svētī bērnus, 10. burtn. S. Vidberga No dzimtenes projām braucot, 11. burtn. K. Zāles Brāļu kapu vārti, 12. burtn. S. Vidberga Pie eglītes.

CEĻS

GARA DZĪVES MĒNEŠRAKSTS

Nr. 11 (14)

NOVEMBRIS

1946

Ludis Bērziņš

TĒVU ZEMEI

1946. 18. XI

Sadrūp koke, satrūkst stīgas,
Balsis top mums nevarīgas;
Bet kad svētku diena aust,
Kas tad gribēs gurt un gaust,
Ak tēviņa.

It kā zāle, kājām mīta,
Tava tauta klusu raud;
Nebūs tomēr nakts bez rīta,
Zudīs posts reiz, kas mums draud.
Lai tad dienas, naktis mijas,
Zvaigžņu ceļš bez maiņām būs;
Arī tavās zvaigznēs trijās
Tauta ceļā gaismu gūs.

Ludis Bērziņš

LATVIJAS UNIVERSITĀTEI

1946. 28. IX

Saule, vai tikvien tā spīd
Kā pa istabiņas logu?
Vai tad tas, kas gaismu nīd,
Spēs ap sauli taisīt žogu?
Tautas gara spoža dzirksts
Tālu raida savus starus;
Mūžam nespēs skauģa pirksts
Tumsai pakļaut gaismas garus.

Ugunskurs, reiz iededzies,
Naida varām degs par spīti,
Gaŗā nakts līdz gaŗām ies
Un mums ausīs jauni rīti.
Dedz tad, uguns liesmainā,
Jaunām sirdīm gaismu dalot:
Nedrīkst tautas jaunība
Tautai zust vai ceļā alot.

UZ VAIROGA

Kas gan tālu svešumā, tēvu zeme, esi?
Tu man sapnī asaras, kaŗa zīmi nesi —

Cik es asru padzeŗos, stāvus klintī triecos,
Kā pret nāvi atsitos, kad pēc tevis tiecos.

Tu man sapnī mocekļus pilnu klēpi nesi —
Kas gan tālā svešumā, tēvu zeme, esi?

— Debesis, kur paceļos, krusts, kur zemu likstu,
Ugunis, kur šķēstīties, lai es nomirt drīkstu.

*

Es tēvu zemei noliecos par visām viņas mokām,
Par brāļiem, kaujās kritušiem, par mīlās mātes rokām.

Es tēvu zemei noliecos par viņas sāpju tēlu,
Par tautu tumsas verdzībā, par katru viņas dēlu.

Un karsdams saucu svešumā: Dievs, vienu garu lemi:
Vest galā tēvu cīņiņu par brīvu valsti, zemi.

Un atskan visā pasaulē: mēs jauni zvani esam,
Mēs savas zemes brīvību un valsti sirdīs nesam!

*

Tik vientuļš zvērs var justies, vajāts bēgot alā,
Tik pamests cīrulis, kam dziedot pārķēis mīts,
Un kareivis bez drauga, tālu gūstā dzīts,
Un tvarstīts bēglis satumsušas jūras malā.

Tik atstāts karalis bez pavalstniekiem salā
Un notiesātais, pūļa priekšā virvēm vīts,
Tik vientuļš mīlotais dus, kapa tērpā tīts,
Un tas, kas šauboties nav spējis noļūt galā.

Tā sajutos, kad postā tauta mesta —
Nedz brīvības, nedz verga vārda nebij man,
Un kapos nomirt tapa bēgļu māte nesta.

Caur liesmu padebēšiem viņas balss vēl skan:
„Ar mieru staigājiet, tā Kunga diena ausīs —
Tas atnāks atpakaļ, kas Viņa balsi klausīs!”

Viens vārds mums aizmirsies un nav sen sacīts —
Bez viņa asinīm ir Dievnams slacīts
Un prātiem satumsušiem kapi rakti.

Tik gaŗu sajutis nav cilvēks nakti
Un dzīvojis no ienaida un šausmām
Un dzemdējis ar atreibības jausmām.

Kur gals? Vēl ienaidš šņācot tautas ēdis,
Un laikmets uzvarētājs liektos mēdis,
Līdz roka liljas sniegsies, postu giedot —

Piedot!

Klāra Zāle

NO DZIĻUMIEM

Nešalciet, koki! Putni, klusējiet!
Dreb savādas balsis caur smilgām.
Puķes uz kapiem asarās zied
Kā acis — negantām ilgām.

Ko gulgojat, balsis no dziļumiem,
No ēnu valstības klusās?
Vai arī jums, projām no viesuļiem,
Nav miera un dusas?

— Atpakaļ! Atpakaļ dzīvē kļūt! —
Dreb irdenās velēnu siēnas.
— Kaut vai par koku, par zāli būt,
Kur skaistumā izkvoēlo diēnas!

Ai dzīvie, jūs! Jūs nezināt to,
Kāds skaistums ir pasaule visa!
Tad sajūtām viņu — viskrāšņāko,
Kad gaisma jau plakstienos dzisa.

Mēs bijām kā koki, kas ziedos šalc —
Žogs, sargājot svētāko vietu.
Nu zālē met ēnu tik krustinš balts,
Kā izplesti spārni, lai skrietu — —

Vēl reizi just sirdi — šo sirdi, kas bij
Kā aizdegta, plandoša lāpa!
Tās grēcīgi svētājai ugunij
Visus apvāršņus dedzināt slāpa.

Vēl reizi just vējus un redzēt vēl,
Kā saule tai plašumā laistās,
Kā mākoņi blāzmainā mirdzumā kvēl,
Cik zvaigžņotās debesis skaistas! —

Vēl reizi just sāpes — visbriesmīgākās,
Un liksmi — par smaidu, par nieku!
Ai diēnas, starp naktīm kas šņpojās!
Ai naktiš, ar smeldzīgo prieku!

Kaut smaržotu mīla vēl, reibinot tā,
Kā izplaukstot lilija maigal
No viņas mirdzuma neprātīgā
Vēl kapā list gaisma uz vaiga.

Ai dzīvie, jūs! — —

DŪDA

Novele

Tā bija gluži pamesta, gruvešos sašauta māja. Kopš diviem mēnešiem, kamēr tuvējā fronte nebija pakustējusies ne uz vienu, ne otru pusi, līdz šejieni arvienu vēl atlidoja pa ienaidnieka granātai, dažreiz iesizdama jaunu robu jau tā izgrautajos mūros, dažreiz ar visām saknēm izgāzdamā kādu no vēl atlikušajām ābelēm dārzā. Visapkārt rēgojās dziļas šāviņu bedres, koku stumbri aplauztiem zariem un kādas dzīves apogļotās druskas — nodegušas klēts melnie pamati ar pelnu gubu vidū un izārdītā laidara spāru šķīlas.

Dzīvojamās mājas drupās, no kuŗām kā gluži visās pasaules drupās bija palicis vesels vienīgi skurstenis, vēl mitinājās cilvēki. Agri rītos, kad nakti nomainīja diena, un vakara krēslā — īsi pirms galīgas tumsas iestāšanās, sagrautā ēkas galā no tieva, pa pagraba logu izlaista, skārda dūmeņa pacēlās tikko jaužama, vārga dūmu strūkļa, kas tik viegli un ātri saplūda ar krēslas zilganumu, ka visvērīgākā drauga vai ienaidnieka acs arī tuvumā to nespētu saskatīt. Pēdējie iedzīvotāji no visas tālās apkārtnes bija aizgājuši jau kur tas laiks, bet kareivjiem šais drupās sen vairs nekas nebija meklējams. Ciktālu vien acs uz ienaidnieka pusi sniedza, visur zvilnīja drupas un tukši, rudens lietū izmirkuši, granātu saārdīti ceļi, kuŗu pelķēs skraidīja vairs vienīgi vējš, sīki iznirbinādamas mākoņu pelēkās atspulgas. Pēdējos cilvēku un lopu soļus tie bija pārlaiduši jau tad, kad neplautai labībai pīlaista uguns, kāri rūkdama un rijīgām liesmām sausajos stiebros sprakšēdama, bija aprijusi druvu pēc druvas. Vēlā rudens naktis, lietainas un vējainas, aklas tumsas pilnas, nāca un gāja pār drupām un, rītos promejot, no lejas, no sevī iegrimušās, kailās un tuksnesīgās zemes nepaņēma līdz nevienu gaiļa dziesmu, ne su-

ņa reju. Dienas — pelēkas dienas, aukstu, palsu gaismu kopā ar zemiem mākoņiem nesdaamas, gluži vientuļas stāvēja virs izdegušā lidzenuma. Neviena cita dzīvība nepiebiedrojās šai tumsas un gaismas vienmuļīgai maiņai. Svilpa vienīgi vējš un granātas.

Zeme bija tukša.

Kādā pēcpusdienā pavidēja saule. Drupu ķieģeļi atspīdēja koši sarkani, zeme un apogļotie koku stumbri spožajā gaismā kļuva dziļi melni, pagalmā starp kailajiem ceriņu puduŗiem iezibējās lietūs pelķes.

Nama galā stāvēja sieviete. It kā sargādamās mūrim pieslējusies, viņa nekustīgi lūkojās pāri laukam, kur gar pārplūdušā strauta krastiem kvernēja sīki krūmi, un vējš purināja izbalējušas zāles cekulus. Tur, viņā pusē, aiz muŗīgi dunošās un kaucošās frontes, kaut kur meža brikšņos ievilkušies, mita partizāni, sauja latviešu vīru, kas, naidniekam tuvojoties, nebija devušies līdzī atējošām vienībām. Dažreiz no turienes pārādās kāds no viņiem. Naktī, no krūma uz krūmu, no grāvja uz grāvi slapstīdamies, tas atlīda šurp — tur, viņā pusē, allaž pietrūka municijas, pietrūka ieroču. Tas viss bija sagādājams šeit, un dažreiz turklāt bija nesama ziņa par kādu, kam nekas vairs nav vajadzīgs. Jo viņi cīnījās sīvi — kā cīnās par dzīvību, gan nodarīdami postu ienaidniekam, taču zaudēdami daudz asiņu un aprakdami pa kritušajam meža kapenēs zem egles. Bet nevienam no tiem nebija ienācis prātā pārnākt šai pusē, lai paliktu.

Sieviete aizgriezās. Veikli pār izgāztajiem mūŗa gabaliem un gruvešiem soļus likdama, viņa atrada pusaizbērtas akmens kāpnes, kas veda sagrautā nama dziļumā. Viņa devās lejup un nozuda aiz pagraba smagajām dēļu durvīm, tās cieši aiz sevis pievērdama.

Lejā viņu apņēma krēsla. Saulē apžilbušām acīm telpā raudzīdamās, viņa mēģināja aprast ar veltju pustumsu, kuņģā gluži kā tieva, smaila bulta, pa dēļiem aizsistā loga spraugu lauždamies, krita sīks saules stars, apspīdēdams pelējuma aplipušos akmeņus, salmus lejā uz grīdas un guloša cilvēka galvu, uz kuņa pieres baltā, šai krēslā tik koši vizošā apseja dega sulīgi sarkani asins traipi.

Gulētājs izslējās sēdus un ar vienīgo neaizsieto aci vērās ienācējai pretim.

„Dūda?“ viņš klusi vaicāja.

Sieviete palika uz sliekšņa stāvam.

„Nekusties,“ viņa sacīja, „un nesauc mani tā.“

Ievainotais atlaidās salmos, uzvilka noslīdējušo mēteli līdz zodam un lūkojās griestos.

„Dace,“ viņš piebilda, it kā ar sevi runādams, „pareizi, tu taču esi Dace. Man tu drīkstji būt tikai Dace.“

Sieviete tuvodamās paspēra dažus soļus nelielajā telpā, noliecās pār ievainoto un palika tā. Viņa sakrustoja rokas zem krūtīm, plaukstām apņemdama elkoņus, un lūkojās lejup gulētāja sejā. Vaļīgas matu kodeļas krita uz viņas pieres, un skopais gaismas stars, viņai uz pleciem uzmeties, ieviezējās matos gluži spožs un starains, kā kad šī noliektā galva būtu paņēmusi līdz no āra visu tik sen neredzēto dienas krāšņumu.

Gulošais izstiepa rokas. Krekla piedurknes noslīdēja un aplāja tās līdz elkoņiem, kalsnas, stiegrainas rokas, uz kuņģam vēl vidēja saules iedeguma dziestošais brūnums.

Sieviete nometās ceļos, aizsegdama ievainoto ar sava auguma vieglo, kustīgo ēnu. Viņa ļāva gulētāja plaukstām saņemt savu galvu, ļāva vilkt to lejup — līdzsvaru meklēdama, viņa atbalstījās rokām pret akmens klonu, un, abu lūpām saskaroties, palika tā, it kā viņa, dziļi nolieklusies, dzertu no strauta, ar savu spožo, žilbinoša saules stara vainagoto galvu pie ūdens pieplakusi.

Dūda piecēlās ar vieglu nopūtu. Rokas aiz pakauša aizlikusi, viņa sakārtoja izirušos

matu; viņas elkoņi locītavās klusi noknikšēja, viss viņas augums, šķita, vēl gura reibuma pilns, maigi un lunkani košā stara gaismā gorīdamies kā zem ūdens strūklas, kas ieņirbējās drīz plecu liekumā, drīz pārskrēja mugurai, kustībām sekodams.

Ievainotais lūkojās viņā ar savu veselību aci, vērtīgi pavadīdams katru vaibstu tās sejā, kas visa grima maigajā, siltajā gaismas un ēnu spēlē. Viņam šķita, ka sieviete mazgājas gaismā, tā atstaroja no viņas gaišajām drēbēm, lēkāja no kakla uz zodu, sapinās matos un pēkšņi apspīdēja pieri, uz vienu netveramu mirkli nejauši ieguldama acīs ar dzidru, dīvainu lāsmu.

Viņš novērsās un spēji nopūtās ar visu plaušu gaŗo, spēka pilno elpu, kas ieskanējās gandrīz vaidam līdzīga.

„Sāp?“ Dūda pagriezās pret viņu.

Gulošais iesmējās. Starp salmu stiebiem viņa seja no ķieģeļu grīdas sarkanā atspīduma likās gluži brūna, kad viņš pāvērsa to šurp — kalsnu, drusku nogurušu seju ar smaidu rievām starp muti un asajiem vaiga kauliem. Viņš izmeta salmos savu puskaילו roku ar plaši atvāztu plaukstu kā cilvēks, kas notikumu gaitā neko nevar grozīt.

„Jā,“ viņš lūkojās Dūdā no lejas. „Sāp. Bet sāp vēl kas. Kad es tevi tagad redzu, šķiet, ka visus šos divus mēnešus būtu pavadījis tikai ar tevi. Tu esi tāda pati kā toreiz.“

Dūda klusēja. Viņa nolaida rokas, saņēma plaukstas vienu otrā un, galvu noliekusi, lūkojās pirkstu galos. Visu viņas it kā sevi iegrimušo seju pārņēma kāda mierīga izteiksme, kuņģā aizvien vairāk saradās to nenosakāmo vaibstu, kas veido pāreju uz smaidu.

„Un kādēļ tas sāp?“ viņa beidzot jautāja kā gulošā vārdus sevī līdz galam izbaudījusi. Vīrietis novērsās, pagriezta seju pret griestiem un, vārdus lēni veidodams un valdīdams sāpes, kas šai brīdī no jauna sāka durstīt ievainojumu, sacīja caur zobiem:

„Kaut taču tā paliktu — vienmēr.“

Pēkšņi gaismas bulta, kas visu laiku bija rotaļājusies Dūdas drēbju krokās, bez skaņas pārlūza, zelta stars ievilkās atpakaļ dēļu spraugā, un pagrabā no kaktiem un grīdas, viegliem kamoliem celdamās, sabiezēja miksta, bieza krēsla. Saule bija aizgriezusi, lēni slīdējama uz rietu.

Sieviete piegāja pie loga un lūkojās pa spraugu laukā — uz viņu pusi, kur ienaidnieks aizvien vēl klusēja savos neredzamajos ierakumos.

„Vienmēr?“ viņa jautāja.

„Vienmēr,“ vīrietis no kakta tumši atbildēja.

„Tas nav iespējams.“

„Nav iespējams, tu saki... Kādēļ?“

„Jā, kādēļ... Vai tu pametīsi savus zēnus?“

„Es tikko esmu pārnācis no viņiem.“

„Bet tev jāiet atpakaļ.“

„Protams. Bet tādām? Ar sašautu galvu?“

„Tu izveselosies.“

„Līdz tam paies laiks.“

„Bet Gusts drīz būs klāt.“

Pagrabā iestājās klusums. Tad nočabēja salmi, — acīm redzot, gulošais bija uzrausies sēdus.

„Gusts?“ viņš pārsteigts jautāja.

„Gusts. Varbūt pēc dažām dienām, varbūt pēc nedēļas. Viņš aizgāja pēc ieročiem, tu zini — zēniem trūkst.“

Šķita, ka visa telpa aiz Dūdas muguras pēkšņi pieplūstu izbrīnas, tik pārsteigta skaņēja gulošā balss. Viņi nerunāja vairs.

Līdzenums loga priekšā aizvien vairāk pievilkās sarkanās gaismas, kam, likās, bija diezums un mikstums kā segai, ko noklāj zemē. Gaisma lauzās cauri tvaikiem, tie cēlās no kailā klajuma, saulei priekšā vilkdamies, un saplūda ar dūmaku, kas no apvāršņa lēni kāpa debesīs. Vējš, viegli raustīdams, dažubrīd sapurināja melnos ceriņu pudurus pagalmā; neredzama un salta tuvojās nakts, kaut diena vēl nebija mirusi.

Dūda nodrebēja. Aiz loga — viņa pusē — dobji noguldza apslāpēta dunoja, kā

kad kāds brauktu pār tiltu, un nama drupas kaukdama pārlidoja granāta. Kaut kur netālu nodārdēja, pagraba rūts viegli nošķinda sagrabējušā rāmī.

„Ā,“ sacīja gulošais.

Dūda neredzami pamāja ar galvu. Tas bija sākums.

Varbūt viņai bija grūti ilgāk klusēt. Varbūt viņa gribēja labot savu noraidījuma strupumu, viņa neatgriezdamās sacīja gluži lietišķā un tomēr citā — dziļā, mājīgā balsī, kā māte pieradusi uzrunāt bērnu:

„Tev salst?“

„Vēl nē,“ ievainotais atsaucās. „Bet drīz — tad, kad tu mani izdzīsi laukā.“ Pēkšņi viņš iesmējās, siki un rūgti, un sāka klepot, abām rokām galvas apšēju pieturēdams.

„Nemuldi,“ Dūda tāpat lietišķi sacīja. Pēkšņi viņa atgriezās un pienāca pie salmu paklāja.

„Tu varbūt nezini,“ viņa no jauna ierunājās. Viņa atspiedās ar plecu pret pagraba sienu un negribīgi un stomīdamās piebilda: „Viņš neaizbrauca — toreiz, kad citi devās uz Ventspili, lai kāptu kuģī. Jā, viņš gluži vienkārši aizbēga no saviem biedriem. Varbūt viņu moka sirdsapziņa, es nezinu, varbūt viņš grib ko izpirkt vai labot. Viņam netiek, ka par to runā. Bet viss, kas tagad iet pāri — uz viņu pusi — mūsu zēniem, tas iet caur viņa rokām. Katra šautene, ko tie tur saņem, ir viņa gādāta. Un ja tev nebūtu tā misējies, tu pats tās nestu, saņemdams no viņa rokām.“

„Tā, tā,“ ievainotais it kā nedzirdēdams novērsās. „Viņš ir šeit... Tātad Gusts ir šeit.“

„Bet kad es nācu šurp,“ viņš spējā kaislībā strauji atsāka, „es biju traks no prieka, vai tu dzirdi, Dūda? Un tagad pēkšņi... Es steidzos, ja tu zinātu, kā es steidzos!“ Viņš aplkusa kā atcerēdamies, bet tūlīt no jauna ievilka elpu: „Puiši mani atveda līdz pēdējai mājai viņā pusē, sveiks, viņi teica, tālāk tev jātiec pašam. Vispakārt

bija ienaidnieka kaņavīri, man bija jātiek pāri — uz šo pusi, tas nav viegli, Dūda, tu zini, cik bīstami pāriet fronti. Bet tikko biju viens, es visu aizmirsu, es nedomāju vairs par to, kādēļ esmu nācis — par municiju un šautenēm maniem zēniem, par jaunām ziņām, par tūkstoti citu uzdevumu, par to, ka drīz būs jāiet atpakaļ — es zināju — es redzēju tevi. Divi mēneši — tas ir laiks. Nekas cits man nebija prātā, es domāju tikai par tevi, dzirdi, Dūda? — un tagad... Sasodīts... Vai tu zini, kā tas ir?”

Sieviete neatbildēja. Runātājs spēji aplūka, it kā atbalsi gaidīdams, bet kad tā nenāca, lūkojās šurp, uz pagraba loga pusi, kur krēslā nu vairs tikko samanāms vīdēja Dūdas augums.

„Pie purva viņi mani pamanīja,” viņš spēji turpināja, pieaugošās sāpēs galvu mērtādams. „Es skrēju, es steidzos, steidzos! — man likās, ka tu mani sauc, dzirdi, Dūda? — ar katru soli es biju tuvāk tev. Un tad viņi mani ievainoja, es sajutu sāpes, es pakritu. Bet es nekur nebūtu ticis,” viņa balss kļuva klusāka un aizsmaka kā lielas kaislības piemākta, „es nebūtu varējis piecelties, ja nezinātu — ja nezinātu, ka redzēju tevi.”

Viņš aplūka un strauji elpoja. Drudzis aizvien vairāk žņaudza viņa krūtis. „Vēl pa mežu skriedams, jau drošībā būdams,” viņš spēja vairs tikai čukstēt, „pār saknēm klupdams, asinis piedurknē slaucīdams, streipulodams un sāpēdams es dzirdēju tavu balsi, ausīs dūca, bet likās — tu dūdo... Es laikam pakritu... un tu aizvien dūdoji.”

Viņš iesmējās. Viņš neredzēja Dūdas plecus, kas krēslā sīki nodrebēja.

„Un tu mani ievilkī savās drupās... šai tumsā... lai kopā ar tevi... gaidītu Gustu.”

„Tu muldi,” Dūda saslējās, „tev ir drudzis.”

Gulošais uzlūkoja viņu kā pēkšņi pamodies.

„Drudzis? Jā, drudzis,” kā apstiprinādams, viņš pamāja ar galvu.

„Šeit ir tik tumšs.”

„Jā,” piebilda viņš nopūzdamies.

„Vai tu gribi gaismu?”

„Gaismu?” atkārtoja gulošais, vairākas reizes šo vārdu pie sevis atkārtojams. Viņš atspiedās uz elkoņa un runādams ar brīvo zīmēja gaisā lokus, it kā redzētu savā priekšā mežu un debesis. „Diena pēc dienas, nedēļa pēc nedēļas ir aizgājušas pa mežu un brikšņiem slapstoties, briesmās, salā, badā, bez jumta virs galvas, bez gaismas. Tikai zvaigznes, daudz zvaigžņu, bet tādas naktis ir retas... Tumsu, jā, to mēs pazīstam, tur — viņā pusē; tumsu un salu, Dūda. Tad es sēdu pret koku atspiedies, šauteni starp ceļiem, un domāju, domāju, par ko gan citu, par tevi. Es atminos tevi kā dzīvu, tu kusties un runā ar mani, mēs esam divi vien.”

Viņš aplūka, tumsā aizmēķēja un turpināja runāt, nu jau gandrīz vairs pats sev, tik klusi bija kļuvuši viņa čuksti: „Atceries? Atceries to dienu Gubēnos? Visi bija prom, baznīcā, es sēdēju zem vecās vīksnas un gaidīju, tu nāci un tūliņ nolaidies man blakus, Dūda, it kā tā būtu norunāts. Atceries? — Mēs soļojām uz eglāju meklēt pavēni, dienas vidus bija karsts un spiedīgs, mēs nebildām ne vārda, zeme garoja, un gaiss trīsēja, mežs bija kluss, ne putns neiesaucās biežoknī. Zem eglēm bija vēss un tikams, ēna bija krēslaina kā istabā... Tu biji tik tuvu, un tad...”

Pēkšņi viņš pārtrauca sevi un piebilda gluži citā, skaidrā balsī, it kā viņam būtu tiesība pavēlēt:

„Iedēz gaismu, Dūda, es gribu tevi redzēt.”

Sieviete aizklāja logu ar segu un pielika liesmu lākturim. Pagraba krēsla ievilkās kaktos. Gaismu virs galvas tūrēdama, Dūda tuvojās gulošajam, nometās pie viņa ceļos un novietoja lākturi uz ķebļa, piestumdama to tuvāk. Ievainotais klusēja. Viņa lūkojās kalsnajā, gluži novārgušajā sejā, redzēja lūpas un kaulaino zodu, pārlaida

skatu rokām, šiem garajiem, cietajiem pirkstiem, no kuņiem palika zilumi virs viņas apaļajiem elkoņiem, ja viņš tos sagrāba, ieskatījās neaizsietajā acī un apmulsā no uguns, kas tanī uzliesmoja gluži kā kādā svelmainā pusdienā Gubēnu eglājā un pēkšņi rima, drudža mainīgo drebuļu izdzēsta. Viņu sagrāba trīsas. Viņa iekoda sev lūpās, strāuji piecēlās, novērsās, it kā kaut kur doties grasīdamās, un pēkšņi atgriezās atkal turpat — ievainotā kājgalī.

„Dūda?“ slimais izstiepa roku. Viņš aizvēra savu vienīgo aci, aplusa un sastinga gaidīdams.

„Viņš ir mans vīrs,“ Dūda pēkšņi sacīja. Un, it kā būtu pateikusi ko briesmīgu, spēji saduga, gluži sakņupa sevī un sēdēja tā, akmens grīdā lūkodamās. Šķita, ka klusums, kas nu iestājās, vērīgi uzklusīja Dūdas vārdus un noglabāja tos sienu spraugās un dobumos, tie bija kā lieta, ko nevar ne iznīcināt, ne padarīt nebijušu, tie noripoja pār grīdu, ieskanējās ausīs un palika galvā, smadzenēs, kur iesēdās dziļi un pamatīgi.

Likās, ka ievainotais, ilgi pārdomādams, sagremo sievietes vārdus. Viņa acs palika aizvērta, mute pāris reižu spēcīgi nodrebēja; it kā aizkūsis, viņš atsāka strāuji un dziļi elpot, laudams mētelim noslidēt no krūtīm. Drudzis? Viņu mocīja drudzis.

„Viņš ir mans vīrs,“ Dūda pēkšņi nodūra galvu vēl zemāk un atkārtoja šos vārdus aizvien no jauna, tas bija tā, it kā viņa tos mācītos no galvas.

„Arī toreiz viņš bija tavs vīrs,“ ievainotais negaidot sacīja.

Dūda saslējās. Šķita, ka viņa būtu gribējusi ko strāuju atbildēt. Viņa redzēja ātri kāpjošās un krītošās krūtīs zem pavērtā slimnieka krekla, kaulaino zodu, kas, pret griestiem izslējies, atgādināja miroņa baigo stingumu, un vairs tikai ar pūlēm gluži nevarīgi un vienaldzīgi izdabūja pār lūpām: „Jā.“

Viņa sameklēja ūdens spaini un tīru dvieli un nometās ceļos pie gulošā. Viņas pirksti

drusku drebēja, kad viņa pārsienot pieskārs karstajai pieri, viņai bija ilgi jādarbojas ap drudža nogurdināto galvu, ap kalsnajiem vaigiem un tumšiem, nekārtīgi sakrītušiem matiem; viņa uztraucās un aizsēlās, šķita, ka viņa steigtos drīzāk tikt galā ar šiem nevilšajiem pieskārieniem, no kuņiem divaini mulsa prāts. Un Dievs vien zina, kā tas notika, varbūt viņa bija pārāk zemu noliekusies — gluži kā pirmīt gulošā rokas no jauna apskāva viņas kaklu.

„Man bail,“ Dūda vairīdamās aši izdvesa.

„No kā?“

„Tu zini, es tevi mīlu.“

„Un mums ir tik maz laika.“

„Viņš mūs nošaus.“

„Viņš ir greizsirdīgs?“

„Nejautā, guli.“

„Man jājautā. Viņš zina?“

Dūda ievilka elpu.

„Visu,“ viņa sacīja.

Brīdi viņa klusēja. Un tad pēkšņi ar drošu tvērienu atrāva vaļā savas drēbes pie kakla, kur uz pleca rēgojās neliela rēta.

„Tas kopš tās — kopš pēdējās reizes, no Gubēnu eglāja.“

„Viņš tevi sit, Dūda? Viņš?“

Dūda neatbildēja. Viņš piecēlās sēdus, ar pūlēm apvaldīdams sāpes. Viņš piesardzīgi piedūrās pirkstu galiem brūcei, viegli pārvilkā plaukstu plecām, uzlūkoja Dūdu kā kādu brīnumu ar savu izvalbīto, drudzī degošo aci un spēji aizklāja seju rokām, pa pirkstu spraugām tikko dzirdami čukstēdams:

„Ja es to būtu zinājis, ja es to būtu zinājis.“

„Tev jātiek prom,“ Dūda saslējās.

„Jā. Drīz. Iekāms viņš nav pārradies. Un tu nāksi līdz — mēs iesim atpakaļ, pie maniemi zēniem.“

Viņš sāka klepot. Drudzis ar joni uzbruka izvārgušajam ķermenim. „Ja es to būtu zinājis,“ viņš turpināja čukstēt, „kāds kauns.“

Dūda gausi piecēlās. Viņa atspiedās pret pagraba sienu un lūkojās lejup, gulošajā, kas

aizvien dziļāk grima murgos, brīdi pa brīdim notrīsēdams, spēcīgu drebuļu kratīts. Dūda nodūra galvu, savilka lakatu cieši ap pleciem un sāka raudāt, nedzirdami elsdama pie sejas piespiestajās plaukstās. Viņa raudāja ilgi, elpu atņemdama, ievaidēdamās, rūgti un no pašiem sirds dziļumiem, laudama karstām un steidzīgām asaru plūsmām aizskalot visu mēnešiem ilgi krāto nedienu sūrumu.

Viņa mitējās tikpat strauji, kā sākusi. Lie-lām, nekustīgām, it kā nedzīvām acīm viņa lūkojās grīdā, kur, galvu salmos atmetis, ātri dvašoja slimais. Viņa nogura, viņa at-laidās salmos pie ievainotā kājām un sēdēja tā klusi kā pele, rokām ceļus apkampusi.

Šķita, ka domas atstājušas viņas nogurušo pieri. Lāktuŗa kuslā gaisma apspīdēja to skaidru un mierīgu, mezdama vieglus ēnu lokus ap deniņiem. Viņa bija prom, Dievs vien zina, kādos ceļos, šāvienu dunēšana vairs neaizsniedza viņas ausis, viņa nejuta arī sadrebam mūrus, un sikas kaļķu plāk-snītes, no griestiem atraisījušās, sabira viņas matos, un viņa to nemanīja. Turpat blakus elpoja viņš. Skūpsti, sarunas, drudzis un sāpes bija pievārējušas viņu, viņš bija aiz-midzis pēkšņi, aiziedams drudža neatmaņā, kā akmens nogrimst ūdeņī. Dievs vien zina, cik ilgi viņa tā bija sēdējusi. Viņa atjēdzās no auksta gaisa šalts, kas spēji apņēma viņas kājas un plecus, un — un pēkšņi telpas vidū stāvēja Gusts.

Viņš bija šeit. Gusts bija pārradies.

Viņa trūkās kā no miega, it kā kāds, grie-zīgi saukdams, būtu viņai ko iekliedzis ausī. Viņa pielēca kājās un paspēra dažus soļus uz pagraba vidu.

Tas bija ildzis gluži īsu mirkli. Gusts stā-vēja viņai pretim, kājas uz klona grīdas pla-ši ieplētis, un uzlūkoja viņu gaismas apžil-bušām acīm, vējā iekaisušos plakstus šauri miegdams. Sieviete elsoja, it kā būtu skrējusi.

„Dūda,“ viņš sacīja dziļā, zemā balsī.

Viņš pacēla rokas, lielas, smagas rokas ar sarkani nosalušiem pirkstiem. Viņš izstiepa tās pret sievieti, pielieca savu stūraino, tuklo

galvu, apkampa viņas plecus un pievilka to sev klāt.

Dūda bez atjēgas lāvās glāstiem. Varbūt viņu sagrāba bailes, varbūt viņa padevās aiz ieraduma, kā to bija darījusi daudzus mēnešus no vietas, varbūt, lai nemodinātu aizdomas, lai noslēptu kāda cita skūpstā sa-viļņojumu, kam bija lāvusies ar visu savu būti. Dievs vien zina, kā tas bija — šai brīdī viņa gulēja Gusta rokās gluži pagurusi un nekustīga. No Gusta drēbēm nāca āra sal-tums. Viņš tuvojās tai ar savu appūsto, raupjo seju, viņš saņēma Dūdas zodu savā aukstajā plaukstā un pievērsa viņas seju sev; viņš noliecās, lai skūpstītu.

Un pēkšņi viņa skats krita tai pār plecu.

Pirmajā mirkli viņš apstājās kustībā, li-kās, ka elpa spēji noslāpa viņa krūtīs. Tur kāds gulēja. Aiz Dūdas muguras lākturis, savu dziestošo gaismu telpā mezdams, vāji apspīdēja divu augšup pavērstu zābaku pur-nus, kas slējās šurp no tumsas.

Viņš palaida sievietes zodu, pēc tam ple-cus un aizvien vēl lūkojās uz šīm kājām. Tad viņš pabīdīja Dūdu sāņus, pacēla lāk-turi un ielūkojās pagraba stūrī.

Tur, no grīdas, blāvoja pārsēja baltums un kāda seja, drudža miegā iegrimis bāls, kalsnējs vaigs.

Viņš pazina. Viņš nolika lākturi uz grīdas un lūkojās tā apkvēpušajā stiklā. Sākumā viņa sejā nekas nepārvērtās, dīvains sting-gums bija saklāvis viņa žokļus, un acis iz-vērtās uz āru, lielas, gandrīz stiklainas un nekustīgas, nezināmu domu pārvērstas acis. Viņa īsais, strupais kakls ar stūraino galvu un milzīgie pleci kā mūris slējās starp gais-mu un Dūdu, mezdami meļnu, nekustīgu ēnu uz pagraba sienas un griestiem.

Tālumā nodārdēja grāviens. Logš nošķin-da ar savām saplaisājušām rūtīm.

„Kārlis,“ viņš sacīja gluži dobji.

Sieviete klusēja.

„Kārlis,“ viņš sacīja vēlreiz. Viņa balsī iedraudējās īgnums. „Ievainots. Guļ. Tad man... pašam... būs jādodas... pāri.“

Viņš tikko kustināja lūpas, vārdus caur zobiem spiezdams. Tās bija dusmas, grūti apvaldīts niknums, kas ar ļaunu spēku brieda asinīs un padarīja mēli stīvu. Viņš savilka pirkstus dūrēs, un viņa rokas, saspringti drebēdamas, lēni vilkās augšup, kā milzīgā piepūlē smagumu ceļot.

Atrauties nespējama, asiņu šalkšanu ausīs tikko valdīdama, Dūda kā noburta lūkojās šai sejā, kas pamazām pietvika sārtaimā. Gusta pierē lēni uztūka dzīslas, viņš saknieba lūpas, cieši sakozdamas zobus, no kā vaigu muskuļi izspīlējās lieli un apaļi, viņš neapziņīgi sāka taustīties ar pirkstiem gar švārku kabatām, viņa plaksti piemiedzās, viņš elsa, viņš aizelsās. Un pēkšņi viņš apsviedās, sagrāba Dūdas plecus savās ķetnās un sapurināja to nežēlīgi un sāpīgi:

„Kā viņš šeit nokļuva? Saki! Vai tu esi mēma?“

Viņš nejaudāja kliegt. Satraukums smacēja viņa rikli.

„Tas ir gadījums, Dievs ir mans liecinieks,“ sieviete arī sacīja. Viņas seja viebās sāpēs. „Gājēju ir tik daudz. Kāds brīnums, ja taisni viņš dabūja uzdevumu?“

„Kāds brīnums?“ Gusts savilka uzacis pierē. Pēkšņi viņš atgrūda sievieti no sevis un, uz priekšu saliecies, spalgi un rupji sacīja viņai sejā: „Es biju diezgan ilgi prom. Jums laika pietika, lai norunātu.“

„Nē! Norunātu? Tu esi traks!“

Dūdai kļuva baigi. Viņa atvilkās līdz sienai un runāja ātri un aizgūdamās, it kā no tā atkarātos milzīgi daudz: „Pēc malkas un zariem iedama, es viņu atradu. Viņš gulēja mežā pie krustceļiem, ar seju pērnajās smilgās iekritis. Visu dienu viņš tur bija nogulējis, līdz tumsai; viņš bija bez samaņas. Pirms rieta es baidījos šurpu vest — tu zini, cik ceļš no viņas puses pārskatāms. Bēt atstāt — vai es to drīkstēju? Viena pati es viņu atvilku, viena pati, — kā viņš vaidēja! Un te ir viņas — papīri — tos es atradu viņa kabatā — mūsējie prasa ieročus — lasi!“

Viņa izstiepa plaukstu.

Gusts novērsās. Viņš neņēma.

Sieviete pārsteigta uzlūkoja viņu. Viņas roka lēni nolaidās, viņa nodūra galvu, un pēkšņi uz vilnas lakata nokrita dažas asaras.

Pagrabā iestājās klusums.

Gusts pakāra cepuri vadzi. Viņš nometa kamzolu. Smagi elsdams, viņš novilka zābakus.

Viņš atgriezās. Viņa atvāztās, spalvainās krūtīs ar visu milzīgo platumu pavērsās pret Dūdu.

„Es nekur neiešu,“ viņš teica. Viņa balss bija cieta.

„Tu — neiesi? — Un zēni? Mūsu zēni?“

Dūdas jautājums ar izmisīgu spēku iemetās telpā, piešalkdamas ik kaktu, ik durvju un logu iedobumu, un palika tā, pārskandams un atbalsodamies kā kāda dzīva būte pie griestiem karājoties.

Divi cilvēki stāvēja viens otram pretim, cieši acīs raudzīdamies. Pagrabā valdīja klusums. Nedzirdēja ne elpas, ne salms nenochābēja stūri. Sienas, grīda, paši cilvēki pamira, viss klausījās. Un pēkšņi šai nāves klusumā, šai saspringtajā stingumā dobji nodārdēja grāvieni. No pagraba griestiem atlupa apmetuma pika un nobira uz grīdas, loga rūts spīvi iespīdējās vaļīgajā rāmī. Spēji noklaudzēja jauni šāvieni, vēl un vēl. Un pēkšņi dziļos, nevienmērīgos grāvienos, no kuņģiem sadrebēja drupās sašautās mājas pamati, viss ārs dārdēja un ribēja no pašas zemes serdes līdz nakts bezgalībai augšā, vaidēdams, kaukdams, gaudodams un kliegdam, sizdams un, ar negantu spēku ārdīdams, elles viesulis gāzās pār klajumu, apšļākdams pagraba mūrņus svaigām zemes pikām un koka un metalla šķembām, ko izšķieda gaisā granātu spalgie, blīvie gvelzieni.

„Šauj!“ sacīja Dūda, viņas balss tikko bija dzirdama.

Gusts neklausījās.

„Vai tu domā, ka es atstāšu tevi vienu?“ viņš pieliecās un runāja Dūdai tieši sejā. „Tevi kopā ar viņu, ar Kārli? Visu nakti? Visu nakti līdz rītam un vēl daudzas citas

naktis? Tu varbūt to vien gaidi? Varbūt tādēļ vien tu mani steidzini prom? Varbūt es vairs nepārnāku? Lai tad, kas zina, visu mūžu dzīvotu ar viņu? Es aizbēgu no Ventspils, lai paliktu pie tevis, vai tu to zini? Es klistu un slapstos kā noziedznieks, es panesu lāstus un pazemojumus tāpēc, ka es negribēju pamest tevi. Es labāk uzņemos pārdrošus gājienu, es splauju uz briesmām, tāpēc ka tā es esmu ar tevi. Un lai es tagad skrienu prom? Lai es pametu tevi viņam?”

Gusts aizelsās, viņa balss sakāpa līdz divainam, saspīestam smalkumam, kas skanēja pāri šaiviņu auriem kā sīva, aizsmakusi čaukstoņa.

Dūda klausījās. Acis novērst nespējama, viņa lūkojās pārvērstajā vaigā, viņa apmuls, viņas domas juka, viņa dzirdēja Gusta balsi kā pirmo reiz mūžā, vārdi aizspurdza gar viņas ausīm, līdz apziņai nenākdami.

Gusts aizdarīja muti, tik daudz viņš nekad nebija runājis. Viņš izslējās. Ilgu, neparasti ilgu mirkli viņš uzlūkoja Dūdu, vērdamies viņā ar divaini piesātinātu, nekustīgu skatu.

Dūda nolaida plakstus. Viņš novērsās. „Tur,” viņš pamāja ar galvu uz kakta pusi.

Dūda kā pusmiegā noraisīja lakatu no pleciem. Viņa kustējās gausi, uzmeta skatu maisā ievīstītajām šautenēm, ko Gusts bija atslējis kaktā, redzēja municijas kasti, aplūkoja sabristos zābakus, tos, ko Gusts bija pametis uz grīdas, un tos, kas slēja purngalus pret griestiem. Viņa bija nogurusi.

Nočabēja salmi. Gusts izlaidās visā garumā pie sienas, viena vieta starp viņu un ievainoto palika brīva.

Dūda jautājama uzlūkoja vīru.

„Vai man — būs jāguļ — starp jums?” Ievainotais sakustējās.

Viņa nesauņēma atbildi. Gusts gulēja augšpēdus un mēmi blenza griestos, klusēdams ar visu sevi — no spītīgi sakniebtajām lūpām līdz salmos iecirstajiem, nekustīgajiem pirkstiem.

Ārā grāva lielgabali. Dūda pastiepa savu puskaילו roku, izdzēsa lākturi un ietinās segā starp abiem gulošajiem.

Nakts bija pienākusi.

*

Mirkļi ritēja. Ārs dunēja dobjā, zemā dunēšanā. Pagraba sienas bez mitas drebēja, šķita, ka dreb visa kailā, melnā zeme zem nakts debesīm, tuvu un tālu; zeme vaidēja, zeme šķita gluži atveļamies, kā kad tās dziļumos mozdami celtos kāds milzis ar pārdabisku spēku.

Drīz elpa pa labi no Dūdas, kur gulēja Gusts, kļuva dziļa un vienmērīga. Sieviete ieklausījās. Kreisajā pusē elsoja ievainotais, miegā nemierīgi svaidīdams rokas. Jeb varbūt viņš bija nomodā?

Dūda pieliecās gluži tuvu viņa sejai, tik tuvu, ka sajuta savus matus pieskarāties viņa vaigiem. Nē, viņš gulēja, tas bija drudzā lietuvēns, murgi, kas brīdi pa brīdim sakratīja viņa plecus. Dūda saudzīgi uzvilka noslīdējušo mēteli līdz gulētāja zodam.

Tas bija viss, ko viņa drīkstēja darīt, viss. Viņa satvēra plaukstās savus vaigus. Varbūt pats Dievs tai dienā bija viņu vedis pa meža ceļu. Varbūt viņš tagad būtu jau miris, nabaga ievainotais, nevienam nezināms, noklīdis kaņavīrs, — sen nebraukta ceļa malā, grāvī ieslīdējušu roku un ūdenī iemērktiem pirkstgaliem? Drebuļi sīkās tīrpās pārskrēja viņas pleciem. Viņa sataustīja guloša roku. Tā bija karsta. Gluži kā toreiz, Gubēnu eglājā. Viņš bija dzīvs.

Viņa aizvēra acis. Tas bija neizturami. Cik ilgi tas ies? Dienu? Divas? Kādi nieki — ievainojums tik drīz neaizdzīs. Viņam būs jāpaliek šeit, viņam, drosmes pilnajam meža brālim, bezvārda kaņavīram, kas tik maz bēdāja par savu dzīvību, kā kad tā būtu lapa, ko vējš trenkā pa tēva mājas laukiem. Un zēni, tie, kam viņš bija atdāvinājis savu sirdi, kas viņu aklā uzticībā gaida atgriešanās? Un Gusts? Un viņa pati? Un viņi visi trīs kopā?

Varbūt viņa ievaidējās, viņa ieklausījās, it kā pati savu balsi sadzirdēt gribēdama. No tumsas skanēja vienīgi ievainotā īsā, satrauktā elpa. Un ja nu viņš mirtu? Visas nedienas būtu galā. Tad būtu vienalga — tur vai šeit, Gusts vai kāds cits — vienalga, bet reiz viss būtu galā, pēc vētrām nāktu miers, skaidrība, — dziļš sastindzis miers, kuŗā nekas nav jādomā un nekas nav jājūt... Kādas neįedzīgas domas!

Bet viņš dzīvos, paldies Dievam, viņš to bija pelnījis, nē, droši vien ievainojums nemaz nebija tik smags. Vienalga, kas notiek ar viņas dzīvi — viņš dzīvos, viņa to jūta ar visiem nerviem un jutekļiem tāpat kā viņa būti, it kā viņš tūlīt celtos augšā un ņemtu to savās rokās — kalsns, iededzis, stiprs.

Kādas mokas! Viņa aizdzina domas, viņa vērās tumsā, gluži/neko neredzēdama, sajuzdama tikai savu ķermeni, pilnu spēka un dzīvības, kas tai neļāva aizmigt. Gusts elpoja dziļi un mierīgi, kā gul' cilvēks, kas nostaigājis gaŗu gabalu. Gusts! Daŗreiz viņš iekrācās, iekrācās ar to paŗu cieta, neŗēligo muti, kas bija metusi tik skaudrus vardus viņai sejā. Viņa neapzinīgi sarāvās. Viņa atvilka savu galvu no Gusta pieres, ko sajuta gluži tuvu, no ūi strupā zoda un lūpām, kas prata pavēlēt un greizsirdībā kliegt, un reizēm čukstēt vismaigākos vārdus, no kuŗiem mulsa prats, mulsa prāts un mulsa viņš pats, ūis lielais, neveiklais vīrs, ūis druknais serŗants, no kuŗa pavēļu grāvieniem reiz bija drebējus! visa rota, bet kas nekad nebija varējis tikt galā ar savām jūtām.

Dūda piecēlās pussēdus, atbalstījās uz elkoņa un lūkojās vīrā, it kā spētu to tumsā saskatīt. Viņš vai es? Kas vainīgs?

Dūda ieklausījās pati savās domās. Viņš vai es? Viņš vai es... Un ja nu tā būtu, kā viņš sacīja? Ja viņš ietu un nepārnāktu? Nē, viņam nekas nenotiktu, viņš, kas gluži neskartis bija izgājis cauri neskaitāmu kauju ugunīm, viņš, kas mēneŗiem ilgi prata izvairīties no lauku ūandarmu redzīgajām acīm un tvarstīgajām rokām — viņš izies

cauri paŗiem pekles vārtiem, bet piķa un zēveles ugunīs neapsvīls pat viņa svārkus piedurkne. Bet nu viņš gribēja palikt ūeit. Dūda nopūtās. Kādas neįedzīgas domas. Kāda baīga nakts,

Gusts elpoja. Otrā pusē svaidījās ievainotais. Aŗs nebeidza stenēt un vaidēt ilgus, nebeidzamos grāvienos.

Un pēkŗņi it kā kāda brīnumdarītāja roka ar divainu spēku būtu piecēlusi viņu no grīdas salmiem un izvedusi citā pasaulē, it kā ārā būtu atplaiksnījusi dienas gaisma — pēkŗņi viņa redzēja pazīstamas sejas un stāvus, tie visi bija paŗu ļaudis, zēni un vīri, kas klusā, nopietnā pulkā stāvēja meŗā, egļu ēnā slēpdami, un saspringti, uzmanībā un gaidās saspīlētiem redzokļiem, ar izmisīgu spīti ap mutēm, ar satrauktas elpas cilātām krūtīm vērās ūurp — pāri frontei uz pagrabu, kur gulēja Gusts, kur vaidēja ievainotais. Viņi gaidīja. Dūda notrīsēja. Pagāja mirklis, pagāja brīdis, tie rīteja cits pēc cita, vēl, vēl un vēl, ļaudis gaidīja, gaidīja, gaidīja... Un neviens nenāca. Gusts gulēja, un Kārlis vaidēja kaktā.

Viņa piecēlās sēdus. Viņa gribēja sapurināt Gustu un atmodināt to, viņa sataustīja Kāŗļa mētelī, viņa gribēja paraustīt to aiz piedurknes, viņai likās, ka ir jārunā, jāsauc, jāaicina. Un tad viņa pēkŗņi bija kājās, lokana kā lūsis viņa pārkāpa gulētājiem, viņa ievīstīja plecus lakatā un sataustīja stūri sāini ar ūautenēm.

Brīdi viņa ieklausījās tumsā. Divas elpas, cita citu pārspēdamas, it kā cīnīdamās, cilājās telpā. Aiz loga dunēja, klusi ūķindēja stikls.

Viņa pārkāpa sliekšni, aizvēra durvis un ar smago nastu izgāja tumsā. Mirkli viņa elpoja nakts dzestro gaisu, vilkdama pilnas plauŗas, līdz acis aprada ar nakti. Tad viņa nogriezās gar drupām un droŗi atrada ceļu uz turieni, kur tik bieŗi visā mūŗā bija stāģājusī un no kurienes tagad skanēja grāvienī un atplaiksnījās, un dzisa ugunīgas blāzmas.

Alberts Malcs (Maltz)
Tulkojis Jānis Kalnbērzs

LAIMĪGĀKAIS CILVĒKS PASAULĒ

Novēle

Amerikā novele īsteni izauga tikai laikā starp abiem pasaules kariem. Protams, noveles ir rakstītas arī pirms tā laika, taču tajās nesastapa modernās dzīves daudzveidības un dziļāku psiholoģisku tvērumu. Gados pēc pirmā pasaules kara nedrošība, šaubas un event. kara draudi vienmēr nodarbināja prātus tiem, kas bija jūtīgi pret visu, kas notika Amerikas Sav. Valstīs un ārpus tām.

Eiropas nedrošību atspoguļo, piem., pazīstamākie Fr. Skota Fīdžeralda (F. Scott Fitzgerald) Atkal apmeklētā Babilone un Ernesta Hemingveja (Hemingway) Kilimandžaro sniegi, bet Amerikas pašas māju parādības tvēris Alberts Malcs (Maltz) (* 1908.) novelē ar ironisko virsrakstu Laimīgākais cilvēks pasaulē (The Happiest Man on Earth). Novele pirmo reizi parādījās 1938. gadā Harpers Magazine jūnija burtnīcā. Lai gan novelē notēlota vakardienā, kas pasaules kara notikumu ēnā liktos pārdzīvota uz visiem laikiem, taču zīmētās parādības vēl šodien ir dzīvas.

*

Džesse bija tuvu asarām. Viņš sēdēja būdā, gaididams Tomu parādāties, pateicīgs par iespēju atpūtināt sastaigātās kājas un klusībā priedādamies par brīdi, kad Toms teiks: „Saprotams, Džesse, tu vari iesākt, kad vien tik tev tiki!“

Divas nedēļas viņš bija nācis no Kanzas Sitijas, Misūri līdz Tulsai, Oklahomā, lietainās naktīs un nedēļu dedzinātājā saulē, bez miega un pieklājīgas maltītes, šā viena momenta vīzijas stiprināts. Un tad Toms ienāca birojā. Ienāca viņš ātri, turēdams rokā žūksni papīru; viņš paskatījās uz Džessi, gan ļoti īsi — taisnība, bet pietiekami ilgi. Un nepazina viņu. Viņš aizgriezās priekšā... Un Toms Brakits bija viņa svainis.

Vai tās bija viņa drēbes? Džesse zināja, ka viņš izskatījās briesmīgi. Viņš bija mēģinājis uzkopties parkā pie dzeramā ūdens strūklakas, bet arī tas nebija izdevies labi — uztraukumā viņš skūdamies sev vaigā iegriezta neglītu rētu. Un nekas nevarēja iz-

dzīt sarkanos gumbo putekļus no viņa uzvalka; to viņš bija daudzījis līdz roku pagurumam... Vai tas bija tādēļ, ka viņš būtu tik ļoti pārmainījies?

Taisnība, viņi nebija redzējušies piecus gadus, bet Toms izskatījās piecus gadus vecāks, tas bija viss. Viņš arvienu bija tas pats Toms. Dievs! vai tad viņš pats bija tā pārmainījies!

Brakits pabeidza savu telefona sarunu. Atspiedis muguru savā grozāmā krēslā, viņš paskatījās uz Džessi mazām, skaidri zilajām acīm, kas bija neuzticīgas un nedraudzīgas. Brakits bija smags, resns, četrdesmit piecu gadu vecuma vīrietis, kastaņu krāsas matiem, ietiepīga, stingra izskata; viņa seja bija gaļīga, sejas panti izteikti un enerģiski, deguns mazliet sipolveidīgs iesarkanu piekrāsu pašā galā. Brakits izskatījās kā solīds, pieklājīgs un spējīgs veikalnieks un Amerikas leģiona vietējās nodaļas komandieris — kas viņš īstenībā arī bija. Viņš apskatīja Džessi-aukstu vienaldzību un redzamu nevēlēšanos ziedot tam savu laiku. Pat veids, kādā viņš košļāja savu zobu bakstāmo, Džessem likās nicinām.

„Ja?“ Brakits pēkšņi teica. „Ko jūs vēlaties?“

Viņa balss bija pietiekami pieklājīga, Džessem vajadzēja atzīties, viņš bija sagaidījis sliktāku. Džesse piegāja pie koka letes, kas pārdaļīja būdu, un nervozi izgrūda roku cauri sajukušiem matiem.

„Es domāju, tu mani nepazīsti, Tom,“ viņš teica drebošu balsi, „es esmu Džesse Fultons.“

„Hū?“ Brakits teica. Tas bija viss.

„Jā, es esmu, un Ella sūta tev sveicienus.“

Brakits piecēlās un nāca pāri uz leti, līdz viņi bija seju pret seju. Viņš neticīgi apska-

tija Fultonu, mēģinādams atrast līdzību ar savu svaini, kādu viņš viņu atcerējās. Šis vīrs bija liels, ap trīsdesmit. Tas saskanēja. Viņam bija vienkārši, godīgi sejas panti un pakalsnējs, taisns augums. Tas arī bija pareizi. Bet seja bija par daudz liesa un ķermenis tik tievs platajās drēbēs, lai Brakits būtu pārliecināts. Viņa svainis bija bijis solīds, stiprs, jauns cilvēks ar miesu un muskuļiem. Tagad vajadzēja skatīties kā uz izbalējušu un sliktu fotografisku uzņēmumu un mēģināt pazīt oriģinālu: līdzība gan bija, bet starpība milzīga. Brakits pētīja viņa acis. Vismaz tās likās pilnīgi pazīstamas, pelēkas ar ziņkārīgi bīklu, bet godīgu skatu. Tas viņam Fultonā bija patīcis.

„Jā, es ticu, tu esi,“ Brakits beidzot teica, „bet tu nenoliedzami esi pārmainījies.“

„Mans Dievs, ir taču pieci gadi, vai ne tā?“ Džesse teica aizvainots. „Tu jau ar mani gan tikai pāris reizes vien tiki redzējies.“ Tad pats sev, sakniebtām lūpām, dedzībā un kaunā: Kas par to, ka es esmu pārmainījies. Vai visi cilvēki nepārmainās? Es nesmu mironis!

„Tu izskatījies cienīgs,“ Brakits klusi turpināja tanī pašā neticīgas brīnēšanās tonī. „Domāju, tu esi krities svarā?“

Džesse klusēja. Brakits viņam bija pārāk vajadzīgs, lai varētu riskēt ar viņu naidoties. Un tikai ar lielu piepūli Džesse apspieda visu, kas laužās ārā. Pauze ieilga un kļuva neērta. Brakits nosarka.

„Džimini, debesis, atvaino mani,“ viņš steidzīgi teica un uzgrūda augšā letes virājamu virsu. „Nāc iekšā. Sēsties. Augstais Dievs, zēn,“ — viņš tvēra Džesses roku un kratīja — „es priecājos tevi redzēt; nedoma citādi! tu tiešām izskatījies tik izkaltis.“

„Ir jau labi,“ Džesse murmināja. Viņš nosēdās, izbraukdams roku cauri cirtainiem, sapinkātiem matiem.

„Bet tu taču klibo?“

„Es uzminu uz akmens šķautnes; tā radās korpē caurums.“ Džesse pavilka savas kājas zem krēsla. Viņam bija kauns par sa-

vām korpēm. Tās sākotnēji bija saņemtas no Bezdarba palīdzības un divās nedēļās uz ceļa bija tikpat kā galīgi sabeigušās. Visu rītu viņš ar zināmu tiksmīgu un muļķīgu svinīgumu bija sev solījis vispirms, pat pirms jauna uzvalka, nopirkt pilnīgi jaunu, stipru korpju pāri.

Brakits neskatījās uz Džesses kājām. Viņš zināja, kas zēnu nospieda, un tas pildīja viņa sirdi ar žēlumu. Visa lieta nebija lāga. Brakits nebija neviena redzējis, kas izskatītos vairāk noslīdējis un zemāk nogājis. Māsa bija rakstījusi viņam katru nedēļu, bet viņa nebija stāstījusi, ka viņiem klātos tik grūti.

„Nu, paklausies,“ Brakits iesāka, „stāsti. Kā klājas Ellai?“

„Oh, viņai iet tīri labi,“ Džesse izklaidīgi atbildēja. Viņam bija maiga, patīkama, gandrīz bikla balss, kas labi saderējās ar maigajām, pelēkajām acīm. Viņš bija norūpējies, kā visu iesākt.

„Un mazie?“

„Oh, tiem iet labi... Redzi, tu zini,“ Džesse piebilda, kļūdams uzmanīgāks, „mazākajam jāvalkā josta. Viņš nevar skraidīt apkārt, tu zini. Bet viņš ir gudrs. Zīmē ainas un dara visādas lietas, tu zini.“

„Jā,“ Brakits teica, „Tas ir labi.“ Viņš kavējās. Kādu brīdi abi klusēja. Džesse berzējās uz krēsla. Nu, kad bija pienācis īstais laiks, viņš jutās neveikli. Brakits paliecās uz priekšu un uzlika roku uz Džesses ceļa. „Ella neteica man, ka lietas ar tevi, Džesse, stāv tik bēdīgi. Es būtu varējis palīdzēt.“

„Ak, debesis,“ Džesse klusi atbildēja, „tev pašam taču bija savas rūpes, vai nē?“

„Jā,“ Brakits atlicās atpakaļ. Viņa sārta seja kļuva bēdīga un tumši rūgta. „Tu zini, es pazaudēju savu dzelzs preču veikalus.“

„Jā, saprotams,“ Džesse pārsteigts atbildēja. „Tu mums rakstīji — es gribēju teikt.“

„Es aizmirsu,“ Brakits teica. „Es pats vēl arvienu par to brīnos. Ne tas, ka veikals būtu daudz vērts,“ viņš rūgti piebilda. „Viss gāja uz leju jau trīs gadus. Es domāju, ka

man veikala žēl tikai tādēļ, ka tas bija mans.“ Brakits smējās bez jautības. „Bet stāsti man par sevi,“ viņš lūdza. „Kas notika ar tavu vietu?“

Džesse satraukts pēkšņi izgrūda. „Lai tas pagaida, Tom, man kaut kas ir uz sirds.“

„Taču ne tev un Ellai —?“ Brakits bažīgi pārtrauca.

„Nē, nē!“ Džesse nosēdās atpakaļ. „Kā tev radās tādas domas? Ella un es —“ viņš apstājās smiedamies. „Ak, Tom, es esmu neprātīgs Ellas dēļ. Viņa ir vienkārši brīnišķa. Viņa ir mana dzīvība, Tom.“

„Atvaino. Lūdzu aizmirsti to.“ Brakits neērti pasmējās un aizgriezās prōjām. Jaunā cilvēka milestības izpauduma kailā intensitātē viņu samulsināja. Tā lika mežonīgi vēlēties, lai viņš kaut ko abu labā varētu izdarīt. Viņi abi bija par daudz godīgi, lai viņiem klātos tik grūti. Ella arī bija tāda pati kā šis zēns, bikla un maiga.

„Tom, paklausies,“ Džesse teica, „Es šeit nācu ar nolūku,“ viņš izbrauca pirkstus caur matiem, „es gribētu, lai tu man palīdzi.“

„Nolāpīts, manu zēn,“ Brakits vaidēja. To viņš bija gaidījis. „Es nevaru daudz. Es saņemu pats trīsdesmit pieci nedēļā, un es esmu nolāpīti pateicīgs par to.“

„Skaidrs, es zinu,“ Džesse uztraukti uzsvēra. Viņš juta atkal to pašu mežonīgo, patikamo savilņojumu, kāds viņu bija pārņēmis rīta agrajā stundās. „Es zinu, tu nevari palīdzēt mums ar naudu! Bet mēs satikām kādu, kas tev strādā! Viņš bija mūsu pilsētā! Viņš teica, tu varot dot man darbu!“

„Kas teica?“

„Ak, kādēļ tu man to neteici?“ Džesse pārmetot teica. „Lūk, tiklīdz es to uzzināju, es devos ceļā. Divi nedēļas es esmu skrējis kā neprātīgs.“

Brakits skali vaidēja. „Tu kājām nāci divas nedēļas uz Kanzas Sitiņu, lai es tev dotu darbu?“

„Saprotams, Tom, skaidrs! Ko citu es varēju darīt?“

„Visvarenais Dievs! te, Džesse, nav darba. Te ir klusā sezona. Un tu nepazīsti naftas lietas. Tās ir speciālas. Man šeit ir daži leģiona draugi, bet arī tie nevar darīt tagad nekā. Vai tu nedomā, ka es tevi meklētu, tiklīdz te būtu izdevībā?“

Džesse jutās apdullis. Pēdējo divu nedēļu cerības likās saveļamies sāpīgā kamolā viņa vēderā. Tad neprātīgi viņš kiedza: „Bet klausies, tas cilvēks teica, ka tu varot pieņemt darbā. Viņš teica man! Viņš vada tev smagās mašīnas! Viņš teica, ka tev vienmēr vajagot cilvēku!“

„Ā!... Tu domā manu nozari?“ Brakits teica zemā balsī.

„Jā, Tom. To es domāju.“

„Ak nē, tu nevari gribēt strādāt manā nozarē,“ Brakits viņam teica tanī pašā zemā balsī. „Tu nezini, kas tas ir.“

„Jā, es zinu,“ Džesse pastāvēja. „Viņš man visu izstāstīja, Tom. Tu esi transporta izriķotājs, vai ne tā? Tu sūti ārā smagās mašīnas ar dinanītu?“

„Kas tas bija par vīru?“

„Everets, Everets, es domāju.“

„Egberts? Vīrs apmēram manā augumā?“ Brakits lēnām jautāja.

„Jā, Egberts, viņš taču nebija krāpnieks, vai nē?“

Brakits iesmējās. Otrreiz viņa smieklī bija savādi, bez jautības. „Nē, viņš nebija krāpnieks.“ Tad, mainītā balsī; „Džimīni, zēn, tev vajadzēja man prasīt, pirms tu sāki soļot visu šo ceļu šurp.“

„Ak, es negribēju,“ Džesse atzinās ar naivu viltību. „Es zināju, ka tu teiksi „nē“. Viņš man stāstīja, ka tas ir riskants darbs, Tom. Bet tas man nav nekas.“

Brakits sakrampēja savus pirkstus. Viņa solidā, gaļīgā seja kļuva ļoti cieta. „Es teikšu „nē“ katrā gadījumā, Džesse.“

Džesse iekliedzās. Viņam nekad nebija ienācis prātā, ka Brakits varētu atraidīt. Visu laiku bija licies, ka vienīgā problēma, kas

jāatrisina, bija sasniegt Tulu. „Nē, nē,“ viņš lūdzās, „tu nevari. Vai tad tiešām nav nevienas vietas, Tom?“

„Protams, vietas ir. Ja gribi, pat Egberta vieta.“

„Viņš aizgāja?“

„Viņš ir beigts.“

„Oh!“

„Darbā, Džesse. Pagājušo nakti, ja tu gribi zināt.“

„Oh!“ ... Tad: „Man vienalga!“

„Tagad paklausies,“ Brakits teica. „Es tev pastāstīšu dažas lietas, kuŗas tev vajadzēja paprasīt, pirms tu sāki nācienu šurp. Tas nav dinamīts, ko tur ved. Viņi nelieto dinamītu naftas aku urbšanai, tas ir mazāk bīstams. Viņi gribētu, bet nevar. Tas ir nitroglicerīns! Zupa!“

„Bet es zinu.“ Džesse teica mierinot. „Viņš man izstāstīja. Tev nevajag domāt, ka es nezinu.“

„Klusi kādu brīdi,“ Brakits dusmīgi pavēlēja. „Klausies! Tev tikai vajag paskatīties uz šo zupu, saproti? Ieklepojies tikai skaļi, un tā eksplodē! Tu zini, kā viņi to transportē? Kannā, kas ir izveidota apmēram tā, skāties, apmēram kā vēdekļis. Tas ir, lai dotu vietu nodalījumiem, un tāpēc, ka katram nodalījumam jābūt izklātam ar gumiju, tas ir vienīgais veids, kā vispār var domāt ar to rīkoties.“

„Paklausies, Tom —“

„Pagaidi minūti, Džesse. Dieva dēļ, padomā par to! Es zinu, ka tu ar visu sirdi vēlējies šo darbu dabūt, bet tev jāsaprot. Šo materiālu ved tikai speciālās mašīnās! Tām jābrauc tikai pa speciālu maršrutu! Tās nevar braukt cauri kuŗai katrai pilsētai ... Ja tām jāapstājas, tad speciālās garažās! Vai tu nesaproti, ko tas nozīmē? Vai tas tev nerāda, cik tas ir bīstami?“

„Es braukšu uzmanīgi,“ Džesse teica. „Es zinu, kā rīkoties ar smago mašīnu. Es braukšu lēnām.“

Brakits vaidēja. „Vai tu domā, Egberts

nebrauca rūpīgi un nezināja, kā rīkoties ar smago mašīnu?“

„Tom,“ Džesse teica nopietni, „tu nevari mani sabaidīt. Es savu prātu virzu tikai uz vienu lietu: Egberts teica, viņš dabūjot dolāru par jūdzi. Viņam sanākot pieci līdz seši simti dolāru mēnesī par pusmēneša darbu, viņš teica. Vai es varu dabūt tikpat daudz?“

„Saprotams, ka tu vari dabūt to pašu,“ Brakits viņam nikni atteica. „Dolāru par jūdzi, tas ir viegli. Bet kāpēc tu domā, sabiedrībai jāmaksā tik daudz? Tas ir viegli — līdz kamēr tu neuzbrauc uz akmens, ko tavi priekšējie uguņi nav parādījuši. Vai tev plīst riepa, vai tev kaut kas ieskrien acī, tev sagriežas stūre un satricinās mašīna, vai kāda cita nolāpīta lieta, ko neviens nekad nedabū zināt. Mēs nevaram paprasīt Egbertam, kas viņam notika. Nav vairs smagā auto, kas kaut ko varētu liecināt. Nav liķa. Nav nekā! Varbūt rītu kāds kaut kur tālu labības tīrumā atradis gabalu salocīta tērauda. Bet mēs nekad neatradīsim šoferi. Pat ne pirksta naga. Viss, ko mēs zinām, ir vienīgi, ka viņš nepienāk galā paredzētā laikā. Tad mēs gaidām, kad policija mums piezvanīs. Tu zini, kas notika pagājušo nakti? Kaut kādā kļūme uz tilta. Varbūt Egberts bija nervozs. Varbūt viņš ķēra malu ar dubļu sargu. Tikai vairs nav nekāda tilta. Nav mašīnas. Nav Egberta. Vai tu tagad saproti? Tās ir, ko tu dabū par savu Dieva nolādēto dolāru par jūdzi.“

Mirkli bija klusums. Džesse sēdēja, žņaudzīdams rokas. Viņa mute bija atvērusies un seja samocīta. Tad viņš aizvēra plakstus un klusi teica: „Man tas ir vienalga, Tom. Tu man pastāstīji. Tagad tev jābūt tik labam un jādod man tas darbs.“

Brakits uzsita plaukstu uz galda. „Nē.“

„Paklausies, Tom,“ Džesse klusi teica, „tu vienkārši nesaproti.“ Viņš atvēra acis. Tās bija pilnas asarām. Tas lika Brakitam aizgriezties projām. „Tikai paskaties uz mani, Tom! Vai tas tev nestāsta jau diezgan? Ko

tu domāji, kad tu mani pirmo reizi te ieradzīji? Tu domāji: Kāpēc tas vazaņķis neiet projām? Vai ne tā, Tom? Tom, es vienkārši nevaru ilgāk dzīvot tā kā līdz šim. Es gribu iet pa ielu paceltu galvu.“

„Tu esi traks,“ Brakits murmināja. „Katru gadu viens ik uz pieciem braucējiem aiziet bojā. Tas ir caurmērs. Kas tā ir vērts?“

„Vai mana dzīvība tagad jel ko ir vērtā? Mēs mājās vienkārši mirstam badu. Mēs pat neesam ieskaitīti palīdzībā.“

„Tad tev to vajadzēja man teikt,“ Brakits asi teica. „Tā ir tava paša kļūda. Vīrietim nav tiesības būt nepareizi lepnam, ja viņa ģimenei nav ko ēst. Es aizņemsos naudu, un mēs to aiztelegrafēsim Ellai. Tad tu iesi mājā un tiksī ieskaitīts palīdzībā.“

„Un pēc tam?“

„Un tad gaidi, nolāpīts! Tu neesi vecs vīrs. Tev nav tiesību aizsviest savu dzīvību projām. Vienreiz tu darbu dabūsi.“

„Nē!“ Džesse uzlēca kājās. „Nē. Es arī tam ticēju. Bet tagad vairs nē,“ viņš iekarsis sauca. „Es tāpat nedabūšu darbu, kā tu savu dzelzs preču veikalu atpakaļ. Es pazaudēju savu amata prasmi, Tom. Linotips ir mācīts amats. Es tagad esmu ierūsējis. Sešus gadus es esmu bezdarba palīdzības atbalstīts. Vienīgais darbs, kas man ir bijis, ir kaplis un lāpsta. Kad es šopavasār dabūju darbu, mani uzskatīja par pirmklasīgu. Bet es vairs nebiju pirmklasīgs. Un viņi tagad dabūjuši jaunas mašīnas. Tiklīdz sākās kļūšanas laiks, viņi laida mani projām.“

„Un kas par to?“ Brakits asi teica. „Vai tad nav citu darbu?“

„Kā lai es to zinu?“ Džesse atbildēja. „Sešus gadus viņu nav bijis. Tagad es pat baidītos kādu pieņemt. Ir par daudz grūti gaidīt tik daudz nedēļu, lai atkal tiktu ieskaitīts atpakaļ palīdzībā.“

„Tev vajag saņemt dūšu,“ Brakits kļiedza. „Tev jāuztur cerība.“

„Man ir tik daudz dūšas, cik tu gribi,“ Džesse dedzīgi atbildēja, „bet man nav ce-

rību. Cerības man izgaisa garajā sešu gadu gaidīšanā. Tu esi mana vienīgā cerība.“

„Tu esi traks,“ Brakits murmināja. „Es to nedarišu. Dieva dēļ, padomā jel mirkli par Ellu.“

„Vai tad tu nezini, ka es par viņu domāju?“ Džesse klusi jautāja. Viņš vilka Brakita piedurkni. „Tas ir tas, kas visu izšķīra, Tom.“ Viņa balsis pārgāja noklusinātā un sāpīgā čukstā. „Tonakt, kad Egberts bija mūsu mājā, es palūkojos uz Ellu, it kā es viņu redzētu pirmo reizi. Viņa vairs nav glīta, Tom!“ Brakita galva noraustījās, un viņš gāja projām. Džesse viņam sekoja, ievilkdamas dziļi, šņukstoši elpu. „Vai tev tas neko nesaka, Tom? Ella bija kā maza lellīte vai tamlīdzīgi, tu atceries. Es nevarēju ar viņu pāriet pār ielu, kad kāds neatgrieztos atpakaļ, lai paskatītos uz viņu. Viņai nav vēl divdesmit deviņi, Tom, un viņa vairs nav glīta.“

Brakits nosēdās gurdeni sašļukušiem pleciem. Viņš sakrampēja rokas kopā un, uz priekšu paliecies, sēdēja stīvi raudzīdamies grīdā.

Džesse stāvēja virs viņa, liesā seja no jūtu savīļņojuma pietvikusi un gandrīz nepatīkama, lūdzēja un rūgtas padevības skatu. „Es esmu Ellai izdarījis sliktu. Viņa bija pelnījusi labāku. Šī ir vienīgā izdevība visā manā dzīvē, kad es kaut ko viņas labā varu darīt. Es esmu vienkārši neizdevies.“

„Nerunā muļķības,“ Brakits piezīmēja bez dusmām. „Tu neesi neizdevies. Ne vairāk kā es. Miljoni cilvēku ir tādā pašā stāvoklī. Tā ir tikai depresija vai atplūdi, vai nolādētais jaunais sadalījums,* vai...!“ Viņš lādējās un aplūsa.

„Ak, nē,“ Džesse viņu pārlaboja skumju, zinātāja toni, „tās lietas, varbūt, var attaisnot citus. Bet mani nē. Man vajadzēja izdarīt labāk. Tā ir mana paša kļūda.“

*) „New Deal“ — savā laikā Am. Sav. valstīs propagandas sauklis 30 gadu krīzes pārdzīvošanai, solot laicīgo labumu taisnīgāku, jaunu sadalījumu.

„Ak, nieki!“ Brakits teica. „Saulēi ir vairāk plankumu nekā tev.“

Džesses seja kļuva neveselīgi sārti plankumaina. Tā likās pietūkusi. „Bet man vien-alga,“ viņš nesavaldīgi kļiedza. „Man vien-alga! Tev jānodod man tas darbs! Man jāpaceļ galva augšā. Es nogāju gabalu pa elli, bet es nevaru noiet vēl vienu. Tu gribi, lai es skatos uz sava mazā zēna kājām un stāstu sev, ka viņa kājiņas neizskatītos tā, kā pašreiz, ja man būtu darbs. Katru reizi, kad viņš iet, viņš man saka: „Man ir mīksti kauli no rachita, un tu man dod to tāpēc, ka tu mani pietiekami nebaro! Jēzus Kristus, Tom, vai tu domā, es sēdēšu mājā un noraudzīšos uz viņu otru sešus gadus?“

Brakits pieļēca kājās. „Bet kas tad, ja tu dari?“ viņš kļiedza. „Tu saki, ka tu domā par Ellu! Kā tas viņai patiks, ja tu būsi beigts?“

„Varbūt, es nebūšu,“ Džesse lūdzās. „Man taču ar jābūt kādreiz laimei.“

„Tas ir tas pats, ko viņi visi domā,“ Brakits nicīgi atbildēja. „Kad tu pieņem šo darbu, tava laime ir ar jautājuma zīmi. Drošs ir vienīgi tas, ka agrāk vai vēlāk tu būsi beigts.“

„Tad labi,“ Džesse kļiedza pretī. „Tad es to daru. Bet līdz tam es kaut ko dabūšu, vai ne tā? Es varēšu nopirkt sev pāri kurpju. Paskaties uz mani! Es varēšu nopirkt sev uzvalku, kas nesaka „Palīdzība“ ar to, kā viņš piestāv. Es varēšu smēķēt cigaretes. Es varēšu mazajiem nopirkt saldumus. Jā, debesis, es vēlos ēst saldumus. Es vēlos glāzi alus vienreiz dienā. Es gribu apgērbt Ellu. Es gribu, lai viņa ēd gaļu trīs reizes nedēļā, varbūt, četras reizes. Es gribu aizvest savu ģimeni uz kino.“

Brakits nosēdās. „Ak, beidz jel,“ viņš gurdī teica.

„Nē,“ Džesse teica klusi un kaislīgi. „Tu netiksi no manis vaļā. Paklausies, Tom,“ viņš, lūdzās, „es esmu visu aplēsis. Paskat, cik daudz es varu iekrāt no sešiem simtiem mēnesī. Ja es izdzīvoju tikai trīs mē-

nešus, skaties, cik tas ir daudz — tūkstoš dolāru — vairāk! Un, varbūt, es izdzīvošu ilgāk. Varbūt pāris gadus. Es varu Ellu nodrošināt visai dzīvei!“

„Tu teici,“ Brakits iebilda. „Liekas, tu domā, Ella priecāsies par dzīvi, ka tu esi tādā darbā.“

„Par to es esmu domājis,“ Džesse uztraukti atbildēja. „Viņa to nezina, saproti? Es stāstīšu viņai, ka es pelnu tikai četrdesmit. Atlikušo tu, Tom, noliec bankā uz viņas vārdu.“

„Ak, klusē,“ Brakits teica. „Tu domā, ka tu būsi laimīgs. Katru minūti, nomodā vai gulot, tu mocīsies šaubās un neziņā, vai rītu tu jau nebūsi beigts. Un ļaunākās dienas būs tavas brīvdienas, kad tu nebrauksi. Sabiedrībai ir jānodod katra otrā dienā brīva, lai tu dabūtu savus nervus atkal kārtībā. Un tu guli vai staigā pa savu māju, un mokies, un sakrīties neziņā. Lūk, tik laimīgs tu būsi.“

Džesse smējās. „Es būšu laimīgs. Nebēdājies, es būšu ļoti laimīgs, es dziedāšu. Dievs tēvs, Tom, es jūtīšos lepns pirmo reizi pēc septiņiem gadiem!“

„Ak, klusē, klusē,“ Brakits teica.

Mazā būda kļuva klusa. Pēc brīža Džesse čukstēja: „Tev jānodod, Tom. Tev jānodod, tev jānodod.“

Atkal iestājās klusums. Brakits saņēma galvu rokās, spiezdams plaukstas pret deniņiem.

„Tom, Tom —“ Džesse sacīja.

Brakits nopūtās. „Ak, nolādēts,“ viņš beidzot sacīja, „labi, es tevi pieņemu. Dievs, palīdzi man.“ Viņa balss bija zema, piesmakusi un bezgalīgi nogurusi. „Ja tu esi gatavs braukt šonakt, tu vari braukt šonakt.“

Džesse neatbildēja. Viņš nevarēja. Brakits pacēla acis uz augšu. Asaras ritēja lejup pa Džesses seju. Viņš rīja un mēģināja runāt, bet iznāca tikai nejdzīga, elsojoša skaņa.

„Es Ellai nosūtīšu telegrammu,“ Brakits teica tanī pašā piesmakušā, un nogurušā balsī. „Es pateikšu, ka tu dabūji darbu un pēc kādām dienām sūtīsi viņai iztikas naudu.“

Līdz tam nauda tev jau būs — tas ir, ja tu šo nedēļu nodzīvoši, tu, ēzelis!”

Džesse vienīgi pamāja ar galvu. Viņa sirds bija tik tuvu trūkšanai, ka viņš abas rokas spieda pret sirdi, it kā lai noturētu to krūtīs mierīgi.

„Sešos nāc šeit atpakaļ,” Brakits teica. „Te ir drusku naudas. Paēd kārtīgu maltīti.”

„Paldies,” Džesse čukstēja.

„Pagaidi mazliet,” Brakits teica. „Šeit ir mana adrese,” viņš uzrakstīja to uz papīra gabaliņa. „Brauc ar pirmo auto, kas iet tai virzienā. Paprasi konduktoram, kur jāizkāpj. Nomazgājies un izgulies.”

„Paldies,” Džesse sacīja. „Paldies, Tom.”

„Ak, ej projām no šejienes,” Brakits teica.

„Tom —”

„Kas ir?”

„Es vienkārši —” Džesse apstājās. Brakits

paskatījās viņa sejā. Acis vēl arvien asarotas, bet noliesējušā seja tagad staroja.

Brakits aizgriezās projām. „Man jāstrādā,” viņš teica.

Džesse izgāja ārā. Mitrums acīs traucēja, bet viņam visa pasaule likās būt kļuvusi zeltaina. Viņš lēnām kliboja, asinīm dauzoties deniņos, mežonīgu neizsakāmu prieku sirdī. „Es esmu laimīgākais cilvēks pasaulē,” viņš pats sev čukstēja. „Es esmu laimīgākais cilvēks visā pasaulē.”

Brakits sēdēja un nolūkojās, līdz Džesse beidzot pagriezās ap alejas stūri un pazuda. Tad viņš, galvu rokās saņēmis, sakumpa. Viņa sirds sita sāpīgi, itin kā kaut kas vecs un vienmēr ķerdamies. Viņš klausījās, kā viņa sirds sita, un sēdēja izmisīgā mierā, spiezdams galvu savās rokās.

Pēteris Ērmanis

BEZDELĪGAS UN VIJOLE

(Kādās trimdnieku sarīkojumu telpās)

Jau bezdelīgām, ašām vidžētājām,
Bij labi vītās ligzdās atdusa
Aiz augstā jumta spārēm stiprajām.
Tur lejā lielie, — putni nav, ne kaķi —
Tie balsis cilāja gan šā, gan tā.
Kas bezdelīgām daļas — klusē vien;
Pat soprāns augsts tik izvil vīglu: čirks!
Tad — mazā jaukā vijolniece tu,
Tu vilki lociņu. Un saldums vijās,
Un bezdelīgas vidžēja tev pretī,
Un visu laiku runājāties jūs —
Tur augšā putni, lejā vijole.
Un stīgas vaicāja: „Kas saņņos jums?”

Un putni atteica: „Ir skaistas zemes —
Šeit arī silts, bet tur vēl kvēlāks viss.
Turp rudens vēji projām pūtīs mūs,
Reiz mēs jau bijām — būsim, būsim tur!”
Tad putni vidžēja: „Ko ilgo tu?”
Tu spēlēji: „Ir zeme ziemeļos,
No turienes šurp nikni negaisi,
Mūs trieca rudenī. Ai, zeme šī
Par visām daiļākā un mīļākā,
Kaut ziemas balti saltākas kā šeit.
Es dzimusi, es izaugusi tur.
To vienu manas ilgas skan un sauc:
Kad, kad gan es ar visiem steigšos turp?”

Elza Kezberē

DRAUGAM

Kam tu baiļojies un zūdiēs,
Kamdēļ šaubu pārņemts stāvi?
Viss reiz pārsāpēs un paies.
Viens tu satiesies ar nāvi.

Vai gan izmisumā gaidīt
Lēnām pienākam to brīdi?
Pacel galvu! Iesāc smaidīt!
Pirms par pelniem topi — spīdi!

STILS DZEJAS MĀKSLĀ

I. Stila būtība, stils un vienība, stils un formas izkopšana

Stila būtība. Kas ir stils? Kur to satiekam? Kādas ir tā parādības? Šie jautājumi, īpaši pirmais, nav viegli atrisināmi, jo ar tiem mēs pieskaņamies prātniecisko atziņu sfairai, kurā secinājumus un gala slēdzienus nevar iegūt mērīšanas vai svēršanas ceļā. Bet raudzīsim mērķim tuvoties, iziedami no parastās dzīves un lietojot to izteiksmi, kas parasta ikdienā.

Parastajā dzīvē stilu attiecinām uz mākslas darbiem, sevišķi uz celtniecību, kur tradicionāli izšķir, piem., gotu un mauru stilu. Nav parasts, turpretim, stilu vest sakarā ar dabu un viņas produktiem. Tā, piem., runādami par pili, kas celta upes krastā, mēs gan piešķiram vai noliedzam kādu stilu pilij, bet nevedam ar stilu sakarā arī upi. Bet ja to tomēr darītu, tad rastos iespāids, ka viena lieta ir apbalvota ar otras īpašībām, t. i., ka daba ir tīšu prātu nostādīta mākslinieces lomā. Var, protams, tā arī darīt un kādreiz tas var būt pat nepieciešams. Ir jārunā kādreiz arī par stilu dzīvošanā — bet tādā reizā jēdziens ir jau agrāk nogatavojies mākslas laukā un vēlāk — gatavā veidā — pārņests uz dzīvi un dabu.

Tātad stils vispirmā kārtā īpats ir mākslai. Mūsu uzdevums nu būs sekot šai īpatībai vienā no mākslām, proti, dzejā. Stila vārdu, par dzeju runādami, lietojam diezgan bieži; bet vēl biežāki gadās, ka izvairāmies no šī vārda, kas it kā pretendē uz uzsvērtu zinātniskumu. Tāpēc mēs bieži vien jautājam, kā šis vai tas autors raksta. Tam līdzīgs jautājums no sākta gala gan var likties pārāk āriņš. Tamlīdzīgi jautāti, varam, piem., atbildēt, ka autors raksta saistītā valodā vai prōzā; jambos vai daktilos; ar vai bez atskaņām; episkus vai drāmatiskus darbus, — visas šīs atbildes, katru par sevi ņemot, būs palikušas lietu ārpusē un būs ar

stila būtību tikai attālā radniecībā. Bet arī šīs āriņas ved uz iekšieni, jo pamatīgāki noskaidrodami cēloņus, no kuriem šis parādības rodas, tālāk šis parādības saistidami vienā kopīgā pavedienā un nojauzdami aiz visām šim dažāda veida parādībām dzejnieka nedalāmo dvēseli, mēs tuvojāmies atbildei uz jautājumu, kāds ir dzejnieka stils.

Apmēram tādā ceļā, kā šē minēts, stila jēdziens vēstures gaitā arī ir attīstījies: kāds kuņam bija rakstāmais irbuls (= stylos), tādas viņš ievilka rievās savā vaskā; tāfelītes saņēmējs tur varēja pazīt drauga irbulu, viņa stilu. Jēdziens vēlāk padziļinājās un aptvēra sacerējumu ar visām zīmīgajām īpašībām, pie kam irbuls pats, kas stila jēdzienam ir bijis krusttēva godā, varēja tapt pat lieks. Varam jau iedomāties, ka sacerējumu paši nemaz neuzrakstām, bet to nodiktējam sekretāram, ierunājam skaņu plātē vai fiksējam citādi kā, rakstāmos daiktus nemaz nelietodami. Bet vēl šodien mēdz runāt par asu spalvu, ko varam pielīdzināt senatnes irbulam, vai arī apgalvo, ka autoram spalva viegli tekot, tādā kārtā slavīnot kādu talantu. Varam bez tam paši pie sevis pārliecināties, cik daiļdarba radīšanā liela loma dažreiz pieder raksta teknikai, jo iežuvusi tinte un sarūsējusi spalva var domu gājienam un dvēseles noskaņojumam būt par lielu traucēkli. Turpretim labvēlīgi tehniski noteikumi sensībliem gariem arī garīgās iespējas it kā atraisa. Tātad nav nekāda nejausība, ka garīgo īpašību kopums, ko kādā daiļdarbā vērojam, savu nosaukumu vēl šodien nes no senā irbula, ar ko var salīdzināt arī mūsu jau minēto izteiksmi par aso spalvu etc. Tiešām, iedomāsimies, ka darbs guļ mūsu priekšā rokrakstā. Pirms esam izsmēluši šī darba garīgās vērtības, mums jau rodas vesels krājums iespāidu, lūkojot uz to, kāds lietots papīrs, kāda bijusi tinte vai zīmulis, kāda ir pareizrakstība, cik burti gli-

ti etc. Šie iespaidi ir tik stipri, ka uz viņu pamata vien mums jau rodas nojauta — varbūt gan vēl pavirša, par sacerējuma dziļāko dabu un viņa vērtību. Jau šī iemesla dēļ vien dažs sacerējums iekrīt redakcijas grozā, pamatīgāki cauri nelasīts, nele vēl dziļāki izprasts. Pie mašīnu raksta pieraduši, mēs tagad par šiem apstākļiem nedomājam; bet iedziļināsimies tikai kādās rindās, ko ir rakstījusi Poruka roka, un salīdzināsim tās ar vecā Dinsberga rokkrastu, kur kaligrafiskie, sīkie spalvas vilcieni atgādina iespiestus burtus. Vai neatvairāmi nebūs jānāk pie secinājuma, ka aiz dažādā raksta — par saturu nemaz nerunājot — stāv divi dažādas personības, dažādas gara pasaules? Starp rakstu un cilvēka būtību pastāv, lūk, zināma korrelācija. —

Un tā tas nav tikai ar rakstu. Kā mēs turamies, kā ejam, kā valkājam savu tērpu, tas viss zināmā mērā atbilst mūsu iekšējai pasaulei un to raksturo. Uz šo apstākli dibinās arī mūzeju nozīme. Mūzeji ir domāti cilvēces lielo garu piemīnāi. Bet cilvēka būtība mums top tuvāka, ja ar jutekļu palīdzību uztveram apkārtni, kurā kāds gars dzīvojis, vai kuŗu viņš ap sevi radījis.

Teic man ļaudis to mergeli,

Es neņemtu neredzējis;

Es neņemtu neredzējis,

Valodiņu nedzirdējis,

dzied Rucavas puisis, un viņam ir pamata diezgan tā dziedāt, jo cilvēku nevaram tvirt visā viņa personības dziļumā, nedabūdami arī kādu priekšstatu par to, kādējādi šis cilvēks izpaužas uz āru. —

Stils tad nu — pie šī vārda atgriežoties — būs to pazīmju kopums, kuŗās izpaužas dzejnieka dvēsele. Ja paturam vērā, ka cilvēka dvēsele allaž ir apzināma kā vienība, tad arī itin dabīgi varēsim secināt, ka stils, lai gan tas aptver daudz pazīmju, ir dzejā un vispār mākslā tas elements, kas rada vienību, tas kalums, kas var iespieties dažādā metallā, bet nevienā sevi nenoliedz.

Ir vecs vārds, ka stils esot cilvēks. Es to

tā saprotu, ka cilvēks var mēģināt turēties, runāt, rakstīt vai citādi kā izpausties ar zināmu nolūku, bet tas viņam izdodas tikai tiktāl, ciktāl šie nodomi atrodas saskaņā ar viņa paša dabu, jo apzinātas gribas cilvēkam nepietiek, lai ar to veidotu visu savu dzīvi vai arī kādu mākslas darbu. Koncentrētā uzmanība atslābst, un tādos neuzmanības brīžos tam raksturam cauri, ko sev jeb savam mākslas darbam kāds grib piešķirt, izspīd tas raksturs, ko viņam piešķirusi daba, — un tas ir dziļāks. Uz viņu īsti tad arī dibinās viss tas, kas mākslā ir paliekams. Ja nu šī cilvēka neliekuļotā būtība paužas viņa sacerējumā, tad varēsim sacīt, ka stils ir īsts, jeb ka raksturīgo pazīmju kopums pelnī stila vārdu. Ja turpretim autors ar nodomu aiziet projām no savas dabas, lietojams līdzekļus, kas neatbilst viņa garam un temperamentam, tad stils, ja to vispārīm par stilu vēl sauc, ir mazvērtīgs un pelnī drīzāk modes vai manieres vārdu. Pie tam par modi būs jārunā, ja autors savu glābiņu meklēs iecienītu paraugu atdarināšanā, kaut šie paraugi arī nesaskanētu ar viņa dabu. Manieres vārds būs vietā īpaši tai gadījumā, ja autors grib tikt interesants ar kādām liekām ārišķībām. Pats par sevi saprotams, ka modes un manieres netikums iet roku rokā, būdami viens otra cienīgi.

Stils un vienība. Ja stils ir vienība, tad izceļas jautājums, kā šī vienība saskaņojama ar dažādību. Paskaidrojumam noder analogija. Dzīvā organismā arī satiekam sastāvdaļas ar dažādu raksturu, bet ne tik dažādas, ka tās nesaistītos augstākā organiskā vienībā. Nu tomēr nevar liegt, ka samērs starp vienību un daļu dažādību var būt dažāds. Ja vienībai vai kopīgam noskaņojumam tāds pārsvars, ka atsevišķas daļas nav diezgan raksturīgas, tad darbs ir pārāk stilizēts. Līdz ar to viņš kļūst monotons. Turpretim, ja vienība izgaist pārāk piekāpdamās pret patstāvīgajiem daļu elementiem, tad izceļas chaotisks stāvoklis, kas īsti ir stila noliegums, mākslas negācija. —

Sevišķi stipras stilizācijas piemērs ir *Jāņa evaņģēlijs*. Runas raksturs, kas īstenībā mēdz katram runātājam būt savs, te ir tādā mērā izlīdzināts, ka vietām izceļas grūtība, nosakot, kur vienam runātājam vārdi beidzas, kur otram sākas. Toties mēs jūtamies pacelti pāri ikdienas sīkumiem, un figūras ir monumentālas, kā klintī cirstas. Līdz ar to *Jāņa evaņģēlijam* ir sevišķi cēls raksturs, kas arī lasītāju vai klausītāju paceļ pāri pār zemes tvanu.

Stila vienību daudzkārt pietiekami nerespektē autori, kas dzenas pēc lētas popularitātes un to mēģina iegūt ar izdzīvošanas visādos materiālistiskos sīkumos, banālos izsaukumos, žargonā, nemotivētās izloksnēs un citās mākslas ziņā mazvērtīgās izpausmēs. Šinī sakarā derēs iecerēties Poruku: valodas ziņā viņam ir daudz grēku, bet stila ziņā viņš pieder pie mūsu lielmeistariem. Viņš tad arī neieredz vienības ziedošanu par labu raibumam. Dzejnieks nedrīkst iziet no savas dvēseles robežām, tāpēc Poruks tikai ar smīnu var runāt par autoriem, kas, populāritāti zvejojami un neizglītotu gaumi izmantodami, liek savās lugās puspersonālam runāt židiski. —

Poruks pats še minēto uzskatu nevien sludina teorētiski, bet pie tā turas arī savā praksē. Tā *Baltajās drānās* lauku vientiesīšiem lūgumrakstu sastādot, viņš izvairās no pārāk stipra reālisma, kas šinī gadījumā varēja būt interesants diezgan, dodams iespēju sprēgāt asprātībām. Bet tas nebūtu ietilpis *Balto drānu* kopīgajā noskaņojumā, un būtu, lai gan pats par sevi pateicīgs diezgan, darba vienībā ienesis disonanci. Tā Porukam mākslas darbs vispirmā kārtā ir kas sevī noslēgts, organiski vesels. Bet šis organiskais veselums tā vien ir iedomājams, ka darbs ir izaudzis no autora dvēseles, un viss, kas ar šo dvēseli nesader, ir aizskalots projām. Šis apstāklis dod darbam cieņu. Tas ir kā ar cilvēku, kas, vienalga kur atrazdamies, paliek, kas viņš ir un distancējas no elementiem, kas viņam nav homogēni. Šis notei-

kums ir spēkā arī stila lietās un ir, tā sakot, stila augstākais bauslis.

Un kā ir sacīts, stils esot cilvēks, tā stila būtību pilnīgāki sapratīsim, turēdamies pie uzskata, ka cilvēks ir stils. Iedomāsimies divus spējīgus un cienījamus vīrus, bet cilvēkus ar dažādu dabu un temperamentu. Viens var būt vērtīgs sarunu biedrs ar domu dziļumu un secību, arī skaidru izteiksmi, bet kādu raibumu viņa runā velti gaidīt. Sevišķi žargonu viņš mutē neņem, un tas viņu it kā degradētu. Turpretim otrs vīrs ar tikpat lielām gara dāvanām un līdzīgu izglītību var sprēgādams sprēgāt ar asprātībām, izdevīgā gadījumā izmantodams izloksnes, žargonus un citus naturālisma kultivētos paņēmienus. Arī te sarunu dalībniekam tiek sava daļa, jo runātājs, tā darīdams, ir palicis arī savas dabas robežās. Domāsim tagad, ka šie divi dažādas dabas cilvēki nodarbojas ar rakstniecību. Vai iznākums nebūtu greizs, ja viņi viens izmantotu otra dabu? Dzīvē tā būtu smieklīga komēdija, rakstniecībā neīsts stils, tišība, kas lasītāju nepārlicina un tam nedara prieku. —

Par vācu rakstnieku Fontānu saka, visas viņa personas runājot fontāniski. Tas liekas pārspilējums, bet šis konkrētais piemērs apgaismo tikai to vispārējo patiesību, ka dzejas darbā visa pasaule, itin visa, arī tā, kas dzejniekam nav simpātiska, ir uztverta vienā pasaules skatījumā, un proti tādā, kas ir zīmīgs šim dzejniekam. Tālab tad arī drāmās visdažādākajām personām ir iespējams saslēgties kopā par ko veselu; kurpretim šīs personas bez dzejnieka skatījuma, no mākslas pasaules aiziedamas, pārvērstos par chaotisku pūli. —

Varēsim te atgādināt, ko par stila vērtību un vienību ir sacījis Hugo Vītols *Brīvajā Zemē*: „Tas, kas stila meistaram nebija nekas cits kā sarkans jēls māls, mēms vaļa gabals, caur stilu iegūst personības zīmogu, izveidojas par daiļu vāzi, skanīgu zvanu. Dažas mazvērtīgas krāsas, līdzīgi mūsu neizveidotām domām, meistara rokas izotētas,

klūst par „Rafaēliem“, „Tintoretto“, „Rozentāliem“, un nopelns šeit atkal stilam... Un to, ko šeit ar tādu nepārprotamību teicām, zīmējoties uz glezniecību un tēlniecību, tas pats jāsaica arī par rakstnieka „sty-lus'u“ — kā senāk sauca „spalvas kātu“ — metalla daiktu, ar kuŗu rakstīja senie Aristoteļi uz vaska pārklātajām plāksnītēm.“ Tālāk H. Vītols atsaucas uz kādiem Voltēra vārdiem, kas izceļ stila nozīmi: „Gandrīz arvien tas, ko mums saka, mūs skaŗ mazāk nekā veids, kā mums to saka; jo visiem cilvēkiem ir aptuveni tās pašas visiem pieejamās idejas; dažādība ir tikai izteiksmes veidā vai stilā... Stils izceļ visnodriskātākās lietas, stiprina visvājākās, piešķir varenību visvienkāršākajām parādībām.“ „Doma,“ saka Vītols savu apcerējumu noslēgdams, „ir kopīpašums, stils personība.“

Šī personība tad arī mākslas darbam iedveš dzīvu dvēseli, un dvēsele var būt tikai viena. Tātad mākslas darbs, arī dzejas mākslā, ir visnotaļ vienība. Dzejnieks kādreiz ir pielīdzināts autokratam: tas, par ko viņš patlaban interesējas, top svarīgs, kaut tā arī būtu niecīgākā persona. No otras puses, neviena persona, lai tā būtu cik liela būdama, un neviens apstāklis, arī pats svarīgākais, nedrīkst izlēkt ārā no tā kopīgā organisma, kuŗā dzejnieks ar savu stila izjūtu tam ierādījis vietu. Līdzīgas domas kādreiz izteica arī V. Dambergs, „Jauno liriķu vakarā“ runādams par formas problēmām jaunākajā latviešu lirikā. Norādījis, ka dzejas teknikai nepieder dzejas darbā pati nozīmīgākā vieta, Dambergs uzsver, ka formas irracionālā daļa ir daudz svarīgāka: „Ja pirmā lielā mērā pakļauta mākslinieka gribai un ir atkarīga no viņa, tad otra, iekšējā, forma no augstākām transcendentālām varām ir paslēpta dzejnieka vai vispār mākslinieka zemapziņā, un ir tā, kas viņu paceļ augstu pāri par labi mācītu amata pratēju. Viņa tad arī ir tā, kas noteic mākslas darba vērtību, bet nevis tās idejiskais, filozofiskais, psiholoģiskais vai so-

ciālo jautājumu saturs, uz kuŗu konta to tik bieži mēdz norakstīt. Ja, piem., Tolstoja *Kaŗš un miers* un *Anna Kareņina* tik spilgti izdalās citu krievu romānu vidū, kas par savu vielu izraudzījušies to pašu krievu, galvenā kārtā krievu muižnieku dzīvi un 12. gada notikumus, tad tas nav izskaidrojams ar Tolstoja idejiskā satura, bet gan ar viņa romānu iekšējās formas pārākumu etc.“ Gan jau Dambergs, formai veltidams sevišķi lielu uzmanību, dzejas idejiskam saturam nepiešķir tik daudz vērtības, cik tas pelnī, bet nevar liegt, ka dzejas darbs sakņojas dzejnieka zemapziņā, un tā ir nedalāma vienība, kāpēc vienība valda arī patiesā daiļdarbā.

Stils un formas kopšana. Damberga uzskats ir, ka forma ar savām ārējām pazīmēm dzejas darbā nozīmē tikai 20—30%, kamēr lielākais smaguma svars krīt par labu iekšējai, irracionālajai formai. Lai tas nu arī tā būtu, bet arī ārējie, tehniskie līdzekļi, Damberga minētie 20—30 procenti, nav nicināmi. Katrā arodā ir vajadzīga sava aroda prasme. Zināms, amatnieks vēl nav mākslinieks, bet ja mākslinieks nepārvalda savas profesijas tehniku, tad arī par mākslas darbu nav ko domāt. Glezniecībā, tēlniecībā, arhitektūrā šī patiesība ir rokām taustāma, jo skulptors, piem., kam priekšstatī par radāmo darbu būs visskaistākie, bet kas neprātīs materiālu ar saviem darba rīkiem apstrādāt, līdz savam radītāja darbam nemaz netiks, bet iecerētajā arodā paliks tikai sapņotājs, kam gan var būt kāds mākslas cienīgs pārdzīvojums, bet kas nespēj to sniegt tālāk. Galu galā tad tādā gadījumā no mākslas nemaz nevaram runāt, jo māksla taču ir garu tilts, pa kuŗu autora dvēsele sasniedz savus garīgos radus. — Dzejā, kuŗas substrāts nav materiālas dabas, tehnika gan nebūs tik svarīga kā skulptora darbā; bet zināmas prasības būs mākslas darba radītājam pildāmas arī še. Kur tās paliek neievērotas, rodas disonance. „Māksla“ nāk no „mācēt“, bet ja lasītāju izbrīnina autora nemākulība dzejas līdzekļu lieto-

šanā, tad labvēlīgais iespaids, kas no dzejas darba varētu iziet, nevien izgaist, bet pieņem negatīvu nokrāsu; kurpretim īsta „mācēšana“ nemaz nelauj pārspētās grūtības saskatīt un ar savu vieglumu un daļumu valdzina lasītāju. Ņemsim Virzu un Krūzu. Katrs no viņiem ar lielu virtuozitāti ir iekopis vienu saistītās valodas žanru: Virza sonetu, Krūza trioletu. Bet šie dzejas veidi latviešu valodai nav parocīgi. Iedomāsimies tagad kādu dzejnieku, kas arī no savas pušes grib uzstāties publikas priekšā ar šīm izsmalcinātām dziesmu formām. Nu var gadīties, ka tādām autoram septiņi rindas saskaņojas labi, bet astotai vajadzīgās atskaņas kā nav, tā nav, un tā dzejolis, kas no sākuma iezīmējās kā sonets, sašķobās un nodomātais dzejas veids neiznāk. Lasītājs nevar šo neveiksmi nepamanīt, kas ceļas no „nemācēšanas“ un iznīcina „mākslu“. Tas mūs skubina lielāku vērību piegriezt dzejas apdarei, nekā tas bieži notiek. V. Dambergs jau minētajā priekšlasījumā par to izsakās šādi: „Formas jautājumi dzejā un vispār mākslā ir ļoti svarīgi. Ja mēs sakām, ka māksla ir pasaules skatīšana caur formu, tad tur, kur nav formas, nav arī mākslas; citiem vārdiem, forma ir nepieciešama sastāvdaļa dzejas un vispār mākslas būtībā un treškārt, forma ir tā, kas mākslas darbus arī konservē mūžībai; taisni viņa ir tā konservējošā sāls, kas mākslas vērtībām ļauj dzīvot saules mūžu. Visu to ņemot vērā, formas jautājumu cilāšana jāatzīst ne tikai par pielaižamu, bet arī par vajadzīgu un derīgu etc.“ Tas nozīmē, ka dzejas forma prasa cieņu, un prasa to vispirmā kārtā no „nemainīgās īstenības“ radītājiem, dzejniekiem pašiem. Skolnieki var savos žurnālos rīkoties ar īsām un garām rindām, vai tukšumu domās un vājumā izteiksmē aizklāt ar daudzizmīgām domu švīkām, patiesam dzejniekam ar formu jāsanāk tādā draudzībā, ka šīs formas lietošana neizrādītos par grūtu strādāšanu, kas lasītāju var atbaidīt. Bet formas pilnība nekrīt no gaisa. Lielais

senlaiku stilists Kvintiliāns dzejniekus pamāca, ka dzejas pilnību neiegūst, ja kāds uz muguras izlaidies jūmtā skatās, bet apsverot, kas piestāv kādai personai vai situācijai. Ta, protams, it īpaši varētu zīmēties uz drāmatisko poēziju. Bet jāmācās galu galā ir arī lirīķim un jāmācās arī formas lietās. Techniska vingrināšanās dažādās dzejas formās droši vien nāk iesācējam par labu, ja ne citādi, tad jau tādā ziņā, ka šī vingrināšanās viņam palīdz atrast to dzejas veidu, kas viņam vispiebiedabīgāks. Agrākos laikos tādu vingrināšanos piekopa it cienījami autori. Viņu starpā kā izcils piemērs būtu minams J. Višmanis, kas priekš divi un pusimts gadiem savā *Nevācu Opicā* (1697.) sniedz raibā rindā piemērus, ka var kādu dotu tematu apstrādāt dzejā vienā vai otrā panta formā. Gan jau tā ir ārišķība un tai trūkst īstas dvēseles, tomēr te ir parādīta mākslas priekšpakāpe, bez kuņas nevar sasniegt augstākās kāpnes. Citiem vārdiem, te ir rādīta nepieciešamā vingrināšanās izteiksmē un panta formā. Par Virzu zināms, ka viņš dzejas lietās bija ieguvis lielu virtuozitāti, bet ir interesanti, ka ar visu šo virtuozitāti viņam ir bijusi cenšanās dzejas darbos daudz ko grozīt un labot. Taisni par „*Baigo vasaru*“ ir zināms, ka uzrakstītais teksts autoru nav apmierinājis, bet skubinājis uz daudzkārtīgiem grozījumiem, kālab pirmuzmetums nav bijis pietiekami salasāms. Zināms, ne jau katrā gadījumā tas tā ir noticis, ne arī katrā gadījumā tas būtu bijis vajadzīgs vai ieteicams. Var gadīties, ka kāds sacerējums, īpaši maza liriska dziesma, dzejniekam iekrīt klēpī kā gatavs auglis. Bet gadījumi ir arī citādi, un te nu Virzas piemērs nepārprotami rāda, ka dzejniekam izteiksme un forma var stādīt uzdevumus, kas prasa nopietnas pārdomas. Lai grūtības risinātu, ir vajadzīgs mācīties. Gēte uzsver īpaši, ka mums ir jāliek lietā priekšgājēju atstātais mantojums, jo bībeles vārdiem runājot, kas tev ir, ko tu nebūtu dabūjis? Šinī sakarā Gēte turpina: „Vienmēr runā par

oriģinālītāti, bet ko tas nozīmē? Tiklīdz mēs piedzimstam, pasaule sāk uz mums iedarboties, un tā tas turpinās līdz galam. Un vispārim, ko tad mēs varam saukt par savu, kā vien enerģiju, spēku, gribu? Ja es varētu pateikt, ko visu es esmu parādā lieliem priekšgājējiem un līdzdzīvotājiem, tad nekas daudz neatliktu. "Viņam par labu nācis tas, ka jaunos gados viņu ietekmējuši Lesings un Vinkelmanis, vēlāk Kants, un ka Šillers, gados un spēkā būdams jaunāks, ir Gētem, kas pasauli jau sācis apņemt, bijis par balstu.

Kā še par ierosinājuma aizgūšanu no citiem, tā citā gadījumā Gēte runā par dzejnieka spēku vingrināšanu, jo garīgais vingrums tāpat kā locekļu lokanums nenokrīt no gaisa bez piepūles. Gēte šinī sakarā dzejnieku salīdzina ar dziedātāju. „Ja kas grib mācīties dziedāt, tad tie toņi, kas ir viņa balsenes apjomā, viņam ir dabīgi un viegli, bet citi, kas šinī apjomā neietilpst, viņam no sākuma ir ārkārtīgi grūti. Bet lai tiktu dziedātājs, viņam grūtības vajag pārspēt; jo toņiem viņa rīcībā vajag būt visiem. Tāpat tas ir ar dzejnieku. Kamēr viņš izsaka savas nedaudzās subjektīvās jūtas, viņš par tādu nemaz nav saucams, bet tiklīdz viņš prot sev piesavināt pasauli un to izteikt, viņš ir poēts. Un tad viņš ir neizsmejams un var būt arvien jauns, kurpretim subjektīva daba savu sīko iekšieni drīz ir izteikusi un beidzot iet bojā manierē.“ Citā vietā Gētem tie ir „nerri, kas baidās, ka zināšanas iegūdami, zaudēšot savu talantu, kur taču katram talantam jāpārtiek no savām zināšanām, un viņš tikai šinī ceļā nonāk pie savu spēku lietošanas.“ Iepriekš minētie Gētes izsacījumi attiecas, protams, uz dzejnieku vispārīgo izglītību, kas ir jāiegūst ar mācīšanos, bet šī mācīšanās, kas no priekšgājējiem un laika biedriem cenšas sev piesavināties visu labāko, kas tur atrodams, šī mācīšanās ietver sevī arī vingrināšanos formā un to it īpaši. — Nu būtu tīrā piedauzība, ja no visa tā, kas autoram ir tik svarīgs, lasītājs neko neat-skārstu un daiļdarbs viņam būtu vārdu

virksne, ko var aizstāt arī ar citiem nejauši izraudzītiem vārdiem, vai pārliet no dzejnieka dotās dzejas formas kādā citā formā. Kur tas tā būtu iespējams, tur dzejas darbs nebūtu sasniedzis savu pilnīgo gatavību. Bet kur tas ir gatavs, tur viņam parasti tāpat kā dzīvam organismam neko nevar atņemt vai pielikt klāt, it sevišķi to jūtam, apstādāties pie kādas mazas jaukas dziesmiņas, un tautas dziesmas te der par labu piemēru.

Nu ir diemžēl jākonstatē, ka skola un sabiedrība tautas dziesmai un arī dažam citam poētiskas dabas sacerējumam pieiet bez pietātes un dzejiskas sacerējuma izpratnes. Vispirms tas parādās tādā ziņā, ka dziesmu nelasa kā dziesmu, iedomātai loģikai ziedojot formas daiļumu. Bet ja mākslas darbu tā izārda, tad jau nemaz nav vērts tamlīdzīgus darbus sacerēt, var jau to, kas sakāms, pateikt prōzas valodā. Bet lasītājs, kas pats sevi novēro, liecinās, ka ir liela starpība, vai domas pateiktas kailajā prōzā, kur mums ir vienalga, vai vārdus pārbīda šā vai tā, vai sugestīvajā dzejā, kur nevienu vārdu nevar izkustināt no savas vietas, un nevienai rindai nevar kādu locekli atlauzt nost, vai kādu ielāpu pielipināt klāt. Labai dzejai iet līdz sava burvība, bet tā izgaist, tiklīdz mēs nespektējam mākslas darba organisko vienību, bet lasīdami ignorējam strofas iekārtā realizētos likumus, vai nu, dziesmu mācīdamies, to izmācāties brīvi, t. i. pavirši, vai, labāki sakot, neizmācāties pavisam. Ne-laiķa Zicāns (*Ceļš* 1946 Nr. 7./8.) pret šo paviršības pārpratumu vērsas it asā kārtā: „Nevienu daiļdarbu ne dzejā, ne prōzā nav iespējams atstāstīt saviem vārdiem tā, lai atstāstījums atstātu to pašu iespaidu, ko pats darbs. Atstāstītājs var pateikt tikai fābulu, labāk sakot, to vārdu materiālu, ko dzejnieks izmantojis savā darbā. Sadragādams formu, viņš sadragājis arī daiļdarba mākslas vērtību.“

Skolās tāda neauglīga rīcība laikam izskaidrojas ar bīstīšanos no kāda sen padzīta biedēkļa. Tāpēc, ka kādreiz skološanās bija

identiska ar „mācīšanos no galvas“ un „no galvas“ mācījās pat matematisks atziņas, domāšanu atstājot pie malas, tad, reaģējama pret tādu bezprātīgu pārmērību, modernā skola „mācīšanos no galvas“ vispārīm sāka turēt par kaitīgu un to vajāja kā kalšanu, un „kalt“ nu vairs nedrīkstēja nevienā priekšmetā. Bet jauku tautas dziesmu var vai nu iemācīties — kaut to dēvētu arī par kalšanu — un tad paņemt mājās un dzīvē līdzī, vai arī šo dziesmu var izlasīt, to neiemācoties. Tad tā skolniekam un tāpat arī citam lasītājam drīz vien būs no prāta ārā. —

No kinematografa lentas mēs arī uzņemam daudz interesantu un dažreiz arī vērtīgu iespaidu, bet, cits uz citu sablīvēdamies, tie bieži vien neiespiežas diezgan dziļi mūsu apziņā un mūs nedara bagātus. Ja nu dzejas baudītājs grib nākt pie bagātības, tad lielu pakalpojumu viņam var izdarīt mācīšanās no galvas. Tas sakāms īpaši par skolas apstākļiem. Gleznu galeriju neviens no mums nevar sev līdzī nesāt, bet dziesmu bagātība ir viegla nasta un, līdzī paņemta, stiprina mūsu izjūtu stila lietās. Atcerēsimies, ka grieķi savu *Odiseju* zināja no galvas; tāpat ievērosim faktu, ka etnografam Kārlim Pētersonam divas latviešu māmiņas katra zināja no galvas sacīt ap 2000 dziesmu un ka dzejnieks Krūza zināja no galvas nevien savus pantus, bet arī neskaitāmus svešus sacerējumus. Tamlīdzīga līdzī paņemta man tā ir viņas valkātājiem liels garīgs kapitāls. Šis apstākļī varētu derēt par labu pamudinātāju arī mums, lai jaukus dzejoļus un īpaši mūsu brīnišķīgās tautas dziesmas mēs neapgrābstītu pavisī, bet tās padarītu sev par pilnīgu īpašumu, pie tam par īpašumu, kas nāk no senām paaudzēm un pāries uz daudz nākamām kā vērtība, kas dzīvo saules mūžu.

Kavējoties pie lielākī darbī, kādī ir, piem., romāns vai drāma, protams, neviens neprasi, lai tos izmācītos no galvas, kaut gan ar atsevišķī darba posmī arī te tas iespējams, piem., ar zināmu lomu drāmā. Bet

ko te nedrīkst aizmirst, ir dzejas darba mākslinieciskā puse. No piedzīvojumī zīnu, cik labprāt lasītāji, dzejas darbu iztīrzādami, pievērsas sacerējuma ideju pasaulei, domām. Tām gan allaž būs jāpaliek uzmanības centrā. Bet izpratne būs pilnīgāka un iespaids dziļāks, ja ņemsim vērā, ar kādī līdzekļī autors savu mērķī sasniedz un kā viņš rīkojas, lai, vārdos neizplūzdams, pateiktu to, kas sakāms. Domāsim kaut par vārda skopumu kādās Ziverta drāmās, un tāpēc jo vairāk, ka tur nevien katrs vārds pats ir savā vietā, bet gatavo ceļu arī turpmākām izteiksmēm un norisēm. Satura atstāstīšana vien te būtu pamaz. Ņemsim Rainī un Blaumanī. Nebūs šaubu, ka Blaumaņa drāmās atsevišķī cilvēcī runa vairāk atšķīras vienam no otra nekā Raiņa personām. Vai te nebūs līdzī ar to norādījums, ka Blaumaņa tēlī ir vairāk objektīva gara bērni, kamēr Raiņa personas ir dzimušās no autora subjektīvās personības? Un vai arī svešās personās runājot, Rainis nav Rainis un Blaumanis Blaumanis?

Šīem jautājumī vērtību piegriežot, lasītājs var iegūt ierosinājumu pats sava stila izkopšanai. Nav nekāds noslēpums, ka jauni rakstnieki, pirms tie sevi atraduši, pakļaujas kādam paraugam un bieži vien tādā mērā, ka varam noteikt, kuŗš autors ir bijis jaunā, topošā rakstnieka paraugs. Būtu tāpēc apsveicams ieguvums, ja skola saviem mācekļī palīdzētu saskatīt, ar ko taisni ievērtību pelnī kāda atzīta meistara dzejas stils.

Zināms, stilu mācīt, ņemot šo vārdu parastajā, šaurajā nozīmē, nemaz nav iespējams, jo stils, kā redzējām, pārāk stipri atbilst katra autora personībai, kālab jau arī apgalvo, ka dzejnieks par dzejnieku piedzīmst — poeta nascitur. Šo viedoklī stipri, pat pārāk stipri, izceļ Ed. Zicāns (*Ceļš* 1946 Nr. 7./8.): „Cilvēks nāk pasaulē ne tikai ar noteiktu miesas, bet arī ar dvēseles struktūru, kas nosaka viņa turpmākās intereses un dzīves iespējas. Ir taisnība vispār pazīstamam izteicienam, ka māksliniekam ir jau

par tādu jāpiedzimst.“ Un tomēr, ja stila lietās pamācība nenozīmē pārāk daudz, tad ar to nav sacīts, ka tā nenozīmē it neko. Arī attiecībā uz visām citām spējām un rakstura dispozīcijām cilvēks nenāk pasaulē kā balta papīra lapa, bet satur sevī slepenus rakstus, kas bez kopšanas var visu mūžu palikt neredzami, bet, vajadzīgā kārtā attīstīti, tiek gaiši lasāmi. Katrā ziņā novērojumi rāda, ka apkārtne, vide, zināmām stila īpašībām sniedz ierosinājumus, kamēr citas stila iespējas, kas arī snauž autora dvēselē, tādu ierosinājumu nesapņemdams, no savas snaudas nemaz nemostas. Ņemiet, piem., mūsu rakstu tēvus, īpaši Manceli. Viņi skolojušies pie latīņu autoru mākslīgi veidotiem periodiem un tāpēc, arī latviski rakstot, lai gan runā uz vienkāršu tautu, lieto tomēr plašus un sarežģītus teikumus. Tā ir paraugu ietekme. Un mūsu dienās tas nebūt nav citādi. Atsevišķos gadījumos tiešām redzam, ka autors sevi atrod, iepazīdamies ar kādu agrāku paraugu un tam piesliedamies. Protams, ne katrs piemērs der paraugam un ne katrs paraugs atbilst mācekļa garīgai struktūrai. Griekiem, piem., ir daudz autoru, kas pelnītu stāvēt parauga godā („vos exemplaria graeca!“), bet neviens no tiem nedeļa Nīčšem paliekama ierosinājuma, kurpretim iepazīšanās ar kādu latīņu autoru Nīčšem nāca kā atklāsme un palīdzēja jaunajam filozofam, pašam tālāk veidojoties, tikt par vienu no vislabākajiem vācu stilistiem. Šis gadījums ar Nīčši ir raksturīgs. Redzam, ka topošais rakstnieks ir meklētājs un tāpat, kā augošs bērns atdarina savas apkārtnes žestus un kustības noskatīdamies, kā dara pieaugušie, gluži tā arī nākamais rakstnieks, vai arī katrs izglītotās sabiedrības pārstāvis vairāk vai mazāk apzinīgi lūkojas apkārt pēc sava maestro, kam stila ziņā pieslieties.

Tas ir apmēram kā ar tēpu. Darbā cilvēks var iztikt ar katru uzvalku, kas ir pietiekami silts un ērts, bet ļaudis iedams, svētku brīdī, viņš vēro, kas te cilvēkam vislabāk piestāv. Iziešana ļaudīs ar sacerēju-

miem arī ir svinības pilns notikums, ir savā ziņā, svētkalpošana, jo, ja nav kā krietna ko teikt, tad arī nav vērts griezties pie lasītāju publikas; bet, ja sakāms kas nozīmīgs, tad to nedrīkst ļaudīm rādīt necienīgā tērpā, jo taisni satura ietilpināšana zināmā formā ir tas meistara darbs, ar kušu — Virzas vārdiem runājot — autori tiek par „nemainīgās īstenības“ radītājiem. — Bez tādas izveidotas formas domas un jūtas līdzinās izlietam ūdenim, ko cilvēks lai ir nedomā satvert, kamēr labi formā iemiesotas, šīs pašas dvēseles izpausmes ir ielietas traukā, ko varam pēc vajadzības cilāt vai no tā smelt.

*„Dievs tikai talantu mums dod,
Bet māksla pantus vīt mums pašiem jā-
atrod,“*

saka Virza, un tas, protams, neattiecas tikai uz pantiem, bet uz tehniku dzejas darbā vispār, tā ir jāatrod, t. i. ir jāmeklē un jāmacās. Un šinī ziņā noder paraugi; šinī ziņā padomus sniegt var arī zinātne. Gan zinātne nevar ne reliģijai, ne mākslai diktēt savus likumus, bet tā var, reliģijas un mākslas parādības analizējama, uzrādīt to immanento likumību, kas slēpjas šinīs parādībās, un var ar tādā ceļā iegūtām atziņām jaunam autoram būt vērtīga ceļa biedre, kas viņu pasargā no neceljiem, kādi jau citur izrādījušies neejami, vai arī viņu paskubina iet ceļā, kas citus ir teicamā kārtā vedis pie mērķa.

Vecais Stenders ieteica iesācējiem, lai tie savus darbiņus salīdzinot ar tiem, ko viņš, Vecais Stenders, pats bija toreiz pastrādājis latviešu rakstniecībā. Par Kronvaldu ir zināms, ka viņš, pirms ķeries pie spalvas, esot iedzilīnājis kādā labā rakstniecības paraugā. Un ja arī nebūtu šo seno piemēru, ir taču vispārīgi zināms, ka arī mūsu dienās rakstniecības veidi, kas padodas vienam rakstniekam vai vienai tautai, drīz vien rod atbalsi citos autoros un citās tautās. Literatūras zinātnei te izaug uzdevums strādāt si- jāšanas darbu, lai sekotāji no priekšgājējiem

pārņemtu pilnvērtīgus graudus, kam ir digšanas spēja, bet lai no svešajiem ierosinājumiem atkristu nost pelavas, kas dažreiz uz brīdi sacel lielu dūmu mutuli, bet drīz atkal izgaist, līdzīgi alus putām, par kuņām Dinsbergs dzied:

*Bet putas, kas ir vēji tīri,
Drīz atkal krīt un plok, un put.*

Zinātne te jaunam rakstniekam, bet tāpat arī lasītājam, viņu gaumi kopdama, varētu būt cīņas biedre pret modi un manieri, par kuņām jau runājām. Tas, zināms, prasa no zinātnieka neatkarīgu, taisnu un lietpratīgu spriedumu, bet arī spēju dzejas darbā iejusties un tur ar visiem orgāniem sakņoties. Tamlīdz stila lietās ir nepieciešams, ka zinātnieks būtu rada dzejniekam, lai maigie dzejas tēli nesalūztu rupjos pirkstos.

Latvijas universitātes mecenāts Morbergs, kuņa celtnes darīja godu vecajai Latvijas galvas pilsētai, par izraibinātiem namiem Alberta ielā runādams, man kādreiz izteicās, nams jau neesot modes tērps, kas var gadu no gada mainīties, jo nama mūžs ir domāts vairāk paaudzēm. Tāpat, šķiet, mākslā, dzejniekam un zinātniekam saprototies, būtu jādzenas pēc liela stila augstvērtīgiem darbiem, kas, atbilddami cilvēka dvēselei stabilai satversmei, paši kļūtu par paliekām, nemainīgām vērtībām.

II Stils un valoda

Jau līdzšinējā domu gaita, īpaši pieskāšanās dzejas formai un viņas kopšanai, mūs spieda domāt par valodu. Un, tiešām, valoda ir vienīgais materiāls, ar kuņa palīdzību dzeja var izpausties. Līdz ar to, dzejas stilu apskatot, it sevišķu vērību pelnī valodas parādības. Jā, varētu, uz lietas ārpusi raugoties, izteiksmes īpatības pat identificēt ar stilu. Tamlīdzīgi par to spriež arī pazīstamais literātūrzinātnieks Pētersens (Dr. Julius Petersen, *Die Wissenschaft vor der Dichtung*, 1939) izteikdamies, ka vārdu

mākslas darbā analīze var balstīties tikai uz valodas veidu kā tiešu novērošanas materiālu, kamēr tālāk sniedzoties stila jēdzieni ir vērā ņemami tikai salīdzinājuma kārtā. Ja tad arī izteiksmes īpatības pēc savas dabas ir tikai ar perifērālu nozīmi, galu galā tomēr ar viņu starpniecību mēs iemantojam pieeju dzejas darba dvēselei.

Protams, te jāvairās no pārsteidzīgiem secinājumiem. Nupat minētais Pētersens brīdina, lai lasītāji neizdara tādus tālāk esošus secinājumus, izejot jau no kādas vienas parādības, sentences, parallēlisma, antitezes etc., kas varētu būt raksturīga kādam autoram vai kādai grupai. „Bet,“ viņš turpina, „tikai no tam, ka kāda parādība atkārtojas un pie tam bieži, rodas iespaids, ka te ir noteikts stils, kas līdz ar to kaut ko izsaka par tā cilvēka būtību, kas viņu lieto un viņā paužas.“

Varētu te minēt arī pazīstamo Vakernāgelu (Wackernagel), kas par stilu — protams, par valodas līdzekļiem realizēto stilu — saka, tas neesot „nedzīva maska, ko pārklāj pāri saturam, bet dzīvības pilnais vaibsts sejā, pret kuņu augums attiecas tādā veidā, kā dvēsele iedarbojas no iekšienes; viņš, protams, ir tikai ietērps saturam, tikai uzvalks; bet sakrokojums šinī uzvalkā ir cēlies no tam, kādu stāvokli ieņem auguma locekļi, kuņus uzvalks aizklāj. Bet locekļiem ir savukārt dvēsele piešķīrusi šo kustību un šo stāvokli.“ Trūkst jau gan „poētiskam valodas stilam“, kā Pētersens atzīstas, „vispārējās sistēmas“. Izceļoties pat šaubas, vai tāds „gudro akmens“ vispārīm būšot iegūstams. Un tomēr, dzejas darba raksturu noskaidrojot, vienīgi valoda var dot vajadzīgo izejas punktu, pie kam, kā domā minētais Pētersens, „reciprocitāte starp izteiksmes formu un izteiksmes saturu ir stila pētišanā īstais uzdevums“ (pag. 213).

Lai nu attiecības starp valodu un dzejas raksturu formulējam arī citādi, neviena formula tomēr nevarēs ignorēt to patiesību, ka vienīgā pieeja dzejas darbam ir valoda. Bet

ja valoda tā jāpasvītro, tad jāpasvītro dzejas darbā arī nacionālais elements. Pēc Pētersena domām (204) „dzejā nacionālais stils ir kongruents ar valodu“ (= geht auf in der Sprache). Šī iemesla dēļ neviena cita māksla attiecībā uz nacionālām pazīmēm nevar konkurēt ar dzeju, šo vārda mākslu, jo taisni visdrīzāk no valodas noskārstam, pie kādas tautības kāda persona pieder. Kā apustuli Pēteri no runas pazīst par galileji, tā arī katru no mums drīzāk ieskaita kādā ļaužu grupā pēc valodas nekā pēc tērpā, ko var drīzāk mainīt. Tātad dzeja ir visnotaļ nacionāla māksla, kamēr citās mākslās nacionālajam elementam ir grūtāki izpausties. Ņemsim, piem, celtnes. Ja negribam radīt gaisa pilis, bet celtni ir kāds pamatojums laikā un telpā, tad latviešu arhitektam tāpat kā viņa amata brāļiem citās zemēs ir jāņem vērā celtnes tiešie uzdevumi, kā arī pieejamie līdzekļi un materiāli. Tērauda sijas mums nevar taisīt citādas, nekā tās ir citās zemēs, kur šos materiālus ražo lielumā. Tāpēc velti savā laikā uztraucās Brastiņš par nacionālā elementa trūkumu latviešu arhitektūrā. Uzdodams jautājumu „Vai celtnieki nespēj?“ (*Br. Zeme 1937*), viņš no celtniecības prasa to, ko vārda māksla dod bez skubināšanas; jo tur viss stāv un krīt ar tautas valodu. Tāpēc mums te jāpakavējas pie valodas jautājuma.

Mūsu gadījumā, protams, runa ir par latviešu valodu, kas valodu saimē pazīstama kā viena no indoeiropiešu valodām un ir sevišķi tuvu rada leišu valodai. Nu varētu likties, ka visi sacerējumi, kas lieto latviešu valodu, valodas ziņā atradīsies vienā plāksnē. Bet tā tas vis nav. Tautas valoda ir gan vienība, bet šai vienībai ir liela daudzkrāsainība, kas stila ziņā nemaz nav vienaldzīga. Vispirms nedrīkstam piemirst, ka valoda, ko mēs kopjam skolā, sabiedrībā, rakstos, veidojas no vairāk dialektiem un izloksnēm. Tātad, ja rakstām vienā vai otrā dialektā, tad valoda gan ir tā pati latviešu valoda, bet katrā gadījumā savāda.

Te rodas jautājums par dialektu nozīmi tautas dzīvē un rakstniecībā, pie kam nākas konstatēt līdz ar Vakernāgelu, ka sākumā valoda balstās uz vienu novadu, bet raksts šīs šaurās robežas pāraug. Tā mums rakstu sākumi sakņojas Jelgavas un Dobeles apgabalā, bet, rakstniecībai un tautas kultūrai uzplaukstot, šī viena apgabala valoda sūc spēkus no abiem novadiem, kas tai piesienas pa labi un pa kreisi. Iznākums ir, ka rakstu valoda top kupla, bet nu vairs nav pilnīgi identiska ar to valodu, ko runā dobelnieks vai jelgavnieks. Varētu arī varbūt tā izteikties, ka arī Latvijas vidienē tagad runā dialektu, t. i. valodu, kas no rakstu valodas spilgti gan neatšķiras, bet nav arī ar to identiska. Būtu neizdevīgi un neapdomīgi prasīt, lai rakstu valoda respektētu visas savādības dobelnieku runā. Ja kādā baltā dienā dobelnieks redzētu sacerējumu, kas pilnīgi atdarina viņa valodu visos sikumos, viņš pats sevi nepazītu un brīnētos, vai viņš tiešām tā runā. Kancelē viņam vairs nestāvētu „mācītājs“, bet „mācītais“, strādnieki nebūtu darbā „gājuši“, bet „gājūši“, jaunu namu nevajadzētu „uzcelt“, bet „ūscelt“ vai „ūcelt“; par priecīgu cilvēku neteiktu, ka viņš „smejas“, bet būtu jāsaka, ka viņš „smejās“ etc. Pa daļai mēs, vidienas ļaudis, vēl šodien tā runājam, bet rakstos mums valodas vienādības dēļ taču jāturas pie atzītām rakstu valodas normām. Bet šīs normas nav realizējamas, ja mēs stūrgalvīgi turamies pie tās izrunas, ko lieto mūsu šaurākā apvidū. Vienība nevar realizēties bez piekāpības.

Vēl lielāka starpība šķir rakstu valodu no tāmnieku un augšzemnieku dialektiem. Īsums un vieglums tāmnieku runā, ja tur būtu veidojušies mūsu rakstu valoda, varētu mums aiztaupīt daudz burtu, arī ietaupīt laiku runāšanā, jo, salīdzinot ar tāmniekiem, mēs vārdus izrunājam gaŗi. Tā pat Kuršu kāpās, kur valoda īsuma ziņā nēpanāk īstos tāmniekus, turienes iedzīvotājiem mana dobelnieciskā valoda šķita visai gaŗa. Uzaicinājis viņus raksturot manu izrunu, dabūju

atbildi: „Jūs jo garī velkat.“ Istiem tāmniekiem mana „vilkšana“ būtu izlikusies vēl garāka. Ists tāmnieks būtu laikam izsaiņis: „Kas tas par gar meldiņ!“ Tādu izsaiņienu vismaz kāds tāmnieks esot lietojis, kad tam Džūkstē rādījuši ceļu uz „mācītāja“ muižu, jo viņš šī garā vārda vietā būtu pie ticis ar „mācte“. Rakstniecībā šis dialekts mums maz spiežas iekšā, jo to, kas šo dialektu runā, nav daudz, un tiem pašiem nav lielāka centra. Tātad kārdināšana ar savu dialektu atbīdīt pie malas rakstu valodu tāmniekiem nav liela. Daži sacerējumi šai dialektā ir tomēr radušies, un viņu ievērojamākais autors ir Ernests Dinsbergs. No viņa nāk cikls idillisku dzejoļu par gada laikiem (*Rou pousers āre*), *Bēn glabtes* un satirisks apcerējums vecajās *Pēterburgas avīzēs Kā Jāpaks un Ģierts izspriežes par skol.*

Šie piemēri ļoti raksturīgi, jo viņi rāda, kur īsti ir dialektam atbilstošā vieta, proti, idilliskā dzejā ar intīmu lokālu nokrāsu, bet it īpaši satīrā un kōmikā. Nu ir pats par sevi saprotams, ka tamlīdzīgi sacerējumi rakstniecības laukā var būt tikai reti stādi, kas savu īpatnējo nokrāsu iegūst taisni uz tā pamata, ka viņi atšķiras no tās valodas, ko mēs izjūtam kā normālu. Iedomāsimies uz brīdi, ka visā mūsu rakstniecībā valda tāmnieku valoda, un tūlīt Dinsberga darbos mēs viņu intīmo noskaņu pamanīsim mazāk un Jāpaka un Ģierta pārrunās būs mazāk kōmikas, nekā bija iepriekš. Dažas priekšrocības ir arī augšzemes dialektam. Tā mūsu „o“ un „ie“, kas svešai mēlei ir grūti izrunājami un svešai dzirdei negrib patikt, te skan kā „ū“ un „ī“. Pozitīvi vērtējams ir arī īpaši tāds apstāklis, ka augšzemniekiem ir iespējamās kādas locījumu formas, kas rakstu valodā nav darināmas. Tā, piem., mums gan ir nōminātīvs, ģenitīvs un akuzātīvs „saderinājušies“, „saderinājušos“, bet nevaram radīt atbilstošo datīvu, vai arī radām to apļam; tā, piem., bieži lasām laimes vēlējumus „saderinājušiem“ vai „saderinājušamies“. Augšzemnieki te var radīt rēgulāru formu,

refleksīvo elementu no vārda beigām pārvietodami starp vārda celmu un prefiksu. Tas ir ieguvums valodas lokanībai. Visumā tomēr šie minētās parādības ir sīkumi.

Lielāka nozīme ir runātāju skaitam, kas šo dialektu lieto, un šinī ziņā augšzemnieki tālu pārsniedz tāmniekus. Tomēr arī šie ir kāds „bet“. Proti, dialekta runātāju skaits iet mazumā, kas dabīgi izskaidrojams ar tautas kustību, ļaui daļai augšzemnieku nonākot lielākos centros, bet Latgalē iespējoties arī Kurzemes un Vidzemes iedzīvotājiem.

Vairāk nozīmes ir tam faktam, ka augšzemnieku valodā ir jau savi rakstniecības sākumi, īpaši garīgajā laukā. Visi arī zinām, ka jautājumos, kas skar reliģisko dzīvi, ļaudis ir jūtīgi. Arī Kurzemē un Vidzemē, kad bībeles teksts tika revidēts, dažam vecās tradīcijās ieaugušam cilvēkam tā šķita tīri vai dievvārdu pulgošana, kad tekstā atkrita kāds artikuls, vai tika likvidēts kāds pēcstādīts ģenitīvs, vai izskausts kāds lieks „iekš“. Bet taisni šis piemērs ar teksta revīziju bībelē arī pierāda, ka arī augšzemnieku dialektā ieaugušie cilvēki varēs pierast pie valodas veidošanās, tāpat kā tas noticis Kurzemē un Vidzemē ar revidēto bībeles tekstu; jo tur tagad nevienam taču nenāk ne prātā sūdzēties, ka izdarītie valodas grozījumi būtu bijuši nevajadzīgi. Drīzāk otrādi: mēs, tagadējie cilvēki, būtu labprāt tur redzējuši daudz radikālākus pārgrozījumus.

Augšzemnieku dialekta lietošanā nozīmīgs ir konfesionālais faktors; bet jāņem vērā, ka katoļu baznīcas vajadzībām kalpo arī Kurzemes draudzēm izdotie raksti, kas ir sastādīti rakstu valodā. Tā ir iemesls cerēt, ka arī konfesionāli motīvi nekavēs latviešu valodas dialektus saaugt vienā rakstu valodas kopībā. Katrā ziņā augšzemes autoriem taču rūpēs, ka viņu darbi ar rakstu valodas palīdzību tiktu pieejami plašākai publikai. Stāvoklis, lūk, ir tāds, ka katrs augšzemnieks, kas ir baudījis daudz maz skolas, vai soli spēris ārpus sava dzimtenes novada, gan var lasīt sacerējumus rakstu valodā, kurpretim

lasītājam, kas nāk no Latvijas vidienes vai tāmnieku apgabaliem, augšzemnieku teksti sagādās grūtības. Vairumā gadījumu stāvoklis būs tāds, kā to pieminēju, runājot par tāmniekiem, proti, ka dialekts visdrīzāk kalpo kōmikas nolūkiem, kas tomēr neaptver visu literātūru. Kā piemēru varētu minēt Brezīgu un Havermani. Vācu paraugs šim darbam ir sacerēts lejsvācu dialektā (*Ut min Stromtid*). Tad nu Līventālam, šo darbu tulkojot, it dabīgi bija izmantot savas dzimtenes dialektu. Bet šis darbs raksturīgs arī tai ziņā, ka tas sacerēts ar humoru un dzīvi tēlo idilliskā kārtā kādā vācu novadā, kur valda lejsvācu dialekts. Tā arī piemums ir domājams, ka viens otrs sacerējums ar specifisku augšzemes resp. Latgales nokrāsu varēs parādīties augšzemnieku dialektā. Bet lielumā, tautas attīstībai un vienībai tālāk ejot, rakstu valoda tiks arvien vairāk par šīs ciešās vienības saiti. Piemērus tādām attīstības gājienam sniedz tīri vai visas kultūras tautas; bet to jo gaiši redzam arī savos trimdas apstākļos, vērodami, ka vācu tauta katrā apvidū lieto savu dialektu, bet ar to aprobežojas māju dzīvē, kurpretim skolā, teātrī, literātūrā visi dialekti saslēdzas augstākā vienībā — rakstu valodā.

Glūži spilgtu piemēru sniedz Baltijas vācieši. Senāk tie mūsu tēvijā lejsvāciski nevien runāja, bet šai dialektā arī iespieda savus likumus un dievvārdu grāmatas. Tomēr, nelūkojot uz visu to, kad Vācijā nostiprinājās viena rakstu valoda, tai pakļāvās arī mūsu vācieši.

Tamlīdzīgs process ir konstatējams arī pie mums, latviešiem. Austrumvidzemnieki stāvēja kādreiz rakstu valodai ļoti tālu un māju dzīvē vēl šodien pa daļai iet savus ceļus, bet oficiālās sanāksmēs, dievkalpošanās un rakstos rakstu valoda jau sen ir tikusi arī par viņu valodu. Runātājs, kas no kanceles vai oficiālā sanāksmē lietotu lokālo dialektu, austrumvidzemnieku drīzāk aizkartu nekā iepriecinātu, jo klausītājs tur sadzirdētu zobgalību,

Šo attīstības gaitu, kas atrod analogijas visās lielajās kultūras valodās, nevarēs ignorēt arī latviešu autori. Nopietnos daiļdarbos allaž būs vieta kopīgai, rakstos izkoptai valodai un viņas normām, kas, zināms, neizslēdz, ka, zināmu lokālītāti vai personu raksturojot, lietojam arī valodu ar lokālu nokrāsu, apmēram kā *Mērmieku laikos* Švauksts ir raksturots ar savām svešvalodas druskām. Jāsaka gan, ka šīni ziņā ir jāsarģās no pārmērībām, kas varētu apdraudēt darba vienību un līdz ar to viņa stilu. Atcerēsīmies tikai, cik maz Poruku iepriecināja latviešu lugas, kur kāda daļa personu runā žīdiski, t. i. runā žīdiski izkropļotu latviešu valodu. Nebūs ko šaubīties, ka Poruku te vada pareiza nojauta stila lietās, un no šīs pareizās uztveres var mācīties arī tagadējā paauzde.

Bet kā ar dažādiem dialektiem, tā raibums vienā valodā ceļas arī no runas dažādības dažādās vecuma pakāpēs, jo sava runa ir bērnam, sava pusaudzīm, un atkal sava ir pieaugušam cilvēkam un sava sirmgalvim, lai gan visi runā to pašu tēvu valodu, pat to pašu dialektu un izlokšni. „Bērns būdams es runāju kā bērns, un man bija bērna prāts un bērna domas,“ saka apustulis (*I. Kor. 13, 11*), „bet vīrs tapis es atmetu bērna dabu.“ Un taisni runāšanā bērna daba paužas sevišķi spilgti, jau tādā ziņā, ka bērniem ir citāda vārdnīca nekā pieaugušiem. Dažus vārdus mazais bērns nemaz neprot izrunāt. Kad viņš to tomēr mēģina darīt, rodas vārdu sakropļojumi, kas tomēr tuvākajā apkārtņē, ģimenē, top saprasti, uzņemti un bieži arī lietoti. Cilvēkam, kas stāv ārpus bērna vides, šie sakropļojumi var bieži vien būt pat nesaprotami, bet bērna tuvīnieki tos lieto un lietojami atceras savu miluli, kaut arī tieši par viņu nemaz netiktu runāts. Bet no bērna aizgūtais izteiksmes veids pats par sevi jau šo bērnu atgādina. Tā katrai mājai bērnu stūrītī veidojas sava īpaša valoda. „Udza“, gan būtu cēlusies no „uguns“ un „nannis“ no „nazis“, bet daudz citos gadi-

jumos ir grūti minēt, vai bērnu vārdnīcai ir kāds sakars ar rakstu valodā pazīstamo vārdu. Tā, piem., bērnam „ēst“ ir „ņammāt“, bet „dzert“ ir „nennēt“, „zirņi“ viņam ir „čičas“, „gaļa“ ir „pepe“, un bērns parasti „negul“, bet „čuč“, vai arī iet „uz čuču muižu“, pie kam izceļas valodas atjauta, jo Dobeles tuvumā, tiešām, esot kāda Čuču muiža, vecāki cilvēki pa reizām skūpstās, bet bērni „dod mužu“ etc. Bet starpība starp bērnu un pieaugušu nepastāv tikai vārdu dažādībā, bet arī vārda formu atšķirībā. Tā bērni un aukles nesamērīgi bieži lieto pamazināšanas vārdus. Rociņas un kājiņas, bļodiņa un karotīte pieder šinī ziņā tīri pie dzelzu inventāra. Pat vielas nosaukumi lietoti pamazināmā formā; tā sviestiņš, pieniņš, medutiņš. Bet aukļu centība pielāgoties apustuļa minētajam bērna prātam iet vēl tālāk, radīdama iespējamās un neiespējamās pamazināmās formas ne tikai no lietvārdiem, bet no visu visādām vārdu šķirām. Ļoti zīmīgu piemēru tādai aukļu resp. bērnu valodai sniedz Janševskis savā *Bandavā* (I 357): „Jaunkungam jau apnicis sēdināt vien, viņš grib stāviņāt dižiņš lieliņš, grib arī ietiņāt; viņš nāciņās pie manis šurp cap, cap. Tā, tā. Nāku dižiņš lieliņš...“ Un, tiešām, bērns paspēra ir vienu kājiņu, ir otru druciņ uz priekšu. — „Tā, tā, tā... Nekritiņā, turiņies lieliņš etc.“ Tā ir bērnaukles Ciebas valoda, bet nav nekādu šaubu, ka arī citas mātes un aukles ar saviem mazajiem runā līdzīgu valodu. Tā īpaši bieži gan būs dzirdams labinājums „Nāciņ!“; kas ārpus bērnu pasaules būtu kas neparasts un nedabīgs. Nebūs lieki atzīmēt, ka vecajās garīgajās dziesmās deminutīvam ir ierādīta ļoti plaša vieta. Fīrekeru te drīkstam uzskatīt kā citu autoru paraugu, bet par Fīrekeru pastāv stipras liecības, ka viņam ir bijusi latviešu ģimene. Tad jau iespējams, ka viņš deminutīvus lietojis, pieskaņojoties paša bērnu prasībām. Sevišķi raksturīga ir viņa šūpuļa dziesma *Bērniņ mīlais, Dieva stādīts*, par kuŗu J. Višmanis domā, ka tā dibinās uz

latviešu tautas dziesmu ritumu. Šinī dziesmā satiekam nevien šādus deminutīvus: engeliši, sulainiši, zelteni, bet te arī Dievam ir piešķirts epitets „augstiņš“: „Tas Dievs augstiņš, kas tev' radijs.“ Ir gan šī dziesma no tā paša laika uzglabājusies arī citā redakcijā, kur lasām: „Dievs augstais“, kā jau latvieši parasti runā. Jādomā, ka Fīrekers pats ir nācis pie atziņas, ka bērnu apkārtne, kur var „nāciņāt“ un „sēdiņāt“, var arī runāt par „augstiņo Dievu“, bet ka galu galā tomēr nav ieteicams par Dievu izteikties tik bērnišķīgi, kālab pamazināmais vārds bija jāatmet un tai vietā jālieto pamatvārds. Pavisam grūti domāt, ka norisa būtu gājusi pretējo ceļu un no „augstais“ būtu izveidojies „augstiņš“, kas vēlākās redakcijās tā kā tā atkal izzūd.

Šiem faktiem ir sava tālāk ejoša nozīme. Tie rāda, ka literatūras darbs, kas iet tautā, nedrīkst aprobežoties ar bērnu istabas apvārsni. Tas jāņem vērā arī tagadējam rakstniekam, ja viņš negrib iekrist pārāk lielā lokālismā vai patiesa stila vietā kultivēt kādu tīšību. Pat bērnu literatūrā bērnu valoda jālieto ar sātu un prātu, jo bērnam, kas šos sacerējumus lasīs, bērnu valoda gan ir tuva, bet viņš kā cālēns, nokratīdams olu čaumalas, cenšas no bērnu sfairas ieiet lielu cilvēku pasaulē, kur no mums atlec bērnu domas un ar viņām arī bērnišķīgais runas veids.

Bez šīs bērnu valodas pieauguša cilvēka runas veidam ir vēl viena priekšpakāpe. Tā ir pusaudžu runa, kas stāv spilgtā pretstatā bērnu valodai un viņas maigumam, dzīdamās taisni pēc robustiem, bravūrīgiem izteicieniem, kas lai griež uz sevi apkārtnes vēribu kā oriģinālitate, spēka izpausme un drosme. E. Aistars savā *Vēju saucējā* rāda tādus bravūrīgus jauniešus skolas aprindās, kas citu, mazāk bravūrīgu skolnieku, uzrunā: „Saki tu, brillainais pāķi, kuŗā vietā tev prāts, ka tu uz savu lekcionu te riktējies arī bez mums diviem! Profesora stērbēle, tu!“ vai arī: „Vai tev palika vēl kāds

smēķis?“ „Smēķis atkal fučikato! Vai man tie pa fortočku, tu domā, lido iekšā?“ „Va vells un zēvele, kas tad jefiņiem atkal par sutu! ek, nebūtu par ļaunu šito numuru no malas nozīktēt!“ „Vai tu, čali, no Honolulu, vai Kamčatkas, ka tik dumji runā?“ „Priekšniece visu šim atkal noblatojusi priekšā.“ „Balanda tāds, ne ģimnazists!“

Protams, ka šie puikiņas izrunājas arī par „coberiem“ un citām tādām lietām, kas ir sevišķi zīmīgas viņu apvārsnim. Un tamlīdzīgi „forši puikas“, vai „nāvīgi puikas“, īstie spēka ģeniji, nav satiekami tikai Aistara rakstos, bet ik uz soļa arī dzīvē. Spriegums un skaļums viņu valodā liecina, ka viņi baidās, ka tikai tos nenotur par ikdienišķiem cilvēkiem. Tāpēc par vari ir jāpasvītro kāda īpašība, ko pie mierīga un pieticīga pilsoņa velti meklēsi. Tālab tie arī izvēlas izteiksmi, kas piestāvētu indiāņiem viņu kaŗa gaitās, t. i. par īstiem indiāņiem nav ko domāt, bet par tādiem, kādus viņus jaunatne sev safantazē uz romantiskas lektīras pamata. Katrā ziņā ir neapšaubāms fakts, ka pārrunājamo vecumu raksturo īpašs izteiksmes veids. Šādu izteiksmi ievērojot, oriģinālais vācu pārdzīvotājs Bertolds Otto bija savā žurnālā *Der Hauslehrer* ierīkojis īpašu rubriku ar nosaukumu *Altersmundart*, kur ar paraugiem raksturoja pusaudžu izteiksmi. Bet ja jau par bērnu valodu bija jāspriež, ka tā atsevišķos gadījumos gan var noderēt apstākļu raksturošanai, bet ka nebūtu ieteicami to likt kāda daiļdarba pamatos, tāpat un varbūt vēl mazāk dzejas darbā kā pamatskaņa derēs spēka ģeniju brutālais skaļums. Ir viens paņēmiens, ir otrs ir tikai aizdars, ko cepumam, kas pagatavots no citām vielām, drīkst piejaukt tikai ar sātu un ar prātu. Kādreiz gan vācu literatūrā bija tāds nenobriedušu ģeniju laikmets — *Sturm und Drang* — un arī vidzemnieks Reinholds Lencs, Gētes studiju biedrs, maksāja šim virzienam savus meslus. Bet skaļums kā mākslas smalkumam un jūtīgumam nepiestāvošs drīz aizskanēja vējā, ka-

mēr Gēte, kas ir pametis neizdzēšamas pēdas pasaules literatūrā un arī pie mums, mākslas darbam pieiet ar vāriem pirkstiem, apzinādamies, ka mākslas darbs „drīz izdodas, drīz neizdodas“. — Varētum īstu dziejnieka dvēseli salīdzināt ar seismografu. Ja kādam tāda ir, tad viņam nav jāpaužas ar lieku skaļumu, lai parādītu, kas norisinās viņa iekšienē, jo lasītājs, ja tam ir kongeniāla dzīva dvēsele, drīz vien noskārtīs, ka arī aiz kautrīgajām skaņām lieli pārdzīvojumi, gluži kā sīkās aparāta vibrācijas var signalizēt spēcīgu zemes trīci. Citiem vārdiem: nevienam īstam rakstniekam nav jābaidās, ka, atturēdamies no šādu vai tādu ārišķību atdarināšanas, viņš nebūs diezgan oriģināls. Tas būtu apmēram tas pats, kā kad kāds, baidīdamies pulkā palikt nepazīts un neievērots, nestaigātu savā uzvalkā, bet valkātu tādu, ko redzējis citam mūgurā. Ātru un lētu ievēribu tā varbūt var iegūt, bet paliekamas simpatijas un personīgu cieņu drīzāk iemantos ar paša seju un augumu, ar personīgo dabīgo izturēšanos. Tā tas ir arī rakstniecībā. Un tas liek domāt, ka nopietnam autoram jāvairās no pusaudžu skaļuma. Savas raksturīgas pazīmes pavada izteiksmi arī vecumā. Vecums tiecas uz to klusināto dvēseles stāvokli, ko grieķi apzīmēja ar *ataraksia*, t. i. stāvokli, kas līdzinās neuzvārdītam jūras limenim vai mākoņu neizsegtām debesīm. Par Gēti vecumā mēdz sacīt, viņa mīlais vārds esot bijis „*heiter*“. „*Heiter*“ piestāv neuztrauktām dvēseles stāvoklim, kas nepavisam nepadodas bēdu varai, bet arī priekus pārdzīvo klusinātā veidā. Tas tad parādās arī runā, kur nepaužas vairs spēka gadu kaislības un dedzīgums. Vecam runa top atturīga, gausa. Tā vecuma izlīdzinātais dvēseles stāvoklis var indivīdam pašam būt ieguvums, jo dzīves burzā viņš spēj saglabāt suverēnu mieru, bet ne tik labvēlīgi ir šie apstākļi daiļdarbu radīšanai, jo ne atturība un lēnība te ir galvenā lieta, bet aizrautīga iejušanās cita cilvēka dvēselē. Ir taču zināms, ka autori par savām tē-

lojamām personām, ja tās ir traģiskas dabas, domā pat asaras liedami. Domāsim tikai par Blaumani. Bet tā tas ir arī daudz citos atgadījumos. Vecumā šī aizrautība izgaist un līdz ar to dzejnieka ģenijs zaudē savu galveno ieroci. Tā nu vecums un viņa gausums, un atturība valodā radīšanas procesā un izteiksmē nevar būt īstais paraugs. Pirmā vieta pieder spēkos nobriedušai, bet vēl neapvītušai personībai.

Bez dialektiem un vecuma pakāpēm var izteiksmes dažādību radīt arī daži citi noteikumi, tā dažāda sociālais stāvoklis, izglītība, vide, dzimte, veselība etc. Tā nav mazums to objektīvo faktoru, kas runātājam vai dzejniekam, arī pašam par to nedomājot, piešķir kādu specifisku izteiksmes nokrāsu. Jaunavu pansionātos valda piesardzīgs, pādidomīgs stils, kas neļauj par cilvēka augumu un tieksmēm brīvi runāt, kurpretim kareivju mītnes taisni ar to ir pazīstamas, ka tur nevien nevirās no dabīgu lietu tiešiem nosaukumiem, bet tos pat kultivē, arī citā plāksnē gulošus jēdzienus labprāt apzīmējot ar vārdiem, kas ņemti no cilvēka auguma un viņa funkcijām. Tādu izteiksmes veidu, kas no šķietami rupjiem vārdiem nevien nevirās, bet ar tiem pat dižojas, varētu saukt par robustu stilu.

Dzejnieks, protams, nevarēs kā mazā pansionāta audzēkņīte apiet ar likumu visas cilvēcīgās norises un viņu nosaukumus, īpaši arī erētisko sfairu; viņam nāksies šīm parādībām pieskarties, varbūt tās stāvēs viņa darbam pat centrā, bet šī iemesla dēļ viņš par minētajām lietām nerunās nekautrīgi un turēs zem sava goda runāt bez sāts.

Pēc sociālā stāvokļa stils var diferēt tādā ziņā, ka augstāk stāvošas personas, vai

personas, kas sevi par tādām tura, runā labprāt uzsver savu pārākuma labvēlību, bieži vien ne bez kōmikas, kā tas mēdz būt ar vācu jokulapās agrāk parasto Serenissimus. No otras puses padevīgs kalpa gars var izteiksmē piekopt pārspilēti goddevīgu cildināšanu. Tā Vidzemē esmu agrākos gados dzirdējis, ka krodzinieku dēvē par cienīgtēvu, bet par ārstu runā daudzskaitlī „viņi“. Šāda izteiksme būtu apzīmējama kā lakaju stils. Par plūrāli kā goddevības formu gan jāpiezīmē, ka to dažos apgabalos lieto arī otrādi; tā Rucavas kučieris apjautājas savam mācītājam, vai tas nav paņēmis viņa pātagu, prasīdams: „Vai tu neesi paņēmis m ū s u pātagu?“

Starpība stilā nāk arī no dzimumu dažādības, jo citādi runā vīrs, citādi sieva, piekam sieva mēdz būt valodīgāka. Gan jau valodīgs var būt arī jauneklis, kas „pats sēdēja kumelā, valodiņa istabā“, bet patika runāt ir sieviešu dzimumam lielāka, tāpēc arī izteiksme parasti bagātāka, kuplāka, steidzīgāka. Domāsim kaut par Janševska sievām *Precību viesulī*. Te derēs arī atcerēties, ka dažai valodai ir divi izteiksmes, viena, ko lieto vīri, otra, ko lieto sievas, kālab vienai tautai ir it kā divi valodas. Mūsu apstākļos tas bālākā veidā parādās tādā ziņā, ka valodā izšķīram vīriešu un sieviešu dzimti. Tagad, kur latviešu rakstniecībā dzejnieces ieņem ne mazāk ievērojamu vietu kā viņu vīriešu dzimuma kollēgas, būs interesanti vērot, vai un kādā ziņā viņas valodā atšķīras no saviem amata brāļiem. Te vajadzīgi vēl priekšdarbi. Tematikas ziņā Brante savā laikā apskatīja līdzīgu jautājumu, bet to var attiecināt arī uz izteiksmi.

(Turpinājums sekos)

PLATONS

1. Dzīve

Platons ir rakstnieks, kuŗa domu pasaule, liekas, ir visvairāk ietekmējusi visu Rietumu kultūru. Šī viņa ietekme bija atkarīga vispirms no zināmiem vēsturiskiem apstākļiem, tā, piem., no tā, ka viņa mācība bija dažos savos svarīgos elementos tuvu kristīgai mācībai un tāpēc lielā mērā tika uzņemta kristīgā dogmatikā, bet arī neatkarīgi no tā, baznīca to protežēja, un tā spēja stipri iedarboties. Bez tam vēsture bija viņam labvēlīga arī mācības izejas punktā: viņa garīgie priekšteči jau bija domu pasaulē izdzinuši visas galvenās stigas, viņš varēja gūt pārskatu un sintezēt visas iepriekšējās attīstības svarīgākos ieguvumus un tā padarīt savu mācību sevišķi bagātu un līdz ar to ietekmīgu. Bet galu galā pēdējā noteicēja bija pati radītāja persona, un šai ziņā atkal Platons bija sevišķi spēcīgs kā pēc savas dabas dotumiem, tā arī pēc sava izcilā laikmeta sniegtiem ierosinājumiem un pieredzējumiem.

Viņa laikmets bija kritisks un traģisks grieķu dzīves laikmets. Dzimis Atēnās 427. gadā pr. Kr., viņš vēl pieredzēja Atēnu lielākās varenības, t. s., Perikla laikmeta spožuma izstarojumus, bet visa viņa jaunība sagadījās ar trīsdesmit gadus ilgo Peloponēsas karu starp Atēnām un Spartu, kas lika noasiņot un novājēt abām lielākām grieķu valstīm un līdz ar to iezvanīja kā grieķu politiskās, tā arī kultūrālās dekadences sākumu. Kā parasts šādos gadījumos, līdztekus ārējās politikas sarežģījumiem risinājās iekšējie sarežģījumi: viss šis laikmets bija pilns iekšēju juku un nekārtību, kā arī revolūciju — pa laikam atkarā no neveiksmēm un pat katastrofām cīņā ar Spartu. Tā kā šīs neveiksmes bija galvenā kārtā atkarīgas no Atēnu pārspīlētā demokrātiskā režīma

nenoteiktības, tad demokrātijas prestižs šādos apstākļos tika augstākā mērā diskreditēts. Tautas sapulce — augstākā autoritāte — dažreiz vienā dienā pieņēma divi dažādus pretējus lēmumus, jaucās iekšā karavadoņu rīcībā, nelikumīgā kārtā tiesāja tos pēc savas iegribas, pat, kad tie sekmīgi veica uzdevumus, uzsāka, nekompetentu demagogu pamudināta, pavisam vieglprātīgas militāras operācijas u. t. t. Viss tas padarīja Platona stāvokli visai grūtu. Piederēdams pie izcilāko Atēnu ģimeņu pārstāvjiem (viņš bija radniecībā ar Atēnu demokrātiskās iekārtas nodibinātāju likumdevēju Solonu), viņa pirmie nodomi un arī pienākums, tāpat kā visiem viņa kārtas jauniem ļaudīm, bija aktīvi piedalīties politiskā dzīvē. Bet tas, ko viņš redzēja šai dzīvē: puļa nekompetence, vajadzība, ja gribēja gūt kādu ietekmi, lišķēt tam, izlietot visādus arī zemus līdzekļus, cīnīties varas dēļ ar zemiskiem konkurentiem — tas viņu atturēja. Kad vēlāk demokrātiskā iekārta tika gāzta uz kādu laiku, tad, likās, viņš būtu ar mazāk grūtībām varējis iegūt ietekmi valsts dzīvē. Bet, daudz ko jau pieredzējis, viņš nolēma iepriekš vēl nogaidīt un novērot, kā rīkosies jaunie varas ieguvēji. Šī apdomība tad arī glāba viņu, jo izrādījās, ka jaunie varas vīri bija vēl ļaunāki par iepriekšējiem. Lūk, kā viņš pats apraksta šos savus pārdzīvojumus savā septītā vēstulē: „Agrāk savā jaunībā es pārdzīvoju to pašu, ko pārdzīvo daudzi jauni cilvēki. Es gribēju, tiklīdz es būšu ieguvis patstāvību, nodoties valsts lietām. Bet lūk kādā stāvoklī es atradu tad šis valsts lietas. Vairums zākā pastāvošo kārtību un notiek revolūcija. Jaunās kārtības priekšgalā stājas 51 vīrs, vienpadsmit pilsetā, desmit Peiraiā, bet trīsdesmit bija, kam piederēja augstākā vara. Vairāki starp tiem bija mani radnieki vai pazīstami, kas mani tūlīņ aicināja pie man piederīgā darba. Nav

arī nekāds brīnums, ka manas jaunības dēļ tie atstāja uz mani ietekmi. Es domāju, ka tie pārvaldīs valsti, vezdami to no netaisnības uz taisnības ceļiem. Tādēļ es arī ar lielu uzmanību sekoju tam, ko tie darīs. Bet tā viņus novērodams, es redzēju, ka īsā laikā tie panāca to, ka lika visiem ilgoties pēc gāztās kārtības kā pēc zelta laikmeta. Starp citu, manu mīlo, veco draugu Sokratu — par viņu es nebaidos teikt, ka tas bija vis-taisnīgākais no sava laika cilvēkiem — tie gribēja sūtīt kopā ar dažiem citiem arestēt un ar varu vest uz nāves sodu kādu pilsoni, lai tādā kārtā arī Sokrats, vai grib, vai negrib, piedalītos viņu darbos. Bet tas nepaklausīja un bija ar mieru labāk ar vislielākām briesmām paciest visu, nekā tapt par viņu bezdievīgo darbu dalībnieku. Visu to redzēdams un vēl citas līdzīgas un ne mazāk svarīgas lietas, es izjutu sašutumu un novērsos no tā laika posta. Drīz pēc tam sabruka Trīsdesmit viru vara un līdz ar to arī visa viņu radītā iekārta. Atkal par jaunu, kaut gan ne tik stipri, mani pārņēma vēlēšanās nodoties vispārības un valsts lietām. Arī tad gan, kā juku laikmetā, notika lietas, kas varēja nepatikt, proti personīgas atriebības akti. Tomēr tie, kas tad pārņēma varu, rīkojās visai mēreni. Bet lūk, es nezinu, kādu apstākļu sagādīšanās dēļ, iespējami vīri sauc pie tiesas šo pašu mūsu draugu Sokratu, izvirzīdami pret viņu vissmagāko apvainojumu, kas vismazāk bija attiecināms uz Sokratu: vieni to apsūdzēja bezdievībā, otri par to atkal viņu notiesāja un nogalināja, — viņu, kas negribēja piedalīties savu tiesnešu drauga noziedzīgā arestēšanā tai laikā, kad tie paši bija aizbēguši un atradās nelaimē. Visu to redzot, arī cilvēkus, kas vadīja politiku, un, vairāk iepazīdamies ar likumiem un tikumiem, jo vecāks es tapu, jo grūtāki man likās pareizi valsti vadīt. Arī bez draugiem un uzticamiem līdzstradniekiem tas man nelikās iespējams, bet vecus draugus starp jaunajiem valsts vadītājiem man nebija viegli atrast, jo mūsu pilsēta vairs ne-

tika vadīta pēc tēvu tikumiem un paradumiem, tāpat arī iegūt citus jaunus nebija iespējams bez lielām pūlēm. Arī likumi un tikumi bija tik lielā mērā samaitāti, ka es, kaut gan no sākuma biju pilns dedzības strādāt vispārības labā, redzot to un vērojot, ka valsts ir kā kuģis bez stūres vēju un viļņu varā, es beidzot apjuku un nespēju neko iesākt. Tomēr es nemitējos vērot, vai kādreiz šinīs lietās, it sevišķi politikā, neiestāsies kāda uzlabošanās, un gaidīt, vai nepienāks brīdis, kad es varētu sākt darboties. Beidzot tomēr man nācās atzīt par visām tagadējām valstīm, ka tās tiek slikti pārvaldītas, jo viņu likumdošana ir gandrīz neārstējamā stāvoklī, ja neizlieto kādus ārkārtīgus līdzekļus un ja laimīgi apstākļi nepalīdz. Tā es tiku novests pie tā, ka sāku slavēt īsto filozofiju, jo vienīgi no tās viedokļa ir iespējams redzēt taisnību kā valsts, tā privātajās lietās. Cilvēku ciltis tāpēc nemitēsies ciest, kamēr vai nu īsti un patiesi filozofi saņems valdību savās rokās, vai atkal valstu valdnieki, kādas Dieva žēlastības dēļ, sāks patiesi nodoties filozofijai.“

Šie autobiogrāfiskie uzzīmējumi dod mums skaidru ainu par iekšējo krīzi, kādu Platons pārdzīvojis šai laikā. Kā viens no svarīgākiem momentiem, kas noteica šo krīzi, bija, kā redzams, nevainīgā Sokrata notiesāšana 399. gadā. Tiešām Platons bija pavadījis kopā ar Sokratu, kā viņa uzticamais mācekļis, veselus astoņus gadus, un iespēdī, ko viņš guva šai laikā, noteica visu viņa dzīvi. Šo izšķirīgo Sokrata ietekmi atzīmē jau leģenda: tā senie biografi stāsta, ka nakti pirms pirmās Platona satikšanas Sokrats esot sapņojis, ka viņam klēpī ielaidies jauns gulbis un ka še klēpī tam pēkšņi sākuši augt spārni. No otras puses atkal stāsta, ka Platons pirms satikšanās ar Sokratu bijis pievērsies dzejai — traģēdiju rakstīšanai (ka viņam šai virzienā bija talants, to spilgti apliecina viņa dialogi), un tam bijuši jau gatavi darbi. Pēc satikšanās ar Sokratu viņš tos sadedzinājis. Bet ja arī nebūtu šo liecību,

visi Platona darbi paši jau visvairāk apliecina Sokrata ietekmi, — tie jau visi veltīti īsti viņa piemiņai, — viņš gandrīz visos dialogos ir galvenā sarunu persona. Un mēs arī labi varam iedomāties, kas it sevišķi Sokrata mācībā Platonu varēja ietekmēt: tā bija vispirms prasība meklēt visiem apgalvojumiem pamatu, drošu un nesatricināmu pamatu, tad prasība labi pazīt sevi, savu dvēseli un zināt, ko īsti grib, un beidzot, garīgo tieksmju un vērtību pacelšana pāri visam. Tātad arī saprotams, ka Sokrata neatsainā notiesāšana Platonu smagi satrieca un lika tam galīgi atteikties no vēlēšanās aktīvi piedalīties politikā. Tā kā Sokrats bija apvainots kaitīgu mācību izplatīšanā un jaunatnes samaitāšanā, tad arī viņa skolnieki jutās apdraudēti (jo tie jau droši vien arī izteicās sava skolotāja garā), un tāpēc kopā ar citiem saviem biedriem Platons tūlī pēc Sokrata nāves atstāj Atēnas un pāriet uz samērā netālajām Megarām, apmezdamies pie Eukleida, arī Sokrata skolnieka, kas bija pazīstams kā smalks dialektīķis. Pēc kāda laika, kad noskaidrojās, ka Atēnās tomēr viņam nekādas briesmas nedraud, viņš laikam atgriezās un tad no šejienes (bet varbūt arī tieši no Megarām) devās tālākā ceļojumā uz Afriku: uz Kireni un uz Ēģipti. Kirenē viņš viesojās pie slavenā matemātiķa Teodora, Ēģiptē to saistīja noslēpumainās priesteru gudrības astronomijā, matematika un vispār senā iekārta, tikumi un paradumi. Ap 395. g., kad sākās par jaunu karš starp Spartu un Atēnām, kuņģā arī Lejasēģiptes ķēniņš piedalījās Spartas pusē, viņš laikam atgriezās Atēnās un nodzīvoja te līdz 388. gadam. Šai laikā viņš laikam tad arī sarakstīja lielāko tiesu no saviem, t. s., jaunības dialogiem, kā *Sokrata apoloģiju*, *Līsīdu*, *Charmīdu*, *Lachetu*, *Protagoru*, *Gorgiju*, *Menonu* u. c., kas visi jau liecina par lielu literāru talantu, kā arī nesalīdzināmi asu un dziļu filozofisku prātu, un visi arī lielā mērā veltīti skolotāja Sokrata rehabilitācijai.

388. gadā, kad karš bija beidzies, viņš no-

lemj doties jaunā ceļojumā — šoreiz uz Dienviditaliju. Galvenais, kas viņu tur pievilka, bija pitagoriešu un orfiķu (mistiskas sektes) mācības, kas tur plauka. Sākumā slavenā pitagorieša Tarentas valdnieka Archita viesis; vēlāk viņu aicina pie sava greznā galma arī Sicīlijas tiranns Dionīsijs. Te Platonam neveicās. Viņš gan ieguva tiranna svaiņa un znota Diona vislielāko apbrīnošanu un draudzību uz visu mūžu, bet paša Dionīsija, rupja un varmācīga cilvēka, un viņa galma izlaidīgā un visu netikumumu pilnā dzīve varēja viņā radīt tikai pretīgumu un kritiku, kuņģas dēļ tad tiranns viņu reiz dusmās nodeva Atēnu ienaidniekiem spartiešiem, kas to Egīnas salā pārdeva par vergu. Kāds pazīstams viņu tomēr laimīgā kārtā atkal izpirka, un tikai tā viņš tika mājās.

Ieguvis jau lielu pieredzi kā dzīvē, tā zinātnēs un jau slavas apstarots, viņš atzina, ka tagad ir pienācis īstais brīdis piepildīt kādu savu jau senu vēlēšanos. Viņš nolēma d'bināt 387. gadā pats savu skolu. Tā atradās ārpus pilsētas, kāda sena varoņa Akadēma piemiņas vietas tuvumā un tāpēc pamazām dabūja Akadēmijas nosaukumu. Nespēdams laika apstākļu un it sevišķi līdzstrādnieku trūkuma dēļ pats tieši nodoties valsts darbam, viņš gribēja sagatavot vismaz nākotnei dziļi izglītotus valsts vīrus. Šo skolu viņš tad arī vadīja veselus 40 gadus, līdz savai nāvei, un tā pastāvēja gandrīz 1000 gadus, līdz 529. gadam, kad to kā pagānisma citadeli slēdza ķeizars Justiniāns. Šī Akadēmija tad izaudzināja daudzus ievērojamus vīrus, un tai bija vislielākā ietekme uz visu Rietumu kultūru, kaut vai ar to, ka bija pirmais augstskolas paraugs, ko vēlākās atdarināja, — pat programmas ziņā. Šā laikmeta sākumā laikam tika uzrakstīti skaiestie, vēl pitagoriskas un orfiskas noskaņas pilnie dialogi *Faidons*, *Dzīres* un *Faidrs*, — un drusku vēlāk, acīm redzot, ilgus gadus rakstītais Platona lielais centrālais darbs *Valsts (Politeia)*, kuņģa rezumēta visa viņa

filozofija un valsts mācība. Katrā ziņā laiks no 380. līdz 367. gadam iezīmēja Platona dzīves kalna galu — dzīves pilnības un sasniegumu ziņā.

368. gadā Sirakūzās, Sicīlijā, nomira Dionīsijs. Par valdnieku nāca viņa dēls Dionīsijs jaunākais, un Platona draugs Dions sāka neatlaidīgi viņu aicināt braukt turp, likdams uzsvāru it sevišķi uz to, ka varu ieguvīš jauns filozofijā ieinteresēts cilvēks un ka tā varētu notikt, ka tiek piepildīts Platona sapnis un vēlēšanās, lai valdītu filozofi un tā reiz izbeigtu līdzšinējo nožēlojamo valsts vadīšanas veidu. Zinādams, kādos apstākļos uzauzīs Dionīsijs un cik samaitāta vide ap to, Platons gan neko labu nesagaidīja, bet tomēr tam likās arī it kā nodevība pret paša idejām, ja viņš šo gadījumu palaistu gaŗām, neizdarīdams pat nekādu mēģinājumu. Tātad viņš 367. gadā arī devās ceļā. Viņa ļaunie paredzējumi arī pilnā mērā piepildījās. Lūk, kā viņš pats apraksta notikumu gaitu septītā vēstulē.

„Aizbraucis pie Dionīsija, es atradu tur tikai ķildas: Dions tika tirannam apmelots. Es to aizstāvēju, cik spēju, bet es spēju maz, un apmēram jau pēc trim mēnešiem Dionīsijs apvainoja Dionu, ka tas rīkojot pret viņu savvērestību, iesēdināja viņu mazā kuģī un ar kaunu padzina no zemes. Mēs visi, Diona draugi, tad ļoti baidījāmies, ka viņš arī kādu no mums neapvaino un nesoda kā Diona līdzdalībnieku. Par mani jau arī Sirakūzās izplatījās baumas, ka Dionīsijs esot licis mani nogalināt kā vainīgo par visu notikušo. Bet tas, manīdams, ka mēs visi esam šādā gara stāvoklī, un baidīdamies, ka šīs bailes mūs nepamudina uz kaut ko vēl lielāku, apgājās ar mums vi iem ļoti laipni, it sevišķi mani tas uzmodināja un par varu lūdza mani palikt, jo no manas aizbraukšanas tam necelšoties nekāds labums, bet gan, ja es palikšot. Tādēļ tad arī izlikās mani tik neatlaidīgi lūdzam. Bet mēs visi zinām, cik tuvu tiranna lūgumi ir piespiešanai. Viņš arī spēra soļus, lai aizkavētu manu aizbrauk-

šanu: tas mani novietoja akropolē.“ Beidzot tikai nejaušības dēļ, ka Dionīsijam bija jādodas kaŗā, viņš tika vaļā no sava dīvainā — apcietinātā goda viesā stāvokļa, pie kam tam vajadzēja solīties pēc kaŗa vēl reiz atgriezties. Atnācis Atēnās, tas atkal pievērsās savam paidagoģiskam un literāram darbam. Laikā starp 367. un 361. gadu varētu būt publicēti tādi darbi kā *Teaitēts*, *Sofists*, *Polītiķis*, *Parmenīds*. Tie visi ir stipri dialektiska un metafiziska rakstura un tāpēc arī sausāki un mazāk mākslinieciski nekā agrākie darbi. Viņš te it kā tiecas novērst dažādus iebildumus pret savu ideju mācību un tāpēc izsmalcina un padziļina to.

Bet tieši šī abstraktā, „akadēmiskā“ darba vidū tam jāpārdzīvo vēl viens smagāks traucējums. Kaŗš Sicīlijā beidzies, Dionīsijs atkal neatlaidīgi aicina viņu pie sevis — galvenā kārtā, liekas, lai dižotos ar slaveniem vīriem savā galmā, solidams, ja tas nāks, izlīgt ar Dionu un atdot tam viņa mantu. Arī Tarentas valdnieks lūdz viņu to darīt. „Tādā kārtā“, saka Platons savā 7. vēstulē, „Sicīlijas un Italijas draugi mani vilka pie sevis, bet Atēnu draugi burtiski dzina mani prom ar saviem lūgumiem, vienmēr atkārtodami, ka es nedrīkstot nodot Dionu un Tarentas draugus. Arī pats es pārdomādams atzinu iespēju, ka jauns, apdāvināts cilvēks, dzirdēdams runas par augstām lietām, sāk izjust dziņu uz cēlāku dzīves veidu. Vajadzēja tātad rūpīgi pārbaudīt, kā tās lietas ir, nepamest tās un neuzņemties uz sevi smagu apvainojumu, ja tās tiešām būtu tādas, kādas tās attēlo. Es tad braucu, maldinādams pats sevi ar šādu spriedelēšanu, kaut gan ļoti baidījos un arī zilēdams nesaņēmu labas zīmes.“

Platona bažas arī tiešām atkal attaisnojās. Uzņemts gan viņš tika tāpat kā pirmo reiz ar lielu godu. Platons uzsāka filozofijas lekcijas Sirakūzās, bet Dionīsijam tās drīz apnīka. Tāpat savus solījumus par Dionu tas vienmēr atlika. Platona atgādinājumi un pastāvēšana uz tiem beidzot tirannu nokaitināja, un tas, liekas, sāka viņu turēt aiz-

domās, ka viņš tiešām, varbūt, rīko kādu sazvērestību pret to. Viņa brīvību atkal ierobežoja un to nodeva viņam nelabvēlīgi noskaņoto miesas sargu uzraudzībai. Tā viņš, varbūt, būtu arī ticis klusu nogādāts pie malas, ja nebūtu iejaucies viņa draugs Archits no Tarentas, kas aizsūtīja tam pakal kara kuģi. Saņēmis šādas ziņas, Dions, pretēji Platona padomiem, uzsāk karu pret Dionīsiju, gūst arī lielus panākumus, bet tieši izšķirīgā brīdī tas tiek nodevīgi nogalināts. Platonam tas bija smags trieciens, jo līdz ar to viņš zaudē pēdējās cerības piepildīt kādreiz kaut ko no saviem politiskiem sapņiem. Pēdējos 13 gadus viņš, liekas, pavada diezgan drūmā noskaņojumā, kaut gan arī skolnieku un laika biedru augsti cienīts un godāts. Viņš saraksta *Timaiju*, kur rezumēta viņa dabas filozofija, kas tik lielā mērā valdīja cauri visiem vidus laikiem, tāpat nepabeigto *Kritiju*, un atstāja nepabeigtu savu vislielāko darbu *Likumus*, kurš mēģināja atrast praktiku izlietošanu savām sociāl-politiskām idejām. Viņš rāmi nomira, kā stāsta, kādā kāzu mielastā 347. gadā.

2. Ideju pasaule

Ar Platona vārdu līdz mūsu dienām nonākuši 44 darbi: 42 dialogi, vēstulu krājums un definīcijas. Kādi desmit dialogi laikam nav īsti, tāpat vairums vēstulu un definīcijas. Zudis no viņa darbiem, liekas, nekas nav, varbūt, vienīgi viņa „esotēriskās“, Akadēmijā lekciju veidā nolasītās mācības uzmetumi, ja tādi būtu bijuši, par ko tomēr nav norādījumu. Dialogi īsti bija popularizācijas, — Platona intimā doma tur bieži bija tikai aplēptā veidā norādīta. Augstvērtīgais mākslinieciskais ietērs, kas dialogus nereti pārvērs par īstām drāmām, vēl vairāk apgrūtina Platona īstās domas izlobīšanu, un tāpat arī tas apstākļi, ka Platona darbi sarakstīti 50 gadu ilgā literārā darbībā, tātad a priori var pieņemt, ka tanīs atspoguļosies dažādi viedokļi, dažādas intereses, dažādas

vienas domas attīstības pakāpes un līdz ar to būs vismaz šķietamas pretrunas. Vispār tomēr jāsaka, ka, kaut gan Platona doma ārkārtīgi bagāta un aizkaŗ pilnīgi visus kā fiziskās, tā garīgās pasaules novadus un kaut gan viņš apzināti vairās no sistēmas un no pilnīgi izteiktiem formulējumiem un slēdzieniem, visumā tomēr šī doma ir stipri vienota, un viss, ko viņš māca, ir tikai nedaudzu, vienu un to pašu pamatdomu variācijas, tikai dažādos izlietojumos un dažādu pakāpju izstrādājumos.

Šis viņa filozofijas pamattemas, tāpat kā, palaikam, visu cilvēcisko nodarbību tematus, noteica viņa dabas un dzīves galvenās tieksmes. Šīs tieksmes mums jau pa daļai zināmas no viņa biografijas. Kā Platona filozofijas un arī viņa aktivitātes svarīgākā atslēga nekad nav jāizlaiž no acīm tas fakts, ka viņš ir gribējis būt valsts vīrs, ka viņš ir juties aicināts būt cilvēku vadītājs un sabiedriskās dzīves reformātors. To apliecina, kā mēs redzējam, tiešiem vārdiem viņa septītā vēstule, bet arī bez tās to apliecinātu viņa darbu dominējošā tematika: divi politiskie un reformātoriskie dialogi — *Valsts un Likumi* — ir vislielākie, un vieni paši, pat bez dialoga *Politikis* un bez septītās vēstules, aizņem tikpat daudz lapaspušu, cik vienpadsmit citi lielākie dialogi. Politikas primāts Platona domā tātad ir neapšaubāms: ar politiku viņš sāk savu darbību (*Sokrata apoloģija*, kas bez šaubām ir viens no viņa pirmiem darbiem, pēc būtības ir stipri politiska: tā izvirzīja visu tā laika laužu vadīšanas resp. politisko problēmatiku), par to viņš raksta savu galveno darbu savas dzīves un spēku un slavas kalngalos (*Valsts*) un par to domādams un rakstīdams viņš beidz savu darbību un aiziet viņā saulē (*Likumi*). Gan ārēji apstākļi, gan iekšēji kavēkļi (smalkjūtība un godprātība) neļāva viņam kļūt par praktisku valsts vīru. Neapmierinātā tieksme uz to tomēr palika dzīva (to rāda jau viņa Sicīlijas ceļojumi), varbūt kļuva vēl stiprāka: un tā visa viņa filozofija īsti nav

nekas cits kā mēģinājums aizstāt šo pirmo pamattieksmi, kā mēģinājums panākt to pašu mērķi citiem līdzekļiem netiešā kārtā un kaut arī lēnākā gaitā. Šādos nolūkos, kā jau minēts, viņš dibināja Akadēmiju, kas īsti nav nekas cits kā sokratiskā resp. platoniskās politiskās hetairijas (= partijas) veids un kuļai, spraužot tālus mērķus, vajadzēja sagatavot valsts vīrus vismaz nākotnei. Akadēmija gribēja dot šiem valsts vīriem resp. reformātoriem ieroci, ko Platons uzskatīja par visstiprāko, proti, zināšanu. Bet kas tā ir par zināšanu, kas vajadzīga valsts un sabiedriskās dzīves reformātoriem? Tā ir zināmā mērā kā kāda medicīniska zināšana, proti — zināšana par to, kā novērst pastāvošās un kopējās dzīves ļaunumus. Bet kas tad bija laikmetīgās dzīves ļaunumi, kas visvairāk dūrās acīs un no kuļiem visi visvairāk cieta? Šie laikmetīgie ļaunumi patiesībā tomēr nebija laikmetīgie, bet, kā Platons to labi zināja, mūžīgie līdz tam (un mēs piebīdīsim — arī pēc tam un līdz šim) pastāvējušās cilvēciskās kopdzīves ļaunumi. Ārēji aplūkojot, galvenais kultūrālo cilvēciskās kopdzīves formu ļaunums bija to nestabilitāte, to nespēja ilgi noturēties esmē, to tieksme pagrimt, izvirst, sabrukt, noārdīt visus augstos sniegunumus un sākt atkal no gala, no nekā. Iekšēji aplūkojot, par dziļāko cēloni šai nestabilitātei atklājās netaisnība, kas vienmēr kaut kādā veidā iezagās tradicionālās politiskās un sabiedriskās iekārtās un tad, kā ļauna slimība, pamazām pārņēma visu sabiedrisko ķermeni, bieži kratiņa to ļaunā drudzī (revolūcijās) un nereti noveda to galīgā postā. Valsts vīru — reformātoru galvenais uzdevums tātad būtu: atrast pilnīgi taisnīgu un līdz ar to stabilu valsts iekārtu. Bet atrast to nozīmē vispirms teorētiski fiksēt to, t. i. reformas konkrētam izpildījumam jāiet pa priekšu teorētiskam pētījumam.

Sistematiski stājoties pie darba, ar gala mērķi atrast stabilu valsts iekārtu, vispirms jānoskaidro, vai pasaulē stabilitāte vispār

iespējama, vai mēģinājums atrast to nav mēģinājums pārlēkt pāri savai ēnai un izbēgt no tās? Tieši viens no lielākiem grieķu filozofiem priekš Platona un proti Herakleits jau bija mācījis, ka tā ir neiznīcināma visas konkrētās pasaules īpatnība, ka tanī viss vienmēr ir plūsmā, neviens mirklis tanī vairs neatkārtojas un nav līdzīgs iepriekšējam. Tas tāpēc, tā mācīja Herakleits, ka pasaules pamats ir uguns, ka pasaule īsti mūžīgi deg un tāpēc arī viss tanī iznīkst, pārvēršas dūmos, viss laika plūsmā deg un sadeg. Un Platons šo mācību labi pazina, jo pirmais viņa filozofijas skolotājs, vēl pirms Sokrata, bija Herakleita piekritējs Kratils. Šī mācība tad viņam nepieciešami bija jāpcer kritiski, jo, ja tai taisnība, tad velti mēģināt kaut vai tikai teorētiski atrisināt valsts problēmas, jo katram teorētiskam pētījumam pamatā ir izteikts vai neizteikts priekšpieņēmums, ka cilvēks vismaz zināmas reālītes novados spēj sasniegt patiesību. Ja turpretim taisnība herakleitismam, tad nekāda patiesība nav iespējama: ja viss plūst un mainās, tad nekāda patiesība nav iespējama: ja viss plūst un mainās, tad nekādu patiesību nevar nedz atrast, nedz izteikt, jo kamēr to grib izteikt, tai jau zudis pamats. Ekstrēmie herakleitisti līdz ar to bija ekstrēmie skeptiķi — tie vispār atteicās kaut ko diskutēt un tāpat arī runāt un izteikt kaut ko, bet augstākais tikai ar roku, ar žestu kaut ko norādīt.

Platons atzīst, ka Herakleitam pa daļai taisnība, bet tikai pa pusei. Konkrētā pasaulē patiesām viss plūst un mainās, tanī it nekā nav stabils, — te tiešām viss ir process, norise, un tanī nekā nav negrozīgs. Bet tā nav visa patiesība. No otras puses mēs tomēr nevaram neatzīt, ka zināmas atziņas iespējamas un arī konkrēti dotas, un mēs tās nevaram neatzīt par patiesām un faktiski vienmēr arī, gribot vai negribot, atzīstam par tādām. Tas attiecas, vispirms uz kompetencēm: mēs visus neatzīstam par vienādi kompetentiem visās lietās, bet vienus vairāk kompetentus, citus mazāk. Kā Pla-

tons aizrāda, mēs vairāk palaujamies uz ārsta medicīniskām zināšanām nekā uz kādas sievas izteikumiem, un tāpat labāk klausām viņu speciālos novados piedzīvojušiem karavadoņiem un kuģu kapteiņiem nekā nepiedzīvojušiem jauniem zēniem. Otrkārt, ir tādas lietas kā aritmētika un ģeometrija. Neviena gan nevarēs noliegt, ka divreiz divi ir četri vai, ka aplī visi punkti vienādi tālu no centra. Vispār tātad patiesība ir iespējama, un daudzos konkrētos gadījumos to sasniedz vai vismaz tai tuvojas.

Bet ja to atzīst, tam ir ļoti svarīgas konsekvences. Patiesīgi spriedumi iespējami tikai par tik, par cik ir priekšmeti, uz kuriem spriedumi attiecas, jo viss, kas tiek izteikts, ir izteikts par kaut ko. Ja ir patiesības, tad ir arī priekšmeti, par kuriem tās tiek izteiktas. Bet patiesības iezīme ir negrozība, pastāvība, tātad, ja ir patiesības, tad ir arī negrozīgi, pastāvīgi, stabili priekšmeti, uz kuriem tās attiecas. Bet kur meklēt tādas? Konkrētā materiālā pasaulē tādu nav, te viss ir nestabils, te viss ir plūsma un process, — un jaunākā zinātne te Platonam pievienosies: tai pat viscietākie materiālie priekšmeti — ja vēro to atomisko struktūru — īsti nav nekas cits kā kaut kas līdzīgs dejojošu odbaram, kas patiesībā tikai it kā nesaprotama brīnuma dēļ ilgstoši patur tās pašas ārējās kontūras. No tā tad jāsecina, ka tas, uz ko īsti attiecas patiesības, nevar būt nekas materiāls. Tātad tas var būt tikai kaut kas nemateriāls — patiesības objekti var būt tikai nemateriāli priekšmeti. Tos vistuvāk izteic abstrakti jēdzieni un definīcijas — to jau bija rādījis Sokrats. Tiešām, kamēr atsevišķās lietas mainās un grozās, rodas un iznikst, tās jēdziens tomēr negrozās. Patiesības priekšmeti tātad būs līdzīgi jēdzieniem, bet, kā Platons aizrāda savā dziļdomīgā dialogā *Parmeniāds*, tie nevar pastāvēt tikai domās, jo tad tiem atkal būtu jāmeklē jauns priekšmets, jo doma vienmēr ir par kaut ko. Tas, uz ko attieksies patiesības, tātad būs reāli, bet reizē nemateriāli priekš-

meti, it kā lietu garīgie veidoli, — un Platons tos arī tiešām sauks par veidiem, grieķiski „eidē“ (vēl senākā grieķu valodā tieši „veidē“ = veidi), vai citā izrunā par „idejām“. Šīs idejas tad arī būs īstā realitāte — jo to pazīmes būs īstās realitātes pazīmes — tās būs vienskaitlī, nemainīgas, negrozīgas; pārmaiņa konkrētās lietās uz tām neatsauksies. Tā, piem., cilvēku būs daudz, bet cilvēka ideja, kas izteiks cilvēka būtiskās īpašības, būs tikai viena — mūžīga un negrozīga. Kamēr cilvēki un veselas viņu paaudzes gan dzims, gan mirs un ies bojā, tikmēr cilvēka ideja būs mūžam tā pati, viena un nemainīga. Visa konkrētā materiālā pasaule būs tikai ideju pasaules nepilnīgs atspoguļojums, kas pastāvēs tikai par tik, par cik tā atdarinās idejas, ņems kaut kā daļību tanīs, imitēs tās. Idejas būs it kā konkrēto lietu paraugi, modeļi. Tiklīdz tās no šiem paraugiem pārāk attālināsies, tās ies bojā. Ideju pasaule turpretim ir mūžīga un negrozīga, un tā vada un noteic pasauli tādā kārtā, ka ļauj tai ņemt daļību sevī, un tikai par tik, cik pasaule ņem tanīs daļību, tai arī piemītis kaut kas no realitātes, — bet ne pilnā mērā, un tāpēc tā būs vidū starp esmi un neesmi.

Kamēr konkrētā pasaule uztverama juteļliem, tikmēr idejas uztveramas vienīgi ar prātu un vislabāk izzināmas, ja novēršas no materiālām lietām un aplūko tīros jēdzienus — apmēram tā kā mūsu dienās māca par matemātiskās pētišanas objektiem, — tie nav nekur konkrēti ne redzami, ne taustāmi, ne uzzīmējami, bet tikai prātā skatāmi. Bet ko īsti tas nozīmē? Kurp īsti jāvērs skati? Tuvāk pēti jot izrādās, ka ideju atzīšana ne tikai jāmeklē ar prātu, bet tieši prātā. Tiešām Platons dialogā *Faidrs* izvirzītā anamnēses vai reminiscences teorijā māca, ka visa atzīšana īsti nav nekas cits kā atcerēšanās par to, ko dvēsele kādreiz, pirms iemiesošanās šinī miesā, redzējusi „debesīs“. Tikai par tik, par cik viņa tur redzējusi idejas, tā arī šeit spēj tās apjaust. Kas nemaz tās nav redzējis, tas nespēj nemaz jēdzieniski domāt,

tas paliek dzīvnieka pakāpē. No otras puses atkal katrā cilvēkā, lai arī cik zemā stāvoklī tas atrastos, vienmēr jau it kā snauz visaugstākās mācības, tās gaida tikai, lai sapratīgi skolotāji vai cēli jūtu savilņojumi (piem., skaistu lietu skatīšana) tās pamodinātu. Tā dialogā *Menons* Platons rāda, kā pilnīgi neizglītots zēns — vergs, jautājumu ierosināts, spēj atrast diezgan sarežģītas matemātiskas atziņas, piem., ka kvadrāta diagonāle ir mala divkārsi lielākam kvadrātam par dotu. Tā Platons domā it kā rokām taustāmi pierādām, ka cilvēkā ir zināmi iedzimtie jēdzieni. Dialogā *Teaitēts* viņš kā tādus min vienības, esmes, līdzības, nelīdzības, skaistā, labā u. t. t. jēdzienus. Viņš tur rāda, ka bez šādiem jēdzieniem vispār nekāda atziņa nemaz nav iespējama, — to īsti konstituē šādi jēdzieni, un viņš rāda arī, ka pieredzē tos nevar iegūt, bet tos var pasaulē ienest tikai prāts. Ar to Platona reminiscences teorija lielā mērā tuvojas Kanta mācībai par zināmu pamatjēdzienu resp. prāta katēgoriju aprioritāti. Ne par velti Tērbatas filozofs Teichmillers tiecas pierādīt, ka Kants nav nekas cits kā Platona plagiators.

Līdzība ar Kantu Platonam vēl tai apstākli, ka arī viņš tāpat kā Kants ir stipri orientēts uz matemātiku. Viņa ideju jēdzieni īsti visai tuvi matemātiskiem jēdzieniem. Pašu vārdu — „eidos, idea“ viņš jau tieši aizņēmis no matemātiskiem pitagoriešiem, kas tā sauca savus skaitļus, kas izteica lietu struktūru. Arī Platona idejas vislabāk iedomāties kā kaut ko līdzīgu matemātiskām formulām, kas, izteicot lietu sastāvdaļu attiecības un proporcijas, līdz ar to noteic to pastāvēšanu, piem., ūdens „ideja“ varētu būt 1:2 resp. 1/2, ar ko tiktu izteikta skābekļa un ūdeņraža atomu attiecība ūdens molekulā. Savas filozofijas pēdējā attīstības pakāpē viņš jau idejas tieši pielīdzināja skaitļiem, tā atkal lielā mērā tuvodamies pitagorismam. Tālāk idejas arī savā starpā atrodas loģiski noteicamās stingrās attiecībās, viena it kā sauc otru kā savu pretstatu, un iekšējas

loģikas dēļ prasa, lai būtu arī tā kaut kas, kas nav ideja, lai būtu kustība, lai būtu dzīvība. Platons tādā kārtā jau pilnīgi anticipēja Hēgela dialektiku, un tā viņš dialogā Parmenīds it kā rotalādamies rāda, ka jēdzieniem vienam otru piesaucot, rodas visas pasaules determinācijas. Beidzot svarīgi atzīmēt, ka ideju starpā pastāv arī pakāpju attiecības, vienas augstākas, citas zemākas. Augstākā ideja ir Labā ideja vai kā vēlāk viņš to sauc Viena resp. Vienības ideja. Tā ir augstākā kārtības principa izteicēja, tā noteic, ka viss ir vērsts uz kādu pozitīvu mērķi, uz visa saskaņu, uz harmoniju. Bet idejas kā tādas nav aktīvi spēki. Lai izskaidrotu pasaules veidošanos, Platons dialogā *Timaijs* (kas noteica visu viduslaiku dabas filozofiju) runā par Demiurgu (Amatnieku) Dievu, kas pēc ideju parauga rada pasauli.

Bez šaubām sīkāks ideju mācības izstrādājums, kas ievēro visas konsekvences, ierosina daudzus jautājumus un rada dažādas grūtības, bet galvenais paliek pats princips, ka pasaulē tiek atzīti kādi stabili elementi, kas tad vienīgie arī garantē tās pastāvēšanu. Tā kā pašā pasaulē viss ir plūsmā, tad šie stabilitātes faktori stāv pāri pasaulei, ir nemateriāli, ir skatāmi tikai prātam. Uz tiem tad arī vērsīsies patiesības meklētāju acis, un tie vienīgie arī garantēs patiesības iespēju. Bet ja ir iespējama patiesība, tad iespējama arī zinātne. Tas nozīmē, ka vismaz principā ir iespējama zināšana arī par ļauno un labo, zināšana par to, kas jādara. Idejas tātad dara iespējamu, kā zinātņi, tā darbību un tātad arī ētisku darbību. Tiešām, tikumi jau nav nekas cits kā stabilas darbības un izturēšanās normas, tātad tiem ir zināma satversme, zināma it kā formula, — citiem vārdiem ir skaidrs, ka tos noteic kādas idejas. Tātad arī taisnības tikumu, kam jāvalda valstī un jābūt tās stipruma un stabilitātes noteicējam, vispilnīgākā veidā izteic kāda ideja, proti taisnības ideja, kas savukārt ir sakarā ar daudzām citām idejām. Lūk, šī

iemesla dēļ tad arī īstam valsts vīram būs jābūt labam dialektiķim, filozofam, — tam vajadzēs spēt skaidri saredzēt un saprast visu galveno tikumu idejas, t. i. to tīrākos un pilnīgākos veidus.

3. Ideju pārvaldītā pasaule

a) Valsts veidošanās un audzināšana

Nebrīnīsimies tāpēc, ja Platons savu centrālo darbu *Valsti* sāka ar mēģinājumu noskaidrot, kas īsti ir taisnība. Šai mēģinājumā tam vispirms nākas sadurties ar dažādām nepilnīgām taisnības izpratnēm, dažreiz pat ar pavisam brutālām, bet tomēr visai zīmīgām, jo tās dažādos formulējumos pastāv pat vēl līdz mūsu dienām. Tādu rupju naturālistisku taisnības izpratni dialoga gaitā izvirza sofists Trasimachs brīdī, kad Sokrats mēģina rādīt, ka taisnība prasa, lai nevienam nedarītu ļauna. Trasimachs tad to strupi pārtrauc ar jautājumu: „Saki man, Sokrat, vai tev ir aukle?“ „Ko tas nozīmē?“ vaicā Sokrats, „vai nebūtu labāk, ja tu atbildētu, nekā uzdotu šādus jautājumus?“ „Tas tādēļ, ka tava aukle neredz, ka tev netīrs deguns un nenoslauka tev to, jo tu jau viņai pat aitas no gana neatšķir. — „Kā tad tā?“ vaicā atkal Sokrats — „Jo tu domā, ka gani un lopkopji vēro aitu vai govju labumu un ka, barodami un kopdami tās, tie rūpējas par kaut ko citu, kā par savu kungu vai savu pašu labumu. Tāpat tu domā arī par valstu valdniekiem, kas patiesi valda, ka tie citādi noskaņoti pret pārvaldāmiem kā pret aitām un ka tie par citu ko prāto dienu un nakti, kā tikai par to, kādu labumu var iegūt. Tu vēl esi tik tālu no tā, lai saprastu, kas ir taisnais un taisnība un tāpat netaisnais un netaisnība, ka tu pat neaptver, ka taisnība un taisnais tiešām ir sveša labums, proti tas, kas nāk par labu stiprākam un valdītājam, bet tam, kam jāpaklausa un jākalpo, tas ir tikai zaudējums. Netaisnība turpretim valda pār tiešām vientiesīgiem taisniem, kuŗi tikdami pārvaldīti dara to, kas stiprā-

kam nāk par labu un kalpojot tam dara laimīgāku viņu, sevi nekādā ziņā. Bez tam tev, ai vientiesīgo Sokrat, ir jāgriež vērība uz to, ka taisnīgais visās lietās paliek pakal netaisnam . . . Lūkojies tād uz šo netaisno, ja tu gribi spriest, cik tas viņam personīgi ir izdevīgāki būt netaisnam nekā taisnam. To tu visvieglāk ieskatīsi, ja tu piegriezīsies tai vispilnīgākai netaisnībai, kas netaisnību darītājus dara par vislaimīgākiem, bet tos, kas pacieš šo netaisnību, par visnelaimīgākiem. Tā ir tirannija, kas nevis tikai pamazām piesavina svešu mantu, vienalga vai tā ir tempļu vai likumu aizsardzībā, vai tā ir privāts vai sabiedrisks īpašums, bet tūlīn, visu uz reizi. Kad kāds rīkojas netaisni atsevišķās šādās lietās un tiek pie tām noķerts, tad tas tiek sodīts un tam ir liels kauns, jo to nosauc par svētuma apgānītāju, vergu mednieku, sienu laužēju, laupītāju un zagli . . . Turpretim ja kāds atņēmis pilsoņiem mantu, arī viņus pašus kalpina, padarījis tos par vergiem, tad tas netiek vis saukts ar minētiem apkaunojošiem vārdiem, bet gan par izredzētu un laimīgu, un tā viņu sauc ne tikai paši šie pilsoņi vien, bet arī visi tie, kas dabū zināt par viņu visu aptvērēju netaisnību, jo tie, kas peļ netaisnību, peļ to nevis baidīdamies to darīt, bet baidīdamies to paciest.“

Skatī un ar lielu sparū izteicis šos nekautnīgos rupjā ielas cilvēka uzskatus, Trasimachs triumfa pilns ieņem atkal savu vietu. Viņš tomēr nav manījis, ka izdarījis mazu neuzmanību: viņš runādams uzsvēra, ka viņš runā par īstoto valdnieku. Tas dod Sokratam iespēju pārnest saciksti uz apvidu, kur viņš ir visstiprākais, — uz lietu būtību aplūkošanu. Soli pa solim ar veikliem triecieniem viņš spiež savu nikno pretinieku atkāpties, ar neatvairāmu metodisku virsū mākšanos spiež to stūrī un beidzot dod viņam tādu „knock out“, ka pretinieks saļimst un padočas. Tam jāatzīst, ka īstais valdnieks dzīvo tikai rūpēdamies par pārvaldāmo, ne par savu labumu. Būdamis īsts meistars, tas nekur

netieksies darīt kaut ko pāri pār mēru, tāpat kā īsts mūzikants netieksies uzvilkt savas liras stīgas vairāk kā citi, bet tikai līdz noteiktam mēram. Taisnīga ricība būs visur mēra pilna un radīs harmoniju. Tāpēc taisnīgā dvēselē, būdama saskanīga, jutīsies labāki un tāpēc arī dzīvos labāki un būs laimīgāka nekā netaisnā.

Tā Sokrats jau domā kļuvis laimīgi galā ar problēmu. Viņa jauneklīgie sarunas biedri domā tomēr citādi — tie grib viņam uzdot vēl daudz grūtākus uzdevumus. Mācīt, ka jābūt taisnam tāpēc, ka tas izdevīgāki, kā to dara tradicionālā audzināšana, nav grūti un nav arī nekāds nopelns, — bet lūk, lai viņš pierāda, ka jābūt taisnam arī tad, kad tas neizdevīgi, pat tad, kad taisnība netiek atzīta un rada vajāšanas, — lai viņš pierāda, ka pat tad taisnais laimīgāks par netaisno!

Sokrats atzīst, ka uzdevums grūts un ka tad iepriekš jānoskaidro taisnības būtība. To vieglāk izdarīt, ja problēmu aplūko it kā palielinātā veidā, un proti — valstī. Te taisnībai jābūt ierakstītai it kā lielākiem un vieglāki salasāmiem burtiem, — pēc tam tad varēs salasīt to ierakstītu arī sīkākā rakstā individuālā dvēselē. Bet vislabākā metode pētīt valsti ir aplūkot tās izcelšanos — te tad varēs pielikt tieši pirkstu taisnības rašanās momentam.

Cilvēku apvienošanos noteic atsevišķo individu nespēcība: kopā tie var drošāki un vieglāki dzīvot. Novērojams, ka darbi veicas labāk, ja tos sadala un rada atsevišķus amatus: vispirms vajadzīgs zemkopis, tad namdaris, drēbnieks, kurpnieks, kalējs u. t. t. Valsts kodolu varētu radīt šādu 4—5 savstarpēji nepieciešamu cilvēku apvienība. Tomēr viņu skaits, darbam specializējoties, neizbēgami pieaugs lielāks, kas tad prasīs atkal jaunas darbinieku kategorijas — tirgotājus, kuģiniekus, siktirgotājus, vienkārša darba strādniekus u. t. t. Tomēr neejot pāri zināmām robežām, paliekot pie elementāro vajadzību apmierināšanas, varēs izveidot

pirmo dabisko valsti, kur visi pilsoņi dzīvos gan ļoti vienkārši, bet reizē un taisni tāpēc būs kā taisnīgi, tā laimīgi. „Tie ražos labību, vīnu, darinās drēbes, cels mājas. Vasarā tie strādās puskaili un bez apaviem, bet ziemā būs pienācīgi apģērbti un apauti. Barībai tie taisīs miltus no miežiem un kviešiem un tad, vai nu vārīs putru vai ceps skaistu maizi un liks to uz tīriem salmiem vai lapām. Paši tie sēdīsies blakus uz miršu cisām un dziros kopā ar saviem bērniem, piedzēdami klāt vīnu un ar vaiņagotām galvām dziedās slavas dziesmas dieviem.“

Sokrata klausītājus šis idilles tēlojums tomēr pārāk nesajūsmina. Viņi grib dzīvot kultūras valstī, grib visas ērtības, grib greznību un visdažādāko baudu iespējas. Bet tam tad ir svarīgas sekas. Ja grib greznību, ja grib daudz dažādu lietu, kas nav nepieciešamas, tad pirmā primitīvā, bet vienīgā veselā valsts vairs nav iespējama, tad nesamērīgi jāpavairo iedzīvotāju skaits, jādod vieta daudziem liekēžiem, un līdz ar to valsts it kā neveselīgi uzpampst. Tomēr arī šinī valstī varēs saredzēt, kā tur rodas gan taisnība, gan netaisnība, un tāpēc var arī to aplūkot.

Galvenās sekas dabīgās, vienkāršās dzīves apstākļu pārkāpšanai un greznības ideālu pieņemšanai būs tās, ka valsts, no vienas puses, gan pati nevarēs iztikt ar savas zemes ražojumiem un tāpēc būs spiesta mēģināt citiem ko atņemt un, no otras puses, arī kaimiņi, redzēdami, ka tanī ir uzkrātas dažādas bagātības, iekāros tās. Tātad neizbēgami būs jākaņo, un galvenām valsts rūpēm jābūt, lai padarītu sevi iespējami stiprāku bruņotu konfliktu gadījumiem. Būs vajadzīgi karavīri — valsts sargi. Šī valsts sargu institūtu iespējami laba iekārtošana tad arī būs galvenā ass, ap kuŗu griezīsies Platona politiskā doma un kas izskaidros pat visas tās pārdrošības.

Tiešām, ja valstij jābūt militāri stiprai, tad tai nepietiek pilsoņu milicijas, bet jābūt īpašai šķirai, kuŗai kaŗošana ir galvenais dzi-

ves uzdevums un kuŗas locekļi tāpēc kā visi speciālisti būs nesalīdzināmi pārāki par nespeciālistiem. No otras puses tomēr šādas īpašas kuŗavīru šķiras pastāvēšana var radīt arī lielas briesmas valstij, jo, turēdama savās rokās visu valsts fizisko varu, tā var uzkundzēties pārējiem pilsoņiem un padarīt tos par saviem vergiem. Sarežģītais uzdevums tātad būtu, no vienas puses: noorganizēt spēcīgu profesionālu kuŗaspēku, no otras puses, panākt, lai tas būtu disciplinēts un paklausīgs augstākai valsts vadībai. Platons nebaidās no drastiskiem salīdzinājumiem, un tā viņš saka: labiem valsts sargiem jābūt kā suņiem: asu skatu, ātrām kājām, stipriem muskuļiem, sirdīgiem cīņā. Vai tie tad nebūs nikni? Nē: labs sardzes suns ir savā ziņā filozofs, viņš ir laipns pret tiem, kuŗus tas pazīst, jo pazīt nozīmē viņam mīlēt. Kā mēs veidosim viņu dvēseles, lai panāktu tanīs drošsirdības un laipnības apvienojumu? Ar grieķu tradicionālo audzināšanu: ar ģimnastiku un ar mūziku. Ģimnastika, īsti militārā vingrošana, mācīs tos panest dažādas grūtības un darīs tos stingrus un cietus nevien miesā, bet arī raksturā. Bet tā vien vēl būtu par maz, rakstura cietuma vien nepietiek, tiem jāuzņem dvēselēs arī maigums. Par to tad jārūpējas mūzikai.

Nemsim tikai vērā, ka mūzikas jēdziens grieķiem bija plašāks kā mums: tas bija viss, kas nāca no mūzām, tātad daiļliterātūra, daiļās mākslas, zinātnes. Nav dziļāku pārveidojumu kā tie, ko dvēselē rada šīs mūzikas lēnā un ilgā uzņemšana un nav arī spēcīgāku un bīstamāku. Tā sāk jau iedarboties visagrākā bērībā ar pasakām, — un grieķi tāpat kā citas tautas ilgi palika bērni. Tāpēc Herakleits un Ksenofons jau agrāk bija teikuši, ka Homērs un Hesiods ir veidojuši Grieķijas dvēseli, un bija atrāduši, ka tie to nav labi darījuši. Bet valsts vīriem tas nebūs vienalga. Platona valstī tiem vajadzēs, lai valsts sargi būtu izauguši veselīgā ietekmē un lai acīs un sirdīs tiem vienmer būtu dzīva skaistu darbu un skaistu domu at-

balsis un lai tanīs būtu jau spēcīgi izveidota tieksme labprātīgi klausīt prāta balsij. Vai lielo grieķu dzejnieku ietekme atbilst šīm prasībām? Vai tie drīzāk nav darījuši visu, kas viņu spēkos, lai izskaustu grieķu tautā visus tikumus un to avotus? Platons tā domā un, bagātīgi citēdams tekstus un analizēdams tos, mēģina to pierādīt. Visus tos tikumus, ko mēs gribam iepotēt mūsu sargiem, kā dievbijību, drošsirdību, mēra ieturēšanu, patiesīgumu, savaldību — visus tos dzejnieki tiecas iznīdēt ar to, ko viņi stāsta par dieviem un par varoņiem. Dievi viņiem saceļas pret savu tēvu un sakropļo to, tie ķīlidojas un kaujas savā starpā, tie ir netikli un laulības pārkāpēji, tie ir greizsirdīgi uz cilvēkiem un krāpj tos ar visādiem meliem un cita izskata pieņemšanu, kaut gan pat pasaka nedrīkstētu attēlot Dievu citādu, kā tas patiesībā ir, proti — labs, pat kad tas soda, nemainīgs, taisnīgs, patiesīgs. Un ko teikt par varoņiem, kas baidās nāves — īsti no dzīves pēc nāves, kas bez mēra gan raud, gan smejas, kas melo, apreibinājas ar visādām baudām, atdodas trakošanai un visām iespējamām mežonībām. Vainagu visam vēl uzliek, ka pastāvīgi tiek atkārtots, ka būt taisnam nozīmē darboties otra labā un savai nelaimei. Platona sašutums tāpēc liels, un viņa spriedums bargs.

Lai to pilnīgi saprastu, jāņem vērā, kā aizrāda Platona pētnieks Diēss, ka Platona laikmetā attiecība pret dzeju bija gluži citāda kā mūru diletantiskā (= izpriecu) laikmetā, kas ir kultivējies „mākslu mākslas pēc“ un kas no tās nav prasījis neko citu kā izdomas pasaules burvību. Grieķi prasīja un arī saņēma no dzejas gluži ko citu: proti to pašu, ko ticīgais prasa no savām svētām grāmatām, to ko jaunas tautas, veiklu komentātoru pamudinātas, prasa no savām chronikām: pamācības tikumu jautājumos un dzīves gudrībā, politikā, reliģijā, pat stratēģijā un militārā un civilā teknikā. Homēram bija savi priesteri un tulkotāji, un tie viņā kā enciklopēdijā meklēja un atrada

atbildes pilnīgi uz visiem jautājumiem. Tāpēc nebrīnīsimies, ja Platons dzejniekiem tik asi uzdod kompetences jautājumu un pārmet tiem, ka tie runā par lietām bez pilnīgas viņu pārzināšanas, nebūdami speciālisti attiecīgos jautājumos. No šā viedokļa zināma veida dzeja viņam nav nekas cits kā mazvērtīgs atdarinājums. Lai izteiktu patiesību par kādu lietu, ir jāspēj skatīt tās ideja, ko var tikai tas, kas metodiski gājis cauri attiecīgām mācības pakāpēm. Tā, piem., ir tikai viena gultas ideja resp. gultas uzbūves shēma vai likumība, — un šī gultas ideja ir, tā sakot, vienīgā īstā gulta. Galdnieks, ņemot šo gultas būtību kā likumu savai fabrikācijai, darina daudzās konkrētās, materiālās gultas. Tas pats nerada gultu, tas īsti tikai atdarina gultas ideju. Bet tad tālāk vēl viens amatnieks — gleznotājs — atdarina atkal galdnieka atdarinājumu, tā dodams, līdzīgi kā to dara spogulis, tikai tīru šķitumu, un tas no patiesīguma viedokļa ir kaut kas pavisam mazvērtīgs. Tāpēc tad Platons it sevišķi noliegs drāmatiskās mākslas, kas visas it kā dibinās atdarināšanā.

Noliegdams mākslu un dzeju kā illuzionismu, tas noliedz to tālāk arī kā impresionismu, t. i. kā jūtu ietekmētāju. Kamēr prāts pēc būtības ir rāms un negrozīgs, tikmēr instinktu un dziņu dzīve vienmēr ir

kustībā un raustīta uz visām pusēm, un tāpēc tad arī dod iemīļotāko vielu dzejai, lai imitētu. Ar to tad dzeja spēcina šo zemāko instinktu un dziņu dzīvi un uzmodina to uz dumpi, apspiež prātu, līdzīgi kā kad valstī nodotu varu ļaunajiem, bet krietnos vestu postā. Visļaunākais šinī impresionismā ir simpatija, ko tas modina uz ļaunām jūtām un darbiem, iemidzinot tā mūsu modrību par zemāko dvēseles daļu. Tā dzeja mūsos modina visas kaislības un veicina jūtu dezorganizāciju, dodot tām spēkus un darot tās par valdniecēm.

Tāpēc tad Platons prasīs, lai vērš uzmanību nevien uz dzejas vielu, bet arī uz formu. Melodijas nedrīkst būt raudulīgas vai arī tādas, kas modina kaislības vai kas vispār ar savu pārmērīgo reibumu mulsina dvēseli un traucē tās iekšējo vienību un vīrišķību, — un tas pats jāprasa no ritmiem. Līdzīgiem likumiem būs jāvalda arī glezniecībā, arhitektūrā un visās citās mākslās. Kad rakstniecības un mākslu ietekme būs šādā veidā rēgulēta, tad, tā saka Platons, visā dzīvē valdīs samērīga daiļuma un veselīga skaistuma gars, un, ietekmēdams jau no pašām bērnu dienām jaunatnes dvēseli, tas liks tai instinktīvi noraidīt visu pārmērīgo, neglīto un zemó un darīs to atvērtu visam skaistam un cēlam.

(Turpmāk beigas)

C H R O N I K A

18. NOVEMBRIS

Kuŗa īsta latvieŗa sirdī 18. novembris nav ierakstīts ugunīgiem burtiem; kuŗa īsta latvieŗa sirds neizjūt sāpīgu smagumu tāpēc, ka tas jāsvētī svešumā?

Vai šodien mums nenāk atmiņā, kā ņo dienu svētījām Latvijā; kā tur turējām svinīguŗ dievkalpojumuŗ; kā tur ar karogiem puŗkojām savuŗ namuŗ, kā tur mīlestības un pateicības zieduŗ nolikām uz Brāļu kapiem un pie Brīvības pieminekļa?

Bet kāpēc mums īi diena ir tik dārga un neaizmirstama? Kāpēc arī sveŗumā to nevaram aizmirst, to vēlamies svinīgi nosvētīt? Tāpēc, ka tā ir diena, kuŗā dzima mūsu brīvā, patstāvīgā Latvija, tāpēc, ka gadiem ilgi lolotās tautieŗu cerības bija kļuvuŗas par īstenību.

Aizgājuŗi bija tie laiki, kad zināŗanas un izglītība bija jāpiesavinās sveŗas valodās, aizgājuŗi tie laiki, kad vidusskolās bija slepus jānodarbojās ar latvieŗu valodu un literāturu. — Pienācis bija laiks, kad no zemākās skolas līdz augstskolai mācīja mātes valodā. Tautas un valsts dzīve plauka un spēji attīstījās, izglītība un turība vairojās. Īsi sakot, latvieŗu tauta un valsts cienīgi ierindojās citu tautu vidū, un latvieŗi pierādīja, ka viņi ir spējīgi vadīt pasi savu brīvo un patstāvīgo valsti.

Un Latvijā arī visas citas tautas baudīja visas cilvēcīgās tiesības līdz ar latvieŗiem. Arī mazākuma tautas varēja mātes valodā izkopt savu kultūras dzīvi. Arī ar savu tirdzniecību viņa kļuva pazīstama citām tautām.

Un latvieŗu tauta gribēja mierīgi strādāt un pieticīgi baudīt savu dienīŗku maizīti, gribēja draudzīgi dzīvot ar saviem lieliem un maziem kaimiņiem. Šādas tamlīdzīgas domas mūs nodarbina, kad pieminam 18. novembri.

Bet īi diena mums atgādina ne tikvien mūsu tautas dzīves gaiŗās dienas, bet arī dažas ēnas. Un minu te tikai daŗu ko. Vienotas tautas uguns kļuva vēsāka un vēsāka. Pirms 18. novembŗa tautu vienoja viena vienīga ideja, proti, brīva, patstāvīga Latvija; ikviens tautas loceklis vispīrms bija latvietis un tad tikai kaut kas cits. Un īi ideja radīja sirdīs mīlestību uz paŗa tautu, radīja tautas atmodas laika lielo darbiniekuŗ, lika krāt tās bagātības, kas slēpjas mūsu gara mantās, deva spēju tautas dēliem, kas varēja apmeklēt augstākas skolas, sacen-

sties ar cittautieŗiem, lika tautas dēliem lieliem būt savās domās, jūtās un gribā, lika tiem censties domāt, kas paties, just, kas skaists un gribēt, kas labs.

Un viss tas dabūja savu piepildījumu pēc 18. novembŗa notikuma.

Bet kā jau sacīju, uguns, ko tautas atmoda sirdīs iededzināja, kļuva īt kā vēsāka. Tauta saŗķelās partijās, katra partija gribēja Latviju izveidot pēc sava prāta. Izlikās, ka vajag būt papriekŗ partijas cilvēkam un tikai tad latvietim. Mēs dziedājām tāpat: Tev mūŗam dzīvot, Latvija, mēs izlūdzāmieŗ tāpat Dieva svētību Latvijai, bet viss tas bija daŗbrīd no sirds pārgājis tikai uz lūpām. Un kad nu sveŗas varas nāca, tad tauta saskaldījās tā, ka pat tautas brālis tautas brāli apsūdzēja un pat nodeva nāvē, ka pat latvietis uzskatīja par noziegumu to, ka kāds tautietis nolika zieduŗ uz Brāļu kapiem. Tās un tamlīdzīgas ir ēnas, kas nāk mums prātā, svētot valsts dibināŗanas svētkuŗ.

Šogad vēl mums 18. novembris ir jāsvētī sveŗumā. Ak, kaut mēs visi justos vārda pilnā ziņā kā latvieŗi, kaut visi varētu vienoties ap Latvijas brīvības ideju, kaut zustu mūsu vidū visa ņķelŗanās, kaut sniegtu viens otram palīdzētāju roku, cik vien varam. Vai mums nebūtu jāaizmirst viss naids un skaudība un tas viss jāupurē uz Latvijas brīvības altāŗa? Lai 18. novembŗa piemiņa mūs vieno mīlestībā vienu ar otru, mīlestībā uz tautu un dzimteni, lai būtu visi kā viena sirds un dvēsele.

Lūgŗim Dievu, lai viņŗ svētī Latviju un latvieŗu tautu, bet lūgŗim tā ne tikvien ar savām lūpām, bet ar sirdi, kuŗā nav naida un skaudības, ar sirdi, kas deg mīlestībā uz Dievu, tautu, saviem tautieŗiem. Lūgŗim ticīgi un īsirnīgi — Dievs, svētī Latviju!

Archibīskaps T. Grīnbergs

PRETSTATI

Nav nevienas vienīgas paaudzes, kas savā īpaŗā veidā nebūtu minējusī dzīves lielo miklu, mūŗam nebeidzamo un galīgi nekad neatminamo miklu par dzīves dziļāko jēgu. Visu laiku domātājuŗ un dzejniekuŗ ir tirdījis ņis neklusināmais jautājums.

Bet atbilde katram laikmetam, katram rakstnie-

kam un domātājam sava. Niedras Zemnieka dēls, šis pašas miklas neatlaidīgs minētājs, vežas dzīves noslēpumainībā pa vienu lodziņu, un viņam atsmaida pretim klusa dzimtas idille ar pūliņu raženu algu, vežas pa otru — bet tur darba algai izmisīga cīņa par kailo eksistenci, ģimenes sairums, posts un padibenes. — Vai tas maz var būt, ka vienām un tām pašām pūlēm tik pretstatīgi dažādas algas? Vai tik nežēlīgi netaisna var būt dzīve? — Jautā Zemnieka dēls. Bet atbildes vietā sausi klaudz sirmās māmuļas tūkstošgadīgās paminas: „Var, var, var.“

Un jo tālāk Zemnieka dēls savos meklējumos dodas, jo noteiktāk viņam jāpārlicinās, ka katrai lietai ir arī sava otra puse, katrai laimei iet līdzī sava nelaime. Tikai naīvais visām lietām redz vienu pusi vien. Kas nokāpis reiz līdz dzīves būtiskajiem saturiem, tā skatam neizbēgami atklājas visgrandiozāko pretstatu cīņa.

Jau visa mūsu domāšana tā organizēta, ka tās iekšējo dinamiku vispirmā kārtā rada pretstati, vienalga, vai paši to apzināties, vai ne. Pat visparastākajā ikdienas valodā pretstatu pāri it kā paši no sevis virkņējas raibās jo raibās rindās: jauns un vecs, augsts un zems, bagāts un nabags, agri un vēlu, rītā un vakarā, priekos un bēdās, laimē un nelaimē, baltās un nebaltās dienās, saulē un lietū, zienu un vasaru, Dievs un velns, šūpulis un kaps u. t. t., u. t. t. bez gala un beigām.

Bet tas arī rāda, cik nesaraujami ciešs mūsu domāšanā ir šādu pretstatu iekšējais psihiskais sakars: tie viens no otra nemaz nav šķījami. Pretstati viens otru īstenībā nemaz neizslēdz, drīzāk sevi ieslēdz un papildina.

Ikviena parādība, kurā nesaskatām gluži nekādu pretstatu polu, mums liekas bezjēdzīgi izplūdusi, chaotiska. Ja ne citādi, tad vismaz sākumam un beigām ir jābūt, vienīgi abstrakto jēdzienu statistiski izolētās shēmas iespējamās mūsu apziņā arī bez kādiem pretstatiem, bet tai pašā laikā tad arī bez tās iekšējās dinamikas, kas tik būtiski un tieši raksturo ikvienu dzīvās pasaules organisku veidojumu. Tāds jēdziens tad nav nekas vairāk kā tikai abstrakta nedzīva zināšana — „akmeni cirsts tēls, kas izdvašo miroņu smaku“, kā teicis Poruks savā simboliskajā tēlojumā Maldu pils. Ko nozīmē, piemēram, taisnība, tiklība, gods savā sastingušajā abstrakti jēdzieniskajā saturā, ja tos salīdzinām ar to neaptverami bagāto dzīves pilnskaņu, kas atklājas katram, kas ar šiem saturiem personīgi tiekas pašā dzīvajā dzīvē? — Tukšā skaņai!

Tāpēc arī mākslai ar to nepietiek. Jēdzienu vietā tai vajadzīgi tēli un vārdu vietā — pati dzīve. Bet tēlā, gluži tāpat kā atsevišķā cilvēkā, mēdz atvīzēt tikai viens vien staru kūlis, tikai

dažas pamatkrāsas, ne visa varenā dzīves varavīksne uz reizi. Tā pati no sevis atklājas pretstatu jēga ir pašā reālajā dzīvē, ir mākslā: jo dziļākus un būtiskākus dzīves saturus izdodas kādam autoram ietvert savā darbā, jo skaidrāk tur arī izceļas tie mūžīgie pretstati, kas ikvienā nemirstīgā mākslas darbā tāpat kā īsti pilnskanīgā dzīvē gūst savu dziļāko jēgu un izlīdzinājumu.

Jau visu tautu tradīcijās līdzās Dievam darbojas velns. Un cik dažādi ir dažādo tautu dievi, tikpat atšķirīgi ir arī viņu mūžīgie pretstati — velni. Tik lēnīgi balta druvu Dieva, kāds ir latviešu tautai, mēs velti meklētu jebkurā citā pasaules malā, un gluži tāpat nebūtu viegli vēl kur citur atrast tik vientiesīgi muļķa velna kā mūsējo. Abi šie pretstati ir tikpat vienreizīgi un neatkārtojami, cik vienreizīga un neatkārtojama ir visa mūsu tautas senā kultūra. Atņemiet savā iztēlē, ja varat, vienu no tiem un tūlīt redzēsiet, cik vārgulīgi kroplu būsiet pārvērtuši visu savu garīgo pagātnei.

Tas pats sakāms par bārenīti un mātes meitu, par pamāti un īsto māti, par vientiesīti jaunāko dēlu un viņa ļaunajiem brāļiem u. t. j. pr. Bez pretstatu polaritātes nebūtu domājama ne apdziedāšanās senajos gados un talkās, ne jautru, ne skumju dziesmu, ja pat ne šāda, ne tāda attieksmju notēlojuma abu pretējo dzimumu starpā.

Mākslas rakstniecības plašākajos darbos līdzās vienam pretstatu pārim turklāt vēl bieži vien izvīzās arī vairāki citi. Tā Mērnieku laikos līdzās Kaspara Gaitiņa aktīvākajam pretstatam Prātniekam tikpat labi varam vēl citādā nozīmē minēt arī Švauksu un Pietuka Krustiņu, tāpat arī vienu otru vecās pasaules pārstāvi. Īstenībā nevaram pat nosaukt neviena autora, kuŗa darbos nebūtu nekādu pretstatu. Starpība vienīgi tā, ka daži rakstnieki šos pretstatus pašus par sevi spilgtāk izceļ (Veidenbaums, Aspazija, Poruks, Plūdonis, arī Ers agrāko gadu darbos), citiem turpretī svarīgāks par pašiem pretstatiem ir to sintezes pārdzīvojums (Rainim, Fr. Bārdam, A. Brigaderei, M. Zīvertam, Fr. Dziesmam, Zinaīdai Lazdai, P. Ērmanim).

Ja nu pretstatu polaritātei tik svarīga nozīme visā mūsu domāšanā, tad arī jāzina, ka ikvienas būtiski nozīmīgas domas pirmā iezīme ir droša un noteikta to pretstatu polu atrašana, kas vispilnīgāk atklāj aplūkojamās parādības jēgu. Tā, piemēram, šīs pasaules godība un ticīga cilvēka dvēseles svētlaime ir viduslaiku kristiānisma visbūtiskākie pretstati, un dzīves jēgas problēma ārpus šī pretstatu pāra nemaz nav meklējama. Ko palīdz cilvēkam iemantot visu pasauli, ja viņa dvēsele tam iet bojā! dziļā pārlicībā izsaucas viduslaiku cilvēks. Bet mūsu tautas atmodas laikmeta dedzīgais cīnītājs Atis Kronvalds, kuŗa dzīves jēga jau bija citādi

centrēta, savas pārlicības pamatos gulda arī pa-
visam citādus pretstatu polus: „Mans augstākais
prieks, manas lielākās bēdas ir latviešu tauta laimē
un nelaimē“. Un atkal jāsaka: šī vīra vērtību skāla
pilnīgi un bez atlikuma ietverta viņa izraudzītajā
pretstatu pāri, un nav ne vismazāko iespēju Kron-
valdam tuvoties un viņu saprast arī ārpus tā.

Bet šeit nav runa tikai par viena vai otra autora
vērtību skālu vien; saturu polaritāte tikpat labi
raksturo arī ikviena autora garīgo apvārsni vispā-
rīgi. 19. gadsimtenis mūsu rakstniecībā ir īsta gar-
rīgo apvārsņu iekarošanas vēsture. — Lai salidzi-
nām tikai Neredzīgo Indriķi ar mūsu pirmajiem
klasikiem, piemēram, Raini! Indriķa gara dzīves
centieni vēl pilnīgi viņa pamācītāju tiešā atkarībā,
un visu viņa personīgo pašierosmi pilnā mērā rak-
sturo līdz galējības pēdējai maiņai sašaurināta
siksīciņa pieticība: Bet manas rupjas cisiņas
Mīksts ir iekš gultiņas.

Raiņa garīgo apvārsņu skaidrošanā nekas vairs
nav iesākams ar „cisiņām“; te kultūras dzīves
problēmas izvirzītas līdz otrai galējībai, kur atse-
višķais cilvēks garīgi pārkāpis savas zemes un tau-
tas robežas, jau nostājies vaigu vaigā pret visuma
bezgalību: Laukā briti vēji šaudās... Debess,
pēkšņi atvērdamās, Paceļas līdz bezgalībai...

Ipatnis un tauta, ipatnis un visums — tie Raiņa
pretstatu poli. Pirmajiem mūsu rakstniekiem tādu
dimensiju vēl nav, nav tāpēc arī vēl tās iekšējās
dinamikas, tā spraiguma, kas iespējams vienīgi
visas kultūras dzīves spēcīgā polārā uztverē.

Tiktālu par literāro tēlu pretstatiem.

Bet ir vēl kas primārāks par visiem šiem literā-
rajiem tēliem — paša rakstnieka gara dzīve, tā
psichiskā augsne, kurā ikviens šāds tēls savā laikā
ir veidojies un tapis, pirms rakstnieks uz sava
manuskripta lapām to izcēlis dienas gaismā. Visi
pretstatu pretstati vispirmā kārtā, lūk, sakņojas
jau pašā radītājā, un tad nu vairs nav vietas runāt
tikai par literāro tēlu pretstatiem vien, bet jau
pašu psihisko polaritāti kā vienu no būtiskajām
dvēseles dzīves parādībām vispārīgi.

Dievs un velns — mēs sakām un domājam pie-
minējuši kādas pretstatīgas mītoloģiskas eksisten-
ces. Bet kas gan čīs šīs pašas teiksmainās būtes
psicholoģiski ģenētiskā skatījumā, ja ne mūsu pašu
pirmatnīgās psiķes tiešs izpaudums? Visu pamatu
pamatos tā tad īpaša psihiska polaritāte, kas arī
visus iespējamus literāro tēlu pretstatus veido pēc
savas sejas un līdzības.

No šejienes kļūst saprotama visu pretstatīgo
virzienu nemītīgā maiņa rakstniecības attīstības
vēsturē. Subjektīvās un objektīvās dzejas laikmeti
seko viens otram kā rēgulāri plūdi un atplūdi, un
veltīgas būtu pūles uz mūžam mūžīgiem laikiem

nostiprināt kādas tautas rakstniecībā tikai vienu
no šīm tendencēm, Ne romantismam, ne realismam
neviens nekad punkta nepieliks. Mūžam atkal un
atkal no jauna tie pārmijus valdzinās sirdis un
prātus, kad viens no tiem uz laiku būs paguvis
sevi izteikt. Tā konservatīvisms nepielūdzami stā-
jas moderno tendenču vietā, kad šai maiņai pienā-
cis laiks, un vientulīgas pārdomas apņem cilvēku
prātus, kad pietiekami ilgi tie jau pūlējušies ārējās
dzīves aktīvajos veikumos.

Tāds ir psihiskās polaritātes likums, un, pade-
vīgu prātu to vērojot, mums atliek tikai atzīt, ka
dzīves jēgas pēdējo noslēpumu vienā pašā mirklī
netversim nekad. Caur pretstatu pretstatiem ie-
dami, tikai pamazām sākam to apjaust. Un te arī
pašu pretstatu jēga. Mēs nespraužam vairs mie-
tiņus maurā kā bērni un netiepijamies: taisni šeit,
lūk, zemei ir vidus un citur nekur. Ir tiesa, mums
tiešām miļa mūsu dzimtenes dzeja. Bet vai tadēļ
Anšlavs Eglītis un citi ar saviem individuālās dzī-
ves pilsētniekiem mums nenozīmē vairs nekā?

Neizteikti šie dažādie pretstati nepaliks tā kā tā.
Ja ne tagad, nāks tiem katram sava reize vēlāk.
Tikai tad, kā jau aizturēti spēki, tie nāktu ar gluži
citādu sparū. Ir taču jau pietiekami labi mums
zināmi tādas vienpusīgas noskaņas laikmeti. Bet
tad, savai izskaņai tuvojoties, tie pēkšņi pieredzē-
juši tik radikālus pagriezienus, ka pašiem atlicis
tikai sabrukt pelnos un putekļos. Mūsu rakstniecī-
bā tādu kūlenošānu pieredzējam jau deviņdesmit-
tajos gados: no vienas kailas galējības otrā.

Bet vai tad nav tikamāk ļauties stabilākai at-
tīstības gaitai un vērot, ka mūsu tautas gara rosmēs
līdzās spēcīgākajām laikmeta noskaņām bagātāki
margo arī vēl dažādi citi pretstatu toņi, kas lat-
viskās dzīves varavīksnē krāsu košumam neļauj
bālēt nekad?

Mūsu neatkarības gados tā tas jau arī bija. Mū-
su mākslas dzīve gadu pēc gada sāka šalkt arvien
varenāk, un, ieklausoties vēriņāk, tur dzirdējam
vienotram līdzās pat vistālāko pretstatu pārus. Tie
nenomāca viens otru, drīzāk papildināja un ap-
vienoja visas mūsu strāvas un strāvojumus vienā
pašā spēcīgā tautas gara dzīves sabalsojumā.

Tagad, turpretī, kad mūsu izmocītās tautas
gara spēks tumši murd vairs tikai pazemē, kad
atklātā dienas gaismā drīkst vizmot vairs tikai da-
žas nedaudzas tērces un tērcītes, tālu izšķāktas no
saviem krastiem, arī mūsu māksla nespēj būt vairs
tik pretstatīgi daudzkrāsaina kā toreiz.

Kad spēku ir maz, tad nav gudri atļaut tiem
šķiesties uz visām pusēm. Tad vācam pa laikam
tos vienuviet kopā un dodam tiem visiem vienu
ceļu. Bet ne gluži tā mākslā. Pretstatu vairīties
mums nevajag arī tagad, ja vien tie dziļi un bū-

tiski sakņojas mūsu pašu kultūras augsnē. Un sevišķi vērīgā, kas šobrīd mēs šeit esam tikpat kā vienīgā mūsu tautas kopa, kas vēl brīvi savu māksli var celt dienas gaismā un kopt.

E. Aistars

UZ VAIROGA

Andreja Eglīša dzejoļi. Ziemciešu dziesmas tēvijas likteņgriežos — naktī un sātana smieklos. Grāmatu apgads Draugs, Stokholmā, 1946.

Ši Zviedrijā iznākušā dzejoļu grāmata Andrejam Eglītīm ceturtā (ja neskaita vispirmo, kas gluži negatava un ko autors neatzīst). Ar pārdzīvotuma dziļumu un, var teikt, asiņaino grūtumu, ar profetisko spēku tā atšķiras no iepriekšējām Eglīša grāmatām, arī no Nicības. Un tāls, šķiet, dzejniekam tagad tas vieglais melodiskais maigums, kas bija Zeita vālodzē un Varavīksnā. Uz cietās formas stingrību norāda diezgan ievērojamais sonetu vairums. Ir arī Raiņa ievestais un iemilētais saīsinātais sonets (28., 102. lpp.). Arī izteiksmē šur tur ieskanas kaut kas rainisks, kas gan izkūst eglītiskajā. Dzejnieka iemilētajam Rainim raksturīgi vienā skaņā noskaņoti dzejoļu krājumi, dzejolis saistās pie dzejoļa kā atsevišķa strofa lielam dziedājumam, visa grāmata ir kā viena dziesma. Dažu dzejoļu grāmatu Rainis arī tā apzīmējis, piem., Tie, kas neaizmirst ir „rudens dziesma“, Gals un sākums „viena rituma ziemas dziesma“ u. t. t. Arī Andreja Eglīša grāmata Varavīksna bija kā vienīga varavīksnas dziesma, kuŗas septiņas nodaļas bija kā septiņas varavīksnas krāsām atbilstošas strofās šai dziesmā.

Jauno grāmatu, jaunās „ziemciešu dziesmas“, apvieno drausmīga skaņa — mūsu tautas nīdēju, apspiedēju un mocītāju ļaunie sātaniskie smieklī: „Ha! ha! ha!“ Tie skan aiz visām dzejnieka sāpēm, gan personīgajām, gan sāpēm par tautu, tie neaprimst, tie jauca dzēnieka pravietiskajos saucienos, mierinājumos, milas mirkļos, dzejnieka svētākajās lūgšanās. Grāmata sākas ar šiem smieklīem: „No laikiem mūžīgiem aiz tautas muguras nīrdz ļauni smieklī: Ha! ha! ha!“ — Pēc apokaliptiskās ievada vīzijas (5.—6. lpp.) grāmata dalās kā 18 nelielos likteņgriežu posmos. Vispirms tie tēvijas briesmu nojauta, kas izpaužas pazīstamajā kvēlajā lūgšanā Dievs, Tava zeme deg. Otrajā nodaļā baismīgo nojautu piepildījums, ciņu rudens skaņas, ko ievada vārsmā „Latvijas kalni jau liesmās“. — Tālāk izpaužas gurdēnu un, var teikt, nāves saldums. — Šī nāves izjūta pāriet sērās par aizgājušu tuvu cilvēku. („Ar tevi aiziešana mani sien.“) — Nākošā posmā sēras par tuvo cilvēku pārveidojas sāpēs par tautu, kas nu kā piesmieta un nonāvēta jaunava.

Samīta ir „miļās Māras sagša“. — Seko skaudras sāpes par kritušiem, un dzejnieks ir „kauto viru dusmu vējš“. — Nākošā posmā jau svešniecības ieskaņas. Astotajā posmā dzejnieks izjūt kara vispārīgās šausmas, kad „vairs prāti neaptver — vai zvērs vai cilvēks kauc“, un jādūdas: „Kungs, valdi cilvēku, sien savu piēsīgāko zvēru“. — Seko dzejoļi, kur dzejnieks atkal atgriežas pie kritušiem, un ietricās it kā jaunu ciņu nojausmas: „Vēl es ceļšos!“ un: „Nevar būt mūžīgs, nevar Varoņa miegs“. Desmitais posms pilnām pauzē tautas bēgļu gaitu postu. Bet te arī pazīstamie, tik dzīvu atbalsi atradušie mierinājumi un drošinājumi: „Tik ticību, ticību nepamet“, „Tik cerību, cerību nenokaļ Un sapnī uz dzimteni kājas auļ!“ un: „No ziemas uz vasaru, No ledus uz sauli, Latvija! Ziemciešu tauta, Pacieti!“ — Vienpadsmitajā posmā dzejnieks sevišķi spēcīgos un skarbos vārdos runā par „nedzimušo mieru“, savēlk it kā pārleistā kara bilanci (83. lpp.), runā par Eiropas šodienu, „kur vairāk gūstā redz, kā gadusimtos brīvo“. Brūņnieks satriekts, nu dzirdami vairs tikai vienī smieklī. — Tālāk lasāmi gaišāki dzejoļi par Latviju, bet zināmie smieklī arī te nav apklusuši. — 90.—96. lpp. dzejnieks dzied pats par savu svešniecību, kur „spožāk par svečuma sauli tēvzemes ēna spīd“. — Abos nākamos posmos skan kā intīmas mīlas un kaisles intermeccu, kur īstas aizmiršanās un svētlaimes tomēr nav. Jaut, traucē domas par tautu un smējēja ļaunie smieklī. — Seko pāris dzejoļos cildenas atziņas par jaunu mieru, par aizmirsto vārdu „Piedot!“ — Priekšpēdējā posmā dzejnieks izteic sašutumu par šķelšanos un nesaskaņu trimdas ļaudīs pašos. — Bet beidzamā nodaļā dzejnieku pilnīgi apstarojusi jaunās palāvības saule. Zināmie „ha, ha, ha“ smieklī dzejnieku vajā visur un vienmēr, gan kā ņirgas, gan kā derdzīgi draudi. (Varu saprast arī tādu lasītāju, kas šo „ha, ha, ha“ atkārtošanos negribēs atzīt par dzejiski nepieciešamu). Bet beidzamais dzejolis vairs neizskan šais smieklis. Beidzamās vārsmas zilē: „Aizies vēl vasaras, aiznesīs snieģus. Ceturtā ceļšos ar vaigu pret Dievu — Tēvzemes varvīkšņu vainagu galvā“.

Tāds nu būtu šis ļoti pievilcīgās, varētu sacīt, simfoniskās grāmatas satura skicējums. Andrejs Eglītis izaudzis par īstu dedzīgi stipru lielā, drūmā laikmeta un sāpju ceļu gājējas tautas bēdu un nojautu dziesminieku, kuŗa vārds tagad mināms līdz ar vislabākajiem mūsu dzejā. Tautas ciešanām šai grāmatā ir kā reliģisks starojums. Šinī ziņā Andrejs Eglītis atkal pievienojas slavenu garu pulkam. Nāk atmiņā poļu diždzejnieki un trimdinieki Mickjevičs un Slovackis, kuŗu sāpes par tautu izpaužas liturģiskos dziedājumos un pravietiskās lūg-

šanās. Jādomā par mūsu Ausekli, par jau minēto Raiņi. Var vilkt zināmas paralēles starp Raiņa „sērēdņu dziesmu“ Daugava un Andr. Egliša lūgšanu Dievs, tava zeme deg — darbu, ko autors risina un veido tālāk; abiem minētiem dzejas darbiem kopīgs arī tas, ka abi tie, tā sakot, ārpus literārām kategorijām, piem., Raiņa Daugava nav ne īsta poēma, ne drāma, bet kaut kas, kas vieno šos veidus.

Andreja Egliša grāmatai viscaur raksturīga reliģiska pacilātība. Dzejnieks zvērējis mātes acīm — „un bija tik saldi“; viņš zvērējis mīlās elpai, — „bija vēl saldāk“; viņš zvērējis tautas karogam — „un bija kā mātei un mīlai zvērētu“; vajāts viņš zvērējis debesīm — „un bija kā mātei, mīlai un karogam zvērētu“ (45. lpp.). Tas dzejnieka „zvērēstu zvērēsts“. Tātad — augstākais solījums ir „debesīm“, t. i. Dievam dotais. Un par savu un tautas jauno ceļšanos (grāmatas beidzamā lappusē) dzejnieks pareģo, ka tā būs ceļšanās „ar vaigu pret Dievu“. Savu reliģisko izjūtu izpaušmei dzejnieks lieto kristietības apzīmējumus. Lūgšanā Dievs, tava zeme deg ievīti tēvreizes teicieni (12.—13. lpp.). Melnākajās laikmeta šausmās tomēr „tik vien vairs palicis kā Dieva mātes smaidis“ (81. lpp.). Ar bērnu sarunādāmās, jūra „staros dusēdama“ saka: āmen, āmen (94. lpp.).

Andreja Egliša vārsmas kļūs mūsu trimdas tautas un vispār latviešu gara dzīves neatņemama daļa. Grāmata Uz vairoga īpatnējākā, spēcīgākā no beidzamās 3—4. gados iznākušajām dzejoļu grāmatām — varbūt arī literāri vērtīgākā.

P. Ermanis

DAŽAS PIEZĪMES

A. Dravnieks, Latviešu literātūras vēsture. Ap-gāds Grāmata Draugs (H. Rudzītis).

Kādas grūtības, trimdas apstākļos šo darbu sa-rakstot, autoram bijušas jāpārvar, lasām grāmatas pēcvārdos. Tās pilnīgi apzinoties, saņemam rokās 224 lpp. biezo uz laba papīra rūpīgi iespiesto grā-matu ar divkāršu prieku. A. Dravnieka tiešais no-lūks bijis „iespēju robežās palīdzēt latviešu skolām un skolotājiem“. Grāmatas saturs aptver tautas tradīcijas (tautas dziesmas, tautas pasakas un teikas, miklas, sakāmvārdus un parunas), garīgo, pastorālo un nacionālo rakstniecību. Autors centies ievērot nevien literātūrvēsturisko principu, bet arī mūsu reālo un humānāro ģimnaziju programmās paredzētās prasības latviešu literātūras vēsturē, gan at-stājot ārpus sava apceres loka programmas beigās minēto Pārskatu par jaunāko un visjaunāko lat-viešu literātūru, lai grāmatas apmērus nevajadzētu daudz paplašināt. Trūcīgajos trimdas apstākļos

veikts krietns darbs, kas labi noderēs nevien skolām un skolotājiem, bet arī daudz plašākām aprindām.

Cerot, ka šī grāmata drīz piedzīvos otru iespie-dumu, atzīmēsim dažus sīkumus, pārdomu dzirkstis un ierosinājumus, kas radušies, to lasot, un kas, varbūt, nav gluži lieki.

Tautas dziesmu krāšanu un kārtošānu apcerot, liekas, derētu minēt arī Rūlienas mācītāja Gustava Bergmaņa 2 krājumus ar 490 dziesmām (1807.—1808. g.), Palsmanes mācītāja Vāra krājumu ar 411 dziesmām (1807. g.), A. Bilenšteina vākumu (ap 10.000), no kura 2 burtnīcas ar 4793 dziesmām iznāca 1874.—1875. g. un Aronu Matīsa krājumu, kas iznāca 1888. g., uz III dziesmu svētkiem.

Kas no Folkloras krātuves materiāliem kara laikā saglabājušies (11. lpp.), kaut cik varam spriest pēc Padomju Latvijas Skolas 1945. gada 10. burtnīcas 30. lpp. atzīmētiem datiem: „Mūsu Folkloras in-stitūtā uz 1945. g. 1. jūliju bija 775.257 tauras dziesmas, 300.905 pasakas, 47.865 teikas, 450.313 mīklas, 244.432 sakāmvārdi un parunas, 334.196 ticējumi, 48.442 burāmie vārdi, 65.478 tautas ārst-niecība u. t. t. Pavisam kopā Folkloras institūtā glabājas vairāk kā 2.308.000 dažādu folkloras mate-riālu (objektu). Bez tam atsevišķiem folkloras dar-biniekiem arī ir diezgan lieli personīgi folkloras materiālu krājumi (piem., P. Birkertam ap 200.000).“

R. Klaustiņa un prof. J. Endzelīna krājumam derēja atzīmēt sēiumu skaitu (12) un tautas dzies-mu grupēšanas principu.

Kaut īsi varētu būt aplūkoti arī tautas anekdoti un ticējumi.

Par Enchiridiju pareizu ieskatu gūstam 51. lpp. Kāpēc 50. lpp. attiecināt šo nosaukumu uz Lutera Mazo katķismu vien?

53. lpp. par Mancela Sprediķu grāmatu teiktais vedina domāt, ka tā būtu bijusi katrā latviešu sētā. Stāstot par bībeles tulkojumu un iespiešanu lat-viešu valodā, derētu, varbūt, atzīmēt arī ģenerāl-superintendenta J. Fišera nopelnus. Jaunās derības pareizais iznākšanas gads minēts 56. lpp. (1885. g.), bet 57. lpp. ieviesusies kļūda. Tur Vecā derība nāk klajā 1685. g., bet Jaunā — 1689. g.

Ja 65. lpp. lasām, ka 1806. g. Elverfelds izdeva Neredzīgā Indriķa dziesmas, tad 68. lpp. teiktais „Kā pirmais latviešu tautības dziesmīnieks ir mi-nams Ansis Līventāls (1803.—1877).“ vairs neat-bilst īstenībai.

75. lpp. iespiestais „Vienmēr tomēr Alunāns būs pieminams kā pirmais latviešu valodas kopējs un reformētājs, kas nācis no pašu latviešu vidus“ mū-dina atcerēties arī Dr. Juri Bāru.

Kr. Valdemārs bija nevien „liela mēroga sabied-

risks darbinieks un nenoguris cīnītājs par savas tautas tiesībām uz labāku dzīvi" (76. lpp.), bet arī izcilis tautsaimnieks.

Par Kaudzītes Reiņa darbiem runājot, derētu atzīmēt arī viņa prātulas. Ja runā par Sudrabu Edžu (105. lpp.), vai būtu pareizi noklusēt Dullo Dauku?

Apšiņu Jēkaba dzīves gājumā (107. lpp.) teikts: „Viņš mācījies mājās pie tēva, tad beidzis Velēnas draudzes un Cēsu apr. skolu. Lai iegūtu skolotāja tiesības, iestājies Cimzes skolotāju semināra pēdējā klasē un beidzis draudzes skolu, iegūdam skolotāja un ērģelnieka tiesības.“ Cik draudzes skolu tad rakstnieks isti beidzis?

T. Zeiferta Latviešu rakstniecības vēsturi, kopš iznākusi prof. L. Bērziņa rediģētā Latviešu literatūras vēsture 6 sējumos, par plašāko (119. lpp.) gan vairs saukt nevar.

Iespiedumklūda izegusies 145. lpp. 19. r. no apakšas, kur Laiciņu vietā jābūt Lauciņu, 177. lpp. Gundegas vietā iespiests Dundegas.

Varētu šo to ieblīst pret 148. lpp. apgalvojumu „Ansis Vairogs ir rakstnieks pats, arī stāsta notikumi atbilst Poruka dzīves faktiem“, bet to jau, par laimi, mīkstina teikuma beigās — „un īstenība tanī jauca ar iztēli“. 151. lpp. 13. r. no augšas „sviesta piķa“ Porukam gan šai vietā, ja pareizi atceros, ir „sviesta ciba“.

J. Raiņa Tālas noskaņas zilā vakarā 153. lpp. iznāk 1903. g., bet nākošajā 154. lpp. jau 1905. g. (Pareizi 1903. g.). 158. lpp. „Antīņš pašaieliedzīgajās cīņās izveidojas par pilnvērtīgu ētisku cilvēku, kas spēj atsācīties no personīgajām interesēm augstāku ideālu labā, tā kļūdam par varoni“... Vai Latviešu literatūras vēstures autors ar to atzītu Antīņu par pilnīgi pozitīva cilvēka ideālu? Par J. Raiņa darbiem runājot, liktos, vajadzētu vēl atzīmēt viņa aforismus un dienas grāmatā ietvertās atziņas.

Fausta tulkojuma parādīšanās ir notikums katras tautas gara dzīvē. Dažkārt to un Kanta Tīrā prāta kritikas tulkojuma iznākšanu pat atzīst par mērķa, ka zināma tauta pilntiesīgi ierindojas citu kultūras tautu saimē. Derētu atzīmēt Fausta tulkojuma iespiešanas gadu (1897.). Vai par visām Fausta atdzejojuma vietām var teikt, ka tās skan „tikpat labi kā oriģinālā“ (162. lpp.) ir īpašs jautājums. Andrievs Niedra (167. lpp.) bija par patstāvīgu mācītāju vispirms Matišu draudzē. Apcerot romānu Līduma dūmos, Latviešu literatūras vēstures autors 170 lpp. saka: „Romāna notikumi nebija saistīti ar dzīves patiesi iespējamām norisēm, tie bija ar prātu izdomāti un veikli sakombinēti“. Šai sakarā jautāsim, vai līdz pirmajam Pasaules ka-

ram latviešu saimnieciskās dzīves attīstība pēc būtības tomēr negāja tanī virzienā, kā Niedra to bija tēlojis savā romānā? Latviešu zemes īpašumi vairojās ar katru gadu, latviešu uzņēmība un turība augtin auga. Par Annas Brigaderes Ilgu 178. lpp. teikts: „Ilga ir sievietes hetēras tips“. Kā to saskaņot ar viņas lozungu — „Es dodu sevi visu vai nemaz“? Un vai sekošanu šim sauklim katrreiz drīkst tāpatēt ar patmīlību (pašmīlību)? Līdz ar to problēmātisks kļūst arī A. Dravnieka apgalvojums „Ar Ilgas tēlu rakstniece grībējusi rādīt negatīvu sievietes tipu“. Nav taču noslēpums, ka šai viņas darbā ieskanas arī autobiogrāfiski motīvi. Ar A. Brigaderes Raudupieti (178. lpp.) noticis pārpratumš. Līdz nākošam iespiedumam autora bardzība, droši vien, mazināsies. Untumainā atmiņa — Raudupiete, pretēji A. Dravnieka apgalvojumam, Brigaderes darbā neiet bojā. K. Skalbes biogrāfija papildināma ar to, ka viņš no 1928.—1935. g. bija mēnešraksta Piesaule un no 1941.—1944. g. Latvju Mēnešraksta redaktors. Fr. Bārda (199. lpp.) uz Tērbatu un vēlāk uz Viņi nebrauca vis kopā ar aktieri T. Lāci, bet gan ar savu brālēnu mediķi Lāci.

Vai 215. lpp. beidzamās 3 rindās teiktais domāts kā iepriekšminētā Rūd. Blaumaņa uzskata apstrīdējums? Bet Blaumanis taču saka tikai „visvieglāk“, nebūt nenoliedzot, ka arī citādi augstvērtīgi mākslas darbi var ieinteresēt svešas tautas.

Stāstījums Latviešu literatūras vēsturē rit raiti. Izteiksme skaidra. Valodas grumbuļu un iespiedumklūdu maz. Vai būtu jāsaka: „no lietāšanas jau izgājuši“ (41. lpp.), „darbs nav bijis vērstš tikai uz vienu tautu“ (56. lpp.), „studētie latvieši“ (72. lpp.), „no zemniekiem tolaik sastāvēja visa latviešu tauta“ (75. lpp.), „lietāšana“, bet 53. lpp. „lieto“, „atrod“ (126. lpp., atzīst vietā), „sliktajiem darbiem“ (176. lpp.), „drāmas izkopšanas“ (99. lpp.), „stāsta izkopšanas“ (105. lpp.)? Autors raksta Gōte, Fūrekers, Glūks, pretēji gimnaziju programmās un parastī lietojamam rakstības veidam.

Nākošā iespiedumā vēl derētu apcerēt latviskās ētikas paudēju un smalko mākslinieku Saulieti, tāpat mūsu fābulu rakstnieku Pērsieti, varbūt varētu teikt dažus vārdus par latviešu kalendāriem. Un kā būtu ar attēliem?

Vāku Latviešu literatūras vēsturei zīmējis Egils Hermanovskis. Iespējā, iestarpinātā apgāda zīme tā gaumīgumu mazina.

Ar A. Dravnieka Literatūras vēsturi katrs iegūs savam trimdnieka grāmatu krājumam ar 1946. gada datumu vērtīgu papildinājumu.

Andrijs Sils

H. G. UELSS

Ja mūsu laikmetu varētu salīdzināt ar kalna virsotni, kas reiz bija noaugusi varenīgiem kokiem, tad tagad tā kļūst aizvien kailāka. Nav vairs Kiplinga, Cestertona, Valerī, Hauptmaņa. Viens no pēdējiem bija Uelss (H. G. Wells). Uelss gan sev pareģoja 97 gadu vecumu, tomēr šis pareģojums nepiepildījās. Nepiepildījās arī otrs viņa pareģojums — ka viņš miršot nabags un aizmirsts. Uelsa attīstības ceļš bija nepārtraukta panākumu virkne no sākuma līdz beigām. „Viņš guva ievēribu jau ar savu pirmo darbu,” saka Šovs, „man turpretī izdevās atzinību iemantot vienīgi pēc piektā vai sestā.”

Uelss piedzima Kentā 1866. g. 21. septembrī. Viņš kalpotājas un dārznieka dēls. Ja ģimeni nevarēja apzīmēt par bagātu, tad arī trūkumu Uelss tomēr nekad necieta. Novērojumi mātes darba vietā sniedza vēlāk vielu viņa sociālā rakstura sacerējumiem. Laimīga apstākļu sagaidīšanās pieļāva viņam uzskāt un nobeigt savu zglītību, iegūstot zinātnisku gradu Dienvidkensingtonas zinātņu akadēmijā. Materiālo līdzekļu iegūšanai, viņš strādāja kādu laiku par tekstilpreču pārdevēju un aptiekāru, arī šeit gūdam ierosinājumus. Kad Uelss sen jau kļuvis slavens, Londonas universitāte 1943. g. viņam piešķīra Dr. honoris causa titulu. Nesasniedzis gaidīto mūža ilgumu, viņš mira š. g. 13. augustā.

Uelsa garīgās augšanas ceļu iezīmē viņa pievēršanās zinātnes un tehnikas jautājumiem. Viņu mēdz saukt arī par zinātniskā progressa pravieti. Zinātnes un tehnikas progress reizē ir civilizācijas progress. Lai to panāktu, jāizaug jaunai gara milžu paaudzei, jaunai aristokratijai, kas, balstoties uz cilvēka prāta jaunākajiem atradumiem, radīs nākamo valsti, utopisku un tomēr aizniedzamu. Tāda ir Uelsa doma, ko pauž darbi Laika pētišanas mašīna, Pasauļu karš, Vietu milžiem. Te rādīta iespējamā zinātņu augšupeja. No tiem pašiem ierosinājumiem izaug arī Neredzamais cilvēks un Dr. Moro sala. Tajā pašā laikā Uelss apzinājās arī, kādu nelabojamu postu varētu pasaulei sagādāt tehniskās atklājumu nonākšana noziedzīgās rokās. Atomu laikmeta gaidītājs un saucējs, viņš šausmās redz postu, ko viena bumba nodara Hirošimai. „Cilvēce vairs nedzīvos ne desmit gadus,” viņš pareģo.

Tādēļ arī prasība pēc jaunas paaudzes, cilvēkiem, kas nāktu no tautas vidus, apņēmies glābt pasauli, sagādāt tai laimīgu nākotni. Tādus cilvēkus rāda Jaunais Makiavelli, Lieliskais atklājums un Tono Bungay. Virieti izšķirīgi atbalsta intelektuāla sievietē, enerģiska un neatlaidīga, garīga amcone, lai gan šie romāni noslēdzas ar to varoņu

mēģinājumu neveiksmi, izskaņa tomēr ir gaiša un paver ceļu jaunām iespējām.

Kaŗa un starptautisko attiecību problēmas ierosina Uelsu pievērsties vēstures filozofijai. „Vēstures konturējums” ir kā īss pasaules vēstures konspekts, kas rāda līdzšinējo cilvēces vadītāju nemākulību un nespēju radīt priekšnoteikumus progresam, kas reiz izbeigtu pašzinācināšanos. „Mēs esam nākotnes pilsoņi, mēs pastaigājami šīs ainas vidū kā pasažieri uz okeāna tvaikoņa, kas piebraucis ostai, bet nevar tajā iebraukt nepareizas vadīšanas dēļ.” Pēc Pirmā pasaules kara atliek vēl cerības. „Ja desmit nākošie gadi nebūs nožēlojami un postīgi, tie būs lieliskākie visā vēsturē.” Tie bija postīgi.

Tāda ir fantastiskā nākotnes aina un prasības tagadnei. Utopisks romāns Lietas, kas nāks attēlo jaunas sabiedrības augšanu, kas izveido beidzot pasaules valsti, ko pārvalda „cilvēki, līdzīgi dieviem”. Uelss bija mūsdienu lielākais sapņotājs un zinātnes fantastas. Nākotnes valsts ir zinātnes sasniegumu un gara sinteze, bez kariem un asinīm, dieviem līdzīgu cilvēku apdzīvota.

Tomēr bez utopiskajiem Uelsam ir vēl pavisam cita rakstura darbi, daudz vienkāršāki, saprotamāki, jo tie pieskaŗas vidusmēra cilvēka dzīvei un sociālajam stāvoklim. Tādi ir Kipps un Pollija kunga stāsts, ko daži kritiķi atzīst par Uelsa mākslinieciski pilnvērtīgākajiem sacerējumiem. Ir viņam pat bērnu grāmatas: Tommiņa piedzīvojumi un Četras spēles bērniem.

V. Ozolnieks

K. ZĀLE — BRĀĻU KAPU VĀRTI

Kārlis Zāle pieder pie latviešu tēlniecības vidējās paaudzes, kas sākās apmēram ar bēgļu laikmetu Pirmajā pasaules karā, bet briedumu sasniedza patstāvīgā valstī. Pirms Zāles talanta uzplaukuma ievērojami panākumi bija vecākās paaudzes tēlniekiem T. Zaļkalnam un B. Dzenim. Mūsu izcilais tēlniecības meistars Zaļkalns radījis vairākus monumentālus un dvēselīgi apģarotus darbus, kas savā būtībā ir dziļi nacionāli. Plastiski augstvērtīga un suverēna ir Zaļkalna formu valoda. Abu paaudžu izcilāko tēlnieku māksla neiet vienus ceļus: atšķirība stilistisko līdzekļu un pa daļai mērķu izvēlē. Zāles skulptūrā dominē cilņa princips — statujas organiska saplūšana ar sienu (Brāļu kapi). Zaļkalns vairāk iecienījis apaļo skulptūru. Viņš meklē savas skulptūras sakaru ar pamatni un zemi.

Eiropas modernās mākslas attīstība skāra arī latviešu tēlniecību. Tiekšme pēc formu geometrizācijas un abstrakcijas visupirms parādījās Zaļkalna darbos. Dabas veidolu iekļaušana vispārinātās un ģeometriskās formās raksturīga Zāles tēlniecības

stilam. Vistālāk savos konstruktīvos meklējumos viņš aiziet Berlīnes periodā (1921.—23. g.). Zāles plastiskā forma tapusi par abstraktu arhitektoniku, piem., Dejotāja. Abstraktie meklējumi latviešu tēlniecībā nebija ilgstoši. Radās jauni mērķi, kuru mākslinieki saskatīja tautas vēsturiskos notikumos. Tautas ciešanās, atbrīvotāju varoņu darbi un upurēšanās tēvzemei ietekmēja topošās mākslinieku paaudzes dzīves izjūtu. Daudzi no viņiem bija aktīvi brīvības cīnītāji. Dabīgi, ka brīvības ilgas un aktīva darbība tautas smagajās likteņa cīņās māksliniekos radīja hēroisma izjūtu. Zāle ir viens no varoņu gara paudžiem latviešu tēlniecībā, kam bija lemts radīt varenus pieminekļus latviešu varonības gara cildinājumam.

Kārlis Zāle dzimis 1888. g. 6. novembrī Kursiņu pagastā. Pirmo ierosmi veidošanā Zāle iegūst Liepājas pilsētas zīmēšanas, gleznošanas un veidošanas kursus, 1908. g. Zāle iestājas Kazanā mākslas skolā, kur viņš zīmē īpatnēji, uzsvērdams formu masivitāti. Vēlāk viņš mācās Bogatireva tēlniecības darbnīcā. Apveltīts ar bagātu izdomu un formas monumentalitātes izjūtu, Zāle darbnīcā uzrāda izcilas sekmes. Maskavā Zāle papildinājās pie tēlnieka Ersas, kas pievērsī viņa uzmanību skulptūras izteiksmei. 1915. g. viņš mācās Pēterpils ķeizariskā mākslas veicināšanas b-bas skolā, bet gadu vēlāk iestājas Pēterpils mākslas akadēmijā. Tur Zāle mācās Zalemana un Matvejeva vadītās darbnīcās. 1919. g. Zāle izveido pieminekli Garibaldijam Pēterpilī. Nodibinoties patstāvīgai Latvijai, Zāle pārnāk dzimtenē. No 1921.—23. g. Zāle pavada Berlīnē, veicdams dažas abstrakti konstruktīvas skulptūras. 1922. g. viņš saņem uzaiņinājumu piedalīties Brāļu kapu izbūves metu sacensībā. Viņa iesniegto metu pieņem. Šī grandiozā pasākuma veikšanai Zāle iekārtoja plašu akmens apstrādāšanas darbnīcu Brāļu kapu tuvumā. Latviešu tautas svētnīcas izveidošana prasīja vairāku gadu darbu. 1930. g. pabeidza kapu ieejas vārtus.

Zāle piedalās vairākās Brīvības pieminekļa sacensībās. Pēdējā, 1930. g. sacensībā, Zāles mets ar moto: „Mirdzi kā zvaigzne” ieguva pirmo godalgu. Darbu veica četros gados. 1935. g. 18. novembrī pieminekli atklāja. 1936. g. Zāli ievēlēja par Latvijas Mākslas akadēmijas figurālās tēlniecības darbnīcas vadītāju ar profesora gradu.

Vēl ievērojami Zāles pieminekļi: O. Kalpakam Visagalas kapos, 6. Rīgas kājnieku pulka kritušo karavīru pieminekļi Sudrabkalnīņā, Jaunpiebalgas brāļu kapu pieminekļi u. c. Mināmi daži portreta veikumi: Daces Akmentiņas un Raiņa krūšu tēli bronžā, Nacionālā teātrī.

Kā romantiķis Zāle tiecas savā mākslā pēc hēroisma. Tā ir apvaldīta miera, garīgā sprieguma

un dvēselīgā klusuma izpausme. Savus tēlotos varoņus Zāle ideālizē, rada vispārinātus cilvēku tipus. Klusi viņi savā ārējā mierā, bet dvēselē lepnī un nesatricināmi. Fiziski spēcīgie veidoli apveltīti ar apņēmīgu un drosmīgu cīnītāja garu. Tāda ir mākslinieka radītā varoņa cilts — latviešu brīvības un varonības simboli — senlatvišu karavīri, mītiski varoņi, latviešu strēlnieki un brīvības cīnītāji. Iedvesmu saviem sacerējumiem Zāle smēlīs latviešu tautas mītos. Zāles varoņu iekšējā dzīve atspulgo dvēselīgo klusumu, hēroisko mieru vai spēcīgu garīgā sprieguma apvienojumu ar forsētām ārējām kustībām. Zāles iemīļots apspiesto kustību motīvs — gara cīņa ar materiālu. (Važu rāvēji Brīvības pieminekli.) Dažas Zāles skulptūras atspulgo kādu drāmatisku vai episku motīvu. Vienkāršā un masīvā forma liecina par Zāles izcilām spējām pārvaldīt lielas formas, sakausēt statuju ar arhitektūru un pieskaņot apkārtni. Zāles tendence — nevis izolēt, bet apvienot statuju ar pamatni un sienu. Viņa kompozīcijas veids parāda dekoratīvās skulptūras iezīmes. Zāles iemīļotākais komponēšanas paņēmieni — trijfigūru grupu sienas atbalstā (Brīvības pieminekli). Meistars iecienījis savos darbos paralēlā ritma paņēmieni. Visspilgtrāk tas demonstrēts 6. Rīgas kājnieku pulka pieminekli, kur formu paralēlais novietojums dod ornamentālu ritmu.

Mēnešrakstā Ceļš šai burtņīcā ievietotais attēls Brāļu kapu vārti ir detaļa no Brāļu kapiem Rīgā — mūsu varoņu atdusas vietas. Brāļu kapi atzīstami kā mākslinieka izcilākais sasniegums, kas ir viens no grandiozākākiem monumentāla stila pieminekļiem latviešu tēlniecībā, kam līdzīga neatradisim citās zemēs. 1923. gadā Brāļu kapu vispārējo iedalījumu un apstādījumu bija veicis Zeidaks. Pēc sacensības plastisko izveidojumu uzdeva Zālem. Godalgoto projektu pārstrādāja. Tajā bija uzsvērti kapu vidus daļa. Uz masīvas arkas kapu vidus daļā bija domāts novietot Mātes tēlu ar muguru pret vārtiem. Sadržībā ar arhitektiem Fedderu un Birznieku, Zāle izstrādāja jaunu projektu. Kapu izveidojuma plānā bija trīs daļas: vārti, ozola birzs ar uguns altāru un varoņu atdusas vieta, kas noslēdzās ar Mātes — Latvijas tēlu. Cēla vienkāršība un svīnīgš miers dveh no Brāļu kapu varenās celtnes. Mūžības divaino noslēpumainību pauž dziļā klusuma noskaņa. Meistara radītie tēli ierosina reliģiski bijīgu noskaņu un pārdomas par pēcnāves eksistenci. Te nolaidies mūžības klusums. No paaugstinājuma, kur atrodas uguns altāris, abās pusēs gar masīviem kubistiskiem ķermeņiem iet kāpnes. Pēdējo kubu gala sienās novietotas Mirstošo jātnieku skulptūras. Raksturīgi izteikta emocionālās kustības dināmika, kur ķermeņi, cīnīdamies nāves agonijā, ar visiem

dvēseles spēkiem izrāda pretestību iznīcībai. Šāds stāvoklis svārstās starp miegu un nomodu. Kaņavīra pieliektā galva, nevarīgais roku stāvoklis liecina par ķermeņa ieslidēšanu nāves varā. Zirga spēcīgais kakla izliekums, galvas izteiksme, uz priekšu izliktās priekškājas vēl izrāda pretestību iznīcībai, lai gan pamatnē iestigušās pakāļkājas liecina par cīnītāju iegrīmšanu tumsas valstībā. Šeit pieminētā grupā parādās paralēlo kustību ritms: zirga kakla izliekums un pieliektā galva atbalsojas kaņavīra galvā un pieliektā rokā. Brāļu kapu noslēgumā uz augstas masīvas pamatnes novietots Mātes tēls, kas svētī pakājē kritušos varoņus. Trijfigūru grupas kompozīcija pēc piramidālās shēmas. Stabilitāti un svinīgo cēlumu izteic grupas centrā nostādītais Mātes tēls, kas iemieso mieru un sēras. Mūsu tautas likteņa negaisos un grūtos pārbaudījumu brīžos Mātes tēls tapis par nacionālo vienības simbolu. Vairāku metru augsto un masīvo Brāļu kapu ieejas vārtu sānos novietotas senlatviešu jātnieku — sargu grupas, kas robežo šīs zemes dzīvi no mūsu varoņu atdusas vietas. Jātnieku grupas pakļautas arhitektoniskam kompozīcijas ritmam. Figūras saliedētas ar sienas fonu organiski nedalāmā vienībā. Pārsvārā horizontālie masu dalījumi, kas pasvīturo grupu emocionālo iedarbību. Masu smagumi, ieskaitot jātnieku grupas, koncentrēti malās. Sānus noslēdz vertikāli masu kārtojumi, kas saliedēti ar jātnieku grupām, apvienodamies ar visu vārtu arhitektoniku. Vārtu ieejas lielākā nodalījumā, skatoties tālumā pret priekšu sila un debesu fonu, iezīmējas valdonīgā mierā Mātes — Latvijas tēls. Dziļš miers dus drosmīgo jātnieku stāvos. Kreisās puses jātnieku grupas kaņavīri,

zemapziņas impulsu varas pārņemti, dzīvo klusā mūžības miera noskaņā. To izteic uz priekšu noliektie kaņavīru stāvi un nolaistie karogi. Otrā kaņavīru grupa izrāda vēl pretošanās spējas, tomēr arī te jauzama kādas mistiskas varas iedarbība. Karogi vēl nav nolaisti, kaņavīru stāvi izslējušies. Zirgu pretestība sastingumam izpaužas priekškāju kustībās. Spēcīgie zirgu kaklu izliekumi un galvas izteiksme liecina par pretestības spūtu. Uz emocionālās iedarbības pamata jātnieku grupu kustības virziens vērsti uz leju, lai gan zirgu ķermeņos ir pretējas kustību tendences. Šī savdabīgā, kādas garīgās likumības pakļautajā jātnieku kustība uz leju atbalsojas spēcīgos zirgu spirālveidīgos kakla izliekumos. Smagās trijstūrīnās masas saista abu jātnieku figūras un zirgus. Kustību ritms, kas nosaka jātnieku grupu emocionālo toni, iedarbojas kā apvienotājs un saistītājs. Dabas formas saliedētas ar abstraktām formām. Vārtu kompozīcijā apvienots brīvās starujas papēmiens ar ciļņa principu. Jātnieku grupa bez sienas līdzdalības nevar eksistēt, tādēļ tā pieder pie dekoratīvās skulptūras. Meistarīgais Brāļu kapu vārtu kompozīcijas atrisinājums pelnī sevišķu ievēribu.

Zāle sava mūža labākos gadus veltījis monumentālu pieminekļu celšanai. Liels viņa padarītais darbs latviešu tautai. Dižas viņa radītās vērtības — Latviešu varoņa gara un svētuma paudējas. Zāles nopelni novērtējums visskaidrāk izteikts ar to, ka latviešu tauta lielā meistara pēdējo gājienu virzījusi caur viņa darinātiem vārtiem, un viņa atdusas vieta izraudzīta Latvijas-Mātes pakājē Brāļu kapos.

V. Jansons

Permitted by Military Government

Editor — atb. redaktors V. Mežezers, redaktors prof. Dr. phil. L. Bērziņš
Vircburgas Centrālās nometnes komitejas apgāds „Ceļš“

Druck: Konrad Tritsch, Druck- und Verlagsanstalt Würzburg
(Unter Verwaltung der Militär-Regierung.)

Sigismunds Vidbergs

Pie eglītes